

Nr 9 [ISSN 2450-0402]

 Dyskursy

Dyskursy o kulturze

Discourses on Culture

Redaktor naczelny: Grzegorz Ignatowski

Łódź 2018

WYDAWNICTWO
SPOŁECZNEJ AKADEMII NAUK

Nr 9 [ISSN 2450-0402]

Dyskursy o kulturze

Discourses on Culture

Redaktor naczelny: **Grzegorz Ignatowski**

Łódź 2018

WYDAWNICTWO
SPOŁECZNEJ AKADEMII NAUK

Wersja elektroniczna czasopisma jest wersją podstawową

dyskursy.san.edu.pl

Zeszyt recenzowany

Redaktor naczelny: Grzegorz Ignatowski

Korekta językowa: Dominika Świech

Skład i łamanie: Marcin Szadkowski

Projekt okładki: Marcin Szadkowski

© Copyright by Społeczna Akademia Nauk

ISSN 2450-0402

Wydawnictwo

Społecznej Akademii Nauk

ul. Kilińskiego 109, 90-011 Łódź

42 676 25 29, w. 339, e-mail: wydawnictwo@spoleczna.pl

Spis treści

Natalia Skrzypniak <i>Bezpieczeństwo jako fundament życia w perspektywie osób starszych</i>	7
Grzegorz Ignatowski <i>Pojęcie terroryzmu</i>	23
Natalia Skrzypniak <i>Przystosowanie osób starszych do życia a kwestia bezpieczeństwa człowieka</i>	41
Anna Gołuch <i>Aktywność seniorów a korzystanie z nowych mediów</i>	57
Anna Gołuch <i>Internet oraz nowoczesne technologie w perspektywie osób starszych</i>	79
Anna Śmiałek <i>Edukacja Polaków w Republice Irlandii na przykładzie Szkoły sobotniej IDEA w Athlone</i>	93
Anna Śmiałek <i>Pojęcie i skutki migracji zarobkowej Polaków do Irlandii</i>	107
Danuta Legucka <i>Społeczne koszty rozwoju cywilizacyjnego na przestrzeni dziejów a współcześnie. Wyzwania XXI wieku</i>	129

Natalia Skrzypniak

Spółeczna Akademia Nauk

Bezpieczeństwo jako fundament życia w perspektywie osób starszych

Safety as the Foundation of Life in the Perspective
of the Elderly

Abstract: The need for security is recognized as one of the most important needs in everyone's life. Without satisfying it, it is impossible to meet other needs that are less important to man in accordance with the hierarchy of values. This article presents the theoretical foundations for the presentation of public safety and its main types. Then the basic catalog of threats to citizens was described. Finally, the focus is on the issue of feeling of security in the perspective of older people.

Key words: security, public safety, elderly

Bezpieczeństwo publiczne jako nadrzędna potrzeba obywateli

Bezpieczeństwo publiczne jest wartością konstytucyjną [Filaber 2009, s. 247]. To stan, w którym społeczeństwo i państwo mają zagwarantowaną ochronę przed szkodami, które mogą im zagrozić z jakiegokolwiek powodu [Czop 2016, ss. 14–15].

Jego zapewnienie to nadrzędne zadanie dla organów państwa o charakterze publicznym. Ponadto odnosi się do interesu publicznego i dotyczy ważnego wyznacznika zarówno dla praw jednostki, jak i granic wolności. Nawiązując do zasad godności i zakazu dyskryminowania, trzeba wziąć pod uwagę bezpieczeństwo oraz inne kategorie, zaliczające się do interesów publicznych. Można je wymienić jako ochronę środowiska, porządek publiczny, mienie, zdrowie oraz moralność polityczną [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.].

Bezpieczeństwo publiczne odnosi się do gwarancji niezakłóconego funkcjonowania instytucji publicznych w sposób zgodny z wolą obywateli. Dotyczy także bezpieczeństwa życia i zdrowia w wyniku przestrzegania porządku prawnego, akceptowanego przez obywateli. W skład bezpieczeństwa publicznego wchodzi bezpieczeństwo w miejscach publicznych i prawnych oraz w odniesieniu do uczestników ruchu drogowego, żeglugi morskiej, śródlądowej i lotnictwa [Szeląg 2013, ss. 165–166].

Reasumując, bezpieczeństwo publiczne dotyczy:

- ochrony dóbr intelektualnych i materialnych – w tym aspekcie chodzi o wymuszanie poszanowania prawa własności oraz ekonomiczne rozumienie zagrożeń,
- ochrony członków wspólnoty przed zewnętrznymi i naturalnymi zagrożeniami, do których zaliczają się kataklizmy oraz tymi, które są tworzone przez inne jednostki i zbiorowości ludzkie,
- ochrony tych członków, którzy należą do wspólnoty, przed samymi sobą – za pomocą regulacji wewnętrznych napięć o charakterze emocjonalnym, działań o charakterze informacyjno-prewencyjnym oraz kontroli pojawiających się patologii społecznych [Mączyński 1998, s. 185].

Bezpieczeństwo publiczne ochrania życie, zdrowie oraz mienie obywateli w danym państwie. Jego pożądaną poziom zapewni sprawne funkcjonowanie całego państwa, ale także harmonijne życie dla społeczeństwa [Misiuk 2008, s. 13].

System bezpieczeństwa publicznego jest tworzony poprzez organy administracji rządowej, samorządowej oraz firmy osób i mienia. Wymienione podmioty w bardzo różnym zakresie i z różnymi kompetencjami odpowiadają w szczególności za zapewnienie bezpieczeństwa publicznego. System bezpieczeństwa to zbiór względnie odosobnionych, ale organizacyjnie i funkcjonalnie powiązanych we wspólną całość danych podsystemów, które dysponują potencjałami zdolnymi do przeciwstawienia się zagrożeniom [Czop 2016, s. 16].

System ma na celu w szczególności zapewnienie trwałego, zrównoważonego i bezpiecznego rozwoju.

Poziomy bezpieczeństwa publicznego zostały scharakteryzowane w tabeli 1.

Tabela 1. Poziomy bezpieczeństwa publicznego

Poziom	Charakterystyka
Bezpieczeństwo wewnętrzne	Jest to ład konstytucyjno-prawny. To także ochrona ludności i majątku narodowego przed zagrożeniami i skutkami klęsk żywiołowych.
Bezpieczeństwo materialne obywateli	Odnosi się do określonego poziomu życia obywateli.
Bezpieczeństwo zewnętrzne	Dotyczy suwerenności, nienaruszalności terytorialnej i niepodległości.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sienkiewicz- Małyjurek, Niczyporuk 2010, s. 16.

Bezpieczeństwo publiczne to stan rzeczy, który odnosi się do gwarancji niezakłóconego funkcjonowania urządzeń publicznych w państwie. Oprócz tego dotyczy także mienia obywateli, zdrowia i życia. O zakłóceniu tego bezpieczeństwa można mówić wtedy, kiedy mamy do czynienia z działaniami umyślnymi lub nieumyślnymi ze strony człowieka. Zakłócenia te mogą nosić znamiona wykroczenia lub nawet przestępstwa. Mogą to być także zakłócenia przez niszczycielskie działanie sił natury: powódzie, długotrwałe susze lub ogromne pożary [Pikulski 2000, s. 101].

Cel bezpieczeństwa publicznego dotyczy zapobiegania i ścigania sprawców zamachów na życie, mienie lub zdrowie obywateli oraz innych osób, które w danej chwili przebywają na terenie państwa. Wspom-

mniane zapobieganie dotyczy także zamachów na wszelkie interesy państwa. Zadania te są realizowane przez organy władzy publicznej oraz wyspecjalizowaną straż, jednostki i służby [*Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* 2013, s. 58].

Katalog zagrożeń dla obywateli

Zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego można podzielić na militarne i niemilitarne. Zagrożenia militarne dotyczą użycia lub groźby użycia sił militarnych przez podmioty prawa międzynarodowego, jednostkę, powołane organizacje. Formy użycia sił zbrojnych dzielą się na bezpośrednie i pośrednie i stanowią narzędzia do osiągnięcia konkretnych celów politycznych. Wspomnianymi celami mogą być szantaż militarny, konflikt między państwami lub demonstracja siły [Balcerowicz 1997, s. 74].

Czynniki wywołujące zagrożenia militarne są powiązane ze sobą relacjami o charakterze przyczynowo-skutkowym. Mogą powstać na tle różnych napięć i sprzeczności interesów w sferze następujących stosunków:

- finansowo-gospodarczych,
- ekologicznych,
- społeczno-politycznych,
- religijno-kulturowych,
- wojskowych,
- narodowościowo-etnicznych [Żebrowski 2012, s. 21].

Sytuacje konfliktogenne mogą powstać z kilku powodów. Społeczność międzynarodowa utraciła kontrolę nad proliferacją broni masowego rażenia oraz nad tłumionymi dążeniami i aspiracjami o charakterze religijnym lub narodowościowym. Do tej pory aspiracje te były wewnętrzną sprawą danego państwa. Oprócz tego należy wspomnieć o zróżnicowaniu poziomu rozwoju w zakresie nauki i techniki, technologii gospodarczych lub warunków socjalnych itp. W efekcie ciągłych zmian mogą powstawać różne sytuacje konflik-

togenne lub konfliktu o podłożu militarnym. Zjawiska, które mogą spowodować konflikt militarny, występują w wielu miejscach na świecie.

Zagrożenia niemilitarne należy uznać za najważniejsze i omówić je bardziej szczegółowo. Do katalogu tych zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego wymienia się ekonomiczne, społeczne, polityczne, ekologiczne. Pierwszą grupą zagrożeń są te o charakterze gospodarczym [Kowalkowski 2011, ss. 23–24].

Ich podział został przedstawiony w tabeli 2.

Ważne jest to, że zagrożenia ekonomiczne przyczyniają się do osłabienia pożądanego poziomu warunków gospodarczych. Są one kluczowe dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju społecznego. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest istotne jeszcze z jednego punktu widzenia, a mianowicie wiąże się z innymi rodzajami bezpieczeństwa. Ekonomiczny potencjał państwa okazuje się ważny dla jego pozycji międzynarodowej, jak i bezpieczeństwa wszystkich obywateli [Włoch 2009, s. 95].

Tabela 2. Charakterystyka zagrożeń ekonomicznych

Rodzaje zagrożeń	Opis
Zagrożenia gospodarczo-obronne:	
Wewnętrzne	Związane z kondycją gospodarczą w odniesieniu do obrony państwa, ich źródłami mogą być: zbyt małe środki, które będą kierowane na cele powiązane z bezpieczeństwem lub ich niewłaściwą strukturą w odniesieniu do potrzeb, ograniczony popyt na dobra zapewniające bezpieczeństwo, nieodpowiedni poziom zdolności produkcyjnych, nieodpowiedni poziom zapasów oraz rezerw w gospodarce, które są związane z bezpieczeństwem.
Zewnętrzne	Dotyczą następujących zagadnień: likwidowanie uzbrojenia oraz sprzętu wojskowego z międzynarodowych rynków, brak odpowiedniej struktury zagranicznych inwestycji w takie sektory gospodarcze, które odnoszą się bezpośrednio do bezpieczeństwa w państwie, ograniczenia dostępu do nowoczesnych technologii produkcyjnych, w tym także wykorzystania dóbr, które będą służyły bezpieczeństwu, brak nowatorskich źródeł zaopatrzenia gospodarki w surowce oraz produkty strategiczne, które mogą być pozyskiwane z zewnątrz, brak długofalowej współpracy w tworzeniu sojuszy dla przemysłu obronnego państw.

Zagrożenia ogólnoeconomiczne:	
Wewnętrzne	Dotyczą one rozbieżności, które wynikają z rozwoju gospodarczego w odniesieniu do konkretnego państwa oraz: słabej efektywności lub niskiej elastyczności produkcji, niskiego poziomu zintegrowania gospodarki krajowej, trudności w efektywnym wykorzystaniu postępu technologicznego i technicznego.
Zewnętrzne	Dotyczą wszelkich działań zewnętrznych: ograniczanie dostępu do najnowszych technologii przez rozwinięte państwa, obecność międzynarodowych grup przestępczych i tworzenie warunków do prania brudnych pieniędzy, ograniczenia w dostępie do rynku wewnętrznego innych państw, odnoszą się do funkcjonowania systemów gospodarczych innych państw na świecie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kowalkowski 2011, ss. 45–46.

Zagrożenia o charakterze społecznym odnoszą się do zagrożenia utraty zdrowia lub życia, ale także tożsamości narodowej i etnicznej poszczególnych społeczności. Istotne jest także zagwarantowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa socjalnego i publicznego. Katalog zagrożeń społecznych okazuje się bardzo szeroki i zaliczyć do niego można różne patologie czy dysfunkcje społeczne. Nadrzędnym celem polityki społecznej jest tworzenie dobra społecznego. Chodzi o urzeczywistnianie sprawiedliwości społecznej, w tym likwidację i łagodzenie kwestii społecznych. Do tej kategorii zaliczyć można następujące zagrożenia:

- naruszenie praw człowieka oraz podstawowych wolności,
- dyskryminację ze względu na płeć,
- patologie społeczne – zalicza się do nich przestępczość, stosowanie terroru, narkomanię, alkoholizm, bezrobocie na masową skalę i inne dysfunkcje w społeczeństwie,
- nacjonalizm, ksenofobię i fundamentalizm religijny,
- nadużywanie wiedzy przeciwko ludzkości,
- katastrofy i kataklizmy, które mogą doprowadzić do naruszenia systemów społecznych,
- uprzedzenia na tle religijnym i kulturowym,
- dyskryminację mniejszości narodowych etnicznych czy kulturowych,
- upadek systemu ochrony zdrowia ludności [Ciekanowski 2010, ss. 12–13].

Obecnie przywódcy wielu państw na świecie zmagają się z zagrożeniami społecznymi. Chodzi w szczególności o masowe migracje ludności. Przybycie do danego kraju często wiąże się z nielegalną migracją, która może być szczególnie niebezpieczna. Zwłaszcza wtedy, kiedy przybiera niekontrolowany charakter i kiedy dochodzi do zachwiania zdolności państwa oraz sprawowania kontroli nad jego domenami przestrzennymi i terytorialnymi. Aktualnie funkcjonują także takie grupy zorganizowane, które mają charakter przestępczy lub terrorystyczny. Ich działalność opiera się na zarobkowym przemyśle i handlu ludźmi. W efekcie ich działań dużym grupom uchodźców udaje się przedostać pomiędzy konkretnymi państwami. Transporty migrantów często są dość dobrze zorganizowane, dokumenty tożsamości zostają podrobione, a baza noclegowa podczas podróży zostaje odpowiednio zaplanowana [Raczyński 2015, ss. 22–24].

Zagrożenia o charakterze politycznym mogą powstać w wyniku planowanych i zorganizowanych manipulacji lub opóźnień i zaniechań realizowanych działań. Działania te mogą doprowadzić do obalenia legalnych władz, naruszenia racji stanu lub podważenia pozycji międzynarodowej państwa. Zagrożenia polityczne dla bezpieczeństwa publicznego są następujące:

- niepodporządkowanie się rezolucjom ustanowionym przez OZN,
- brak gotowości do współpracy o charakterze międzynarodowym,
- antynarodowa polityka innych państw,
- manipulacje świadomością i psychiką społeczeństwa,
- rozwój agresywnych religii i ideologii,
- niepohamowany rozwój struktur państwa (biurokracja),
- istnienie takich grup, które dążą do oddzielenia się jakiegoś regionu od reszty kraju, w tym ich dążenie do autonomii,
- naruszenie praworządności i słabość struktur demokratycznych.
- zmiany granic w otoczeniu państwa,
- korupcja oraz przenikanie struktur przestępczych do władz [Małecki 2011, s. 29].

Należy wspomnieć o łamaniu prawa dotyczącego budowy broni masowego rażenia w przypadku niektórych państw, co jest sprzeczne z ustaleniami mię-

dzynarodowymi. Dla przykładu można wymienić Iran, Indie, Koreę Północną i Pakistan. Z jednej strony posiadanie broni masowego rażenia może przyczynić się do utrzymania stabilności w danym regionie świata i może być wykorzystane do równoważenia pozycji rywala [Czaputowicz 2012, ss. 50–51].

Zagrożenia ekologiczne dla bezpieczeństwa publicznego dotyczą w szczególności funkcjonowania żywej przyrody oraz warunków życia człowieka w tym środowisku. Zagrożenia tego typu mogą być wynikiem celowej działalności człowieka lub czynników naturalnych. Są to takie zagrożenia, w wyniku których może zaistnieć niebezpieczeństwo dla żywych istot na skutek zmiany środowiska naturalnego. Do tego typu zagrożeń można zaliczyć:

- zanieczyszczenia na skalę masową wody, powietrza oraz gleby,
- katastrofy przemysłowe,
- katastrofy naturalne,
- chaotyczną urbanizację,
- eksploatację zasobów naturalnych w sposób niekontrolowany, np. wyręb lasów, niekontrolowane odłowy zwierząt lub rabunkowe wydobywanie kopalin,
- wykorzystywanie niebezpiecznych technologii przemysłowych, które mogą doprowadzić do negatywnych zmian w atmosferze, np. ocieplenie klimatu, likwidacja powłoki ozonowej itp.,
- realizację prób nuklearnych i nowych typów broni, takich jak np. geofizyczna,
- naruszenie właściwych stosunków wodnych w środowisku, które mogą doprowadzić do erozji gleb czy osuwisk terenów, np. odwracanie biegu rzek lub brak racjonalnej gospodarki leśnej [Ciekanowski 2010, s. 14].

Inny podział zagrożeń bezpieczeństwa publicznego to rozróżnienie ze względu na grupy rodzajowe – został on przedstawiony w tabeli 3.

Tabela 3. Zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego według grup rodzajowych

Typ zagrożeń	Charakterystyka
Radiacyjne	Są to wypadki i awarie dotyczące naturalnych źródeł promieniowania w elektrowniach jądrowych i zakładach, które mają substancje radioaktywne.
Pożarowe	Są to przede wszystkim pożary wielkich potaci lasów, ale także obiektów przemysłowych i użyteczności publicznej, budynków mieszkalnych oraz magazynów.
Biologiczne	To awarie lub akty sabotażu w instytucjach naukowo-badawczych lub laboratoriach. Mogą one doprowadzić do wycieku substancji, które mogą być biologicznie niebezpieczne, np. szczepy różnych chorób.
Komunikacyjne	Do tej grupy zagrożeń zaliczają się katastrofy i wypadki drogowe, wodne, lotnicze lub kolejowe.
Awarie dotyczące infrastruktury technicznej	To takie uszkodzenia lub awarie, do których zaliczają się: katastrofy górnicze i budowlane, awarie i uszkodzenia infrastruktury paliwowej, gazowej, wodno-kanalizacyjnej, sieci informacyjnej i telekomunikacyjnej oraz dotyczące oczyszczania miast.
Hydrologiczno-meteorologiczne	To występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych, takich jak silne wiatry, susze, powodzie, intensywne opady, wyładowania atmosferyczne, występowanie zjawisk lodowanych na rzekach, zbiornikach wodnych i jeziorach czy długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur.
Chemiczne	Są to awarie dotyczące składowisk substancji chemicznych, magazynów, zakładów przemysłowych, laboratoriów. Dotyczą także wszelkich zagrożeń chemicznych w transporcie lotniczym, rurociągowym, drogowym, kolejowym lub morskim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kołodziński 2008, ss. 6–7.

Istotnymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego, które nie zostały wcześniej wymienione, są zagrożenia terrorystyczne. Współcześnie mają związek z bezpieczeństwem wewnętrznym oraz międzynarodowym [Wojciechowski 2013, ss. 65–66].

W większości definicji terroryzmu pojawia się element rozgłosu lub pewnego rodzaju reklamy i demonstracji siły. Chodzi zatem o zastraszenie z użyciem przemocy lub groźbę jej zastosowania. Terroryzm to działanie, które jest często nakierowane na niewinne ofiary tylko po to, aby wywołać konkretne reakcje opinii publicznej, np. poczucie strachu. Akt terrorystyczny cechuje się więc podwójnym celem zamachu, czyli bezpośrednim osiągnięciem efektu psychologicznego. Cel pośredni oznacza w tym przypadku bezpraw-

ne pozbawienie wolności, detonację ładunku wybuchowego, podpalenie lub zabójstwo. Efektem psychologicznym będzie zastraszenie świadków ataku terrorystycznego. Zatem akty te zawsze muszą się charakteryzować budową dwustopniową [Aleksandrowicz 2010, ss. 14–15].

Niebezpieczeństwo, jakie za sobą niesie terroryzm, wynika nie tylko z konkretnych aktów agresji, ale także ze spirali strachu, które stanowi duże zagrożenie dla bezpieczeństwa ludności. Terroryzm to nie tylko zjawisko w stosunku do ludzi, których bezpośrednio dotyka. Chodzi tak naprawdę o wiele milionów ludzi na świecie. Przemoc skierowana do przedstawicieli państw lub przypadkowych obywateli powoduje często chęć odwetu za poniesione szkody i straty. Działania te mogą doprowadzić do zastraszenia i do powstania fali terroru jako odpowiedź na przemoc [Bukowski 2010, ss. 5–6].

Po analizie ogólnych zagrożeń bezpieczeństwa publicznego dla obywateli należy przejść do omówienia konkretnych przykładów tych zagrożeń dla bezpieczeństwa, z którymi zmagają się osoby starsze.

Choroby przewlekłe i pogorszenie sprawności to podstawowe wyzwania w sprawowaniu opieki nad ludźmi w starszym wieku. W przypadku seniorów choroby często mają postać ostrych zaostrzeń jednego lub kilku schorzeń przewlekłych. Podstawowymi celami sprawowania opieki ambulatoryjnej, szpitalnej i w domach opieki powinno być stabilizacja i ustąpienie objawów, utrzymanie i przywrócenie funkcji życiowych oraz zapobieganie nawrotom chorób i schorzeń. Są to podstawowe cele leczenia chorób starszych. Obecnie jedną z niespełnionych potrzeb seniorów jest rehabilitacja i brak dostępu do niej dla wszystkich potrzebujących, która pozwoli na uzyskanie stanu pozwalającego na funkcjonowanie w życiu społecznym [Sabapathy, Naughton 2009, s. 22].

Osoby starsze często są także zagrożone samotnością, brakiem opieki oraz obawami dotyczącymi samodzielności podczas wykonywania codziennych czynności. Wykwalifikowany opiekun, krewny bądź inna osoba do opieki nad seniorem, pozwala przeciwdziałać samotności oraz zmniejszyć lęki dotyczące możliwości wykonywania codziennych czynności domowych. Opiekun dla seniora to przede wszystkim codzienna pomoc drugiej osobie, co wywiera po-

zytywny wpływ na zdrowie fizyczne i emocjonalne pacjenta. Obecnie opiekunowie mogą pełnić funkcję terapeuty, który będzie świadczył pomoc w optymalnym funkcjonowaniu osoby starszej [Thibault, O'Brien 2009, s. 34].

Z zagrożeniem samotnością u seniorów powiązane jest także ryzyko wykluczenia społecznego. Choć baza instytucji i placówek adresowanych do ludzi starszych stale się zwiększa, to jednak nadal nie jest wystarczająca, biorąc pod uwagę rosnące zapotrzebowanie. Należy dodać, że problemy seniorów, które pojawiają się w sytuacjach kryzysowych, nie są uwzględniane przez działania pomocowe ze strony właściwych instytucji. Brak jest świadczenia takich usług jak poradnictwo w zakresie przygotowania do życia z chorobą lub niepełnosprawnością. Ponadto nie są organizowane odpowiednie terapie zajęciowe w sytuacjach kryzysowych [Babiarz, Garbuzik 2017, s. 62].

Do zagrożeń związanych ze zmniejszeniem poczucia bezpieczeństwa wśród osób starszych zaliczyć należy przestępstwa i oszustwa, których są ofiarami. Seniorzy to dla przestępców ta grupa, która często ulega ich namowom i wpuszcza do mieszkania lub staje się ofiarami przestępstw dotyczących wyłudzeń środków pieniężnych. Do najczęstszych oszustw zaliczają się przestępstwa z wykorzystaniem fałszywych funkcjonariuszy Policji, pracowników socjalnych, spółdzielni mieszkaniowej, gazowni, energetyki itp. Obecnie popularnym zagrożeniem dla seniorów są oszustwa przestępców, którzy podają się za bliskich krewnych w celu wyłudzenia środków pieniężnych. Tego typu przestępstw jest w ostatnich latach tyle, że służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo w Polsce wyśtosowały odpowiednie programy dla seniorów, do których zaliczyć należy Program „Bezpieczny Senior” czy poradniki dla seniorów, dokumenty o tematyce możliwych zagrożeń i ich przeciwdziałaniu. Pozwalają przekazać osobom starszym podstawową wiedzę o potencjalnych zagrożeniach [Kukułka 2016, ss. 4–9].

Analiza rozważań dotyczących zagadnień bezpieczeństwa pozwoliła na określenie kilku istotnych wniosków w badanym obszarze. Bezpieczeństwo jest tą potrzebą, którą należy uznać za najważniejszą; dzięki niej możliwa jest realizacja innych potrzeb, które dotyczą samorozwoju czy po-

trzeb uznania. Z bezpieczeństwem są nierozzerwalnie powiązane zagrożenia człowieka i oba zagadnienia istniały na świecie od zawsze. Za zapewnienie bezpieczeństwa publicznego obywateli odpowiadają organy państwa [Sułkowski, Ignatowski, Sułkowska 2017].

Reasumując, należy zaznaczyć, że dla osób starszych problemy ze zdrowiem, zwłaszcza pogorszenie sprawności fizycznej i psychicznej, jak i utrudniony dostęp do wykwalifikowanych placówek medycznych stanowi zagrożenie dla poczucia bezpieczeństwa. Przewlekłe choroby, przez które pacjenci przebywają długotrwałe w placówkach medycznych, powodują ich całkowite odizolowanie od społeczeństwa oraz przyczyniają się do odczuwania samotności. Wymienione zagrożenia bezpieczeństwa dla osób starszych to tylko część problemów, z którymi muszą się one zmierzyć w swoim życiu. Do innych należy zaliczyć niskie świadczenia emerytalne, niewystarczające na pokrycie bieżących wydatków, zbyt wysokie koszty niezbędnych leków i zbyt niskie dofinansowanie leków w przypadku chorób przewlekłych.

Bibliografia

Książki:

Balcerowicz B. (1997), *Obronność państwa średniego*, Wyd. Bellona, Warszawa.

Bednarek W., Pikulski S. (red.) (2000), *Prawne i administracyjne zagadnienia bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (2013), Wyd. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa.

Bukowski S.Z. (2010), *Terroryzm europejski. Geneza i współczesne zagrożenia*, Wyd. Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk.

Czaputowicz J. (2012), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Czop A. (2016), *System bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej ze szczególnym uwzględnieniem prywatnego sektora ochrony. Podręcznik akademicki*, Wyd. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków.

Fabiś A., Wawrzyniak J.K., Chabor A. (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wyd. Impuls, Kraków.

Kołodziński E. (2008), *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Kościńska E. (red.) (2013), *Wybrane formy opieki i pomocy dla seniorów*, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.

Kowalkowski S. (red.) (2011), *Niemilitarne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego*, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa.

Małecki G. (2011), *Polityczne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego* [w:] S. Kowalkowski (red.), *Niemilitarne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego*, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa.

Misiuk A. (2008), *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

Pikulski S. (2000), *Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa publicznego* [w:] W. Bednarek, S. Pikulski (red.), *Prawne i administracyjne zagadnienia bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.

Rosenthal T., Naughton B., Williams M. (red.) (2009), *Geriatrya*, Wyd. Czelej, Lublin.

Sabapathy M., Naughton B.J. (2009), *Podstawy opieki nad pacjentami w starszym wieku* [w:] T. Rosenthal, B. Naughton, M. Williams (red.), *Geriatrya*, Wyd. Czelej, Lublin, s. 22.

Sienkiewicz-Małyjurek K., Niczyporuk Z.T. (2010), *Bezpieczeństwo publiczne: zarys problematyki*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.

Sułkowski Ł., Ignatowski G., Sułkowska J. (2017), *Przedsiębiorczość patriotyczna*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, tom XVIII, zeszyt 12, cz. 1, *Przedsiębiorczość w dobie wyzwań rozwojowych*, ss. 91–105.

Thibault J.M., O'Brien J.G. (2009), *Wsparcie opiekunów w warunkach ambulatoryjnych* [w:] T. Rosenthal, B. Naughton, M. Williams (red.), *Geriatrya*, Wyd. Czelej, Lublin.

Wojciechowski S. (2013), *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie, przejawy, przyczyny*, Wyd. Naukowe Contact, Poznań.

Artykuły:

Babiarz M., Garbuzik P. (2017), *Wsparcie i rola osób starszych – przeciwdziałanie niekorzystnym zmianom*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr 1/19.

Ciekanowski Z. (2010), *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza”, nr 1.

Raczyński R. (2015), *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, nr 2.

Szeląg I. (2013), *Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego jako zadanie własne samorządu lokalnego*, „e-Politikon”, nr 6.

Żebrowski A. (2012), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa: wybrane problemy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologia”, nr 8.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

Inne źródła:

Kukułka T. (2016), *Konferencja Nie-Bezpieczna Jesień Życia*, wydane przez Komendę Miejską Policji w Prudniku, Prudnik.

Grzegorz Ignatowski [gignatowski@spoleczna.pl]

Spółeczna Akademia Nauk

Pojęcie terroryzmu

The Concept of Terrorism

Abstract: One of the elements that are necessary for man to feel safe in their environment is the precise legislation and understandable language of leaders. We constantly live under the pressure of the terrorist threat. This is the fundamental reason for the necessity to determine exactly who terrorists are. In the language of journalists they are people oppressing their families as well as religious fundamentalists murdering a large group of people gathered in the club or on the football stadium. The author advocates a concise definition of terrorism, given by a UN adviser Alex P. Schmid. He compares terrorist attacks to war crimes. Such a definition in a short and precise manner shows what contemporary terrorism is and what its implications are. The simplicity of this definition makes it easy to understand and remembered by many people.

Key words: terrorism, safety, crime of war

Człowiek zawsze troszczył się o to, aby zapewnić sobie i swoim najbliższym bezpieczeństwo. Zagwarantowanie spokojnej egzystencji całym społeczeństwom i małym grupom należy do podstawowych obowiązków przywódców państwowych i liderów. Być może jest to jeden z powodów (autor nie twierdzi, że najważniejszy), dlaczego kierunek „Bezpieczeństwo Narodowe” cieszy się ciągle powodzeniem na wielu uczelniach. Dodajmy, że problematyką bezpieczeństwa zajmują się przedstawiciele różnych nauk społecznych i humanistycznych. Problematyka ta jest ważna w naukach technicznych i medycznych.

Nie powinno też nikogo dziwić, że rozważania na temat bezpieczeństwa odnajdziemy już w myśli antycznych filozofów greckich.

Mówiąc o bezpieczeństwie państwowym lub międzynarodowym, wkraczamy w obszar zainteresowania politologów. Wojciech Szymborski [2008, s. 267] zauważa, że określenie „bezpieczeństwo narodowe” (lub „państwowe”) możemy rozumieć w sensie negatywnym i pozytywnym. W pierwszym znaczeniu – negatywnym – oznacza ono, że człowiek nie czuje obawy „przed napaścią, zagrożeniem interesów lub groźbą ze strony innego państwa/państw”. W znaczeniu pozytywnym, kraj i jego mieszkańcy czują się bezpieczni, gdy „istnieje poczucie pewności państwa w środowisku międzynarodowym co do zdolności zaspokojenia własnych interesów egzystencjalnych i funkcjonalnych”.

Oczywiście kwestia bezpieczeństwa nie ogranicza się wyłącznie do pokojowej koegzystencji narodów. Składa się na to wiele czynników, pozwalających człowiekowi czuć się bezpiecznie w swoim kraju. Jednym z nich są jasno i precyzyjnie określone prawa i zasady postępowania, a język zwierzchników oraz mediów jest zrozumiały i przystępny. Powinno to być szczególnie widoczne w takiej kwestii, jak zagrożenie terrorystyczne. Tymczasem musimy przyznać, że jednym z najbardziej niejasnych terminów w naszej debacie publicznej jest właśnie „terroryzm”. Nie trzeba chyba nikogo przekonywać, że ów termin musi być sprecyzowany w sposób prosty i zrozumiały, szczególnie wówczas, kiedy podejmuje się problematykę zarządzania kryzysowego i bezpieczeństwa narodowego. Osoby, które są odpowiedzialne za zabezpieczenie naszej pokojowej egzystencji, powinny wiedzieć, kiedy podejmować odpowiednie kroki, aby uchronić daną zbiorowość przed zagrożeniem. Nadrzędnym celem niniejszej wypowiedzi jest zatem określenie, czym jest terroryzm. Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej z nich omówiono fenomenem zjawiska we współczesnej debacie publicznej. Tam, gdzie było to konieczne, odwołano się do wątków historycznych. Podejmowane one były jednak tylko wówczas, kiedy wymagał tego aktualny kontekst wypowiedzi. Autor nie rości sobie żadnego prawa do tego, aby jego wypowiedź uznać za refleksję historyczną. W drugiej części obecnej wypo-

wiedzi przeanalizowano pewne definicje terroryzmu. W konkluzjach autor wskazuje na określenie terroryzmu, które zdaniem jego w sposób jasny, prosty i zrozumiały oddaje złożoność całego zjawiska.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że w celu weryfikacji przedstawionych w tekście hipotez autor odwołał się do własnych badań. Posłużył się w nich metodą ilościową z wykorzystaniem techniki sondażowej. Za narzędzie posłużył kwestionariusz ankiety. W badaniach zastosowano dobór nielosowy, a w jego ramach wybrano technikę celową. Próbę badawczą stanowiło stu piętnastu studentów kierunku bezpieczeństwo narodowe oraz dziennikarstwo, którym w trakcie zajęć przybliżono pojęcie „terroryzmu”. Wszystkie badania przeprowadzono w roku akademickim 2015/2016. Pozyskane wyniki oraz wyciągnięte na ich podstawie wnioski nie mogą być reprezentatywne, ze względu na charakter próby badawczej. Autor pozostaje jednak przekonany, że dobór próby pozwolił na weryfikację postawionych hipotez.

Fenomen zjawiska i jego społeczne zrozumienie

Kwestie związane z terroryzmem są stale obecne w literaturze fachowej i w publicystyce. W publicystyce krajowej spotykamy je w różnego rodzaju konfiguracjach i znaczeniach. Media mówią o terroryzmie, kiedy fanatyk religijny wjeżdża ciężarówką wypchaną dynamitem w tłum ludzi zgromadzonych na afgańskim bazarze. Dziennikarze nie wahają się za pomocą tych samych terminów opisywać zachowanie agresywnego mężczyzny, który gnębi żonę oraz dzieci. Słyszymy, że pijany mężczyzna sterroryzował swoją rodzinę, mieszkańców bloku lub wioski.

Podajmy inne zaskakujące przykłady. Z uwagą obserwowaliśmy kampanię prezydencką w Stanach Zjednoczonych. Czyż nie brzmiała dość dziwnie wiadomość zawarta w raporcie Economist Intelligence Unit, z której dowiedzieliśmy się, że prezydentura Donalda Trampa byłaby tak groźna dla świata, jak

aktualnie niebezpieczny jest terroryzm islamski? W raporcie ostrzega się, że gdyby Tramp został prezydentem, mógłby zagrozić bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych i zniszczyć jego gospodarkę [*Prezydentura Donalda Trumpa groźna dla świata jak islamski*]. Nie posądzam, aby szanowana instytucja ekonomiczna chciała brać udział w zażartej kampanii wyborczej. Być może dumni stali się w tej sytuacji fundamentaliści, których przyrównano do kontrowersyjnego reprezentanta amerykańskiej Partii Republikańskiej.

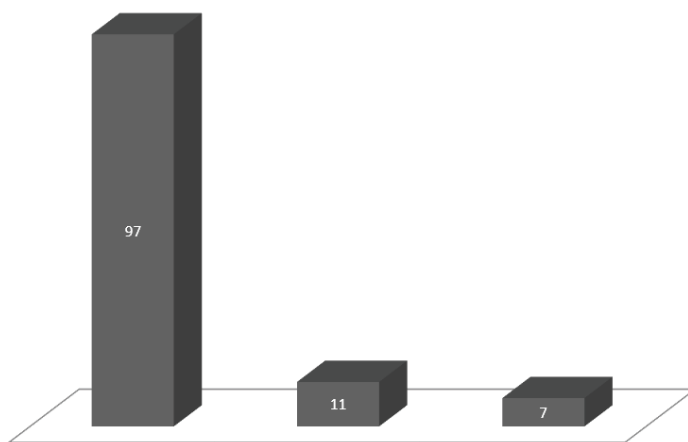
Popatrzmy na inne zbitki językowe, w których występuje termin „terroryzm”. Mówi się często o terroryzmie nuklearnym. Możemy przeczytać, że popularny Twitter zamknął ponad sto dwadzieścia tysięcy kont, na których propagowano zorganizowaną przemoc. Nikogo nie zaskakuje dzisiaj informacja, że przywódcy religijni potępili terroryzm. Każda bowiem religia i wspólnota, o ile jej święte księgi nie znalazły się w rękach fundamentalistów, promuje pokój i zdecydowanie odżegnuje się od wszelkiej przemocy. Przytoczmy jeszcze inny przykład. Okazuje się bowiem, że według dogłębnych badań nawet co ósma kobieta w Polsce była maltretowana przez swojego partnera, innymi słowy została sterroryzowana.

Pozostając z pytaniem, czym jest terroryzm, pozwólmy sobie na pierwsze spostrzeżenie. Ze względu na groźne w swoich skutkach zamachy bombowe, zabójstwa ludzi zwiedzających spokojnie muzea na Biskim Wschodzie, warto byłoby w kwestiach patologii społecznych używać zupełnie innego słownictwa. Czyż nie zasługują na to wszyscy niewinni ludzie, którzy zginęli w trakcie spędzania upragnionych wakacji. Współcześni terroryści nie wybierają w szczególności sposobu swoich ofiar. Pragną za wszelką cenę zastraszyć lub doprowadzić do totalnej ruiny rozwinięte gospodarczo społeczeństwa. Dążą do zniszczenia porządku prawnego, na którym opiera się dotychczasowy ład światowy. Patrick J. Kennedy, bratanek sławnego amerykańskiego prezydenta, nazwał terroryzm psychologiczną wojną. Terroryści usiłują nami manipulować i zmieniać nasze postawy, chcą doprowadzić do podziałów społecznych. Sieją strach i niepewność. Podkreślamy – przemoc, agresja i terroryzm to trzy różne zjawiska, każde z nich należy nazywać po imieniu, tak jak ich spraw-

ców. Ludzie znęcający się nad swoimi żonami nie są terrorystami. Mówiąc obrazowo, powinniśmy mówić, że są kryminalistami lub zwyrodnialcami.

Powyższe uwagi wynikają nie tylko z przekonania autora niniejszej wypowiedzi, lecz są również konsekwencją wyników badań zasygnalizowanych we wstępie. Autor zadał ankietowanym pytanie, które ze zjawisk uznają za przejaw terroryzmu: 1) wybuch bomby w stacji metra, 2) zastraszenie mieszkańców wioski przez niezrównoważonego mieszkańca oraz 3) bicie żony i dzieci w domu przez ojca. Okazuje się, że wypowiedzi nie były do końca jednoznaczne. Mianowicie, ośmiu studentów wskazało, że każde z opisanych zjawisk można uznać za przejaw terroryzmu, a dwudziestu z nich wymieniło atak bombowy w metrze oraz zastraszenie mieszkańców wioski. Osiemdziesięciu pięciu było przekonanych, że za pomocą słowa „terroryzm” możemy opisać tylko pierwsze ze wskazanych wydarzeń. Dwóch ankietowanych nie miało swojego zdania. Uzyskane wyniki prezentuje poniższy rysunek.

Wykres 1. Opinie studentów na temat pojęcia „terroryzm”

Źródło: badania własne.

W kolejnym kroku naszych rozważań zauważmy zatem, że słowo „terroryzm” kojarzone jest zazwyczaj z negatywnymi postawami. Poszuki-

jąc znaczenia słów obcych, najczęściej kierujemy nasze kroki w kierunku języka łacińskiego lub greckiego. Tak jest i tym razem. Mianowicie, termin „terroryzm” wywodzi się z języka łacińskiego. Pochodzi od słów *terreo*, *terrui*. Bezokolicznik (drugie z łacińskich słów) tłumaczony jest jako *straszyć*, *przestraszyć*. W zachodnich językach europejskich zadomowił się na dobre w XVI w. Sto lat później zaczął odnosić się do działań podejmowanych przez instytucje państwowe w celu zaprowadzenia porządku społecznego. Michał Chorośnicki [2004, s. 1449] pisze, że po wybuchu rewolucji francuskiej mówiono o systemie czy też *régime de la terreur*. Zwrot ten rozumiano, „jako sposób zaprowadzenia porządku w przejściowym, chaotycznym okresie”. Był on instrumentem zarządzania, który stworzony został za rządów Maksymiliana Robespierre’a. Alex P. Schmid [2004, ss. 11–12 i 21] odnotowuje, że wydawany wówczas w Paryżu „*Courier de l’Égalité*” pisał: „Jest konieczne, aby terror gilotyny rozprzestrzenił się na całą Francję i przyniósł sprawiedliwość wszystkim zdrajcom. Nie ma innych metod pobudzania tego terroru, które skonsolidują rewolucję. Klub jakobinów bez zastrzeżeń przyjął ów środek – ogólny entuzjazm zmanifestował się w wypełnianiu rozkazu, który prawdopodobnie stanie się symbolem jednego z najwspanialszych okresów naszej historii”. Chcąc usprawiedliwić swoje brutalne metody i postępowanie Robespierre mówił, że „terror jest niczym innym, jak natychmiastową sprawiedliwością – surową i nieelastyczną. Jest on w takim razie wynikiem cnoty, nie jest całkowicie szczegółową zasadą, lecz raczej konsekwencją ogólnej zasady demokracji, zastosowanej z powodu najbardziej palących potrzeb Ojczyzny”.

Od czasu Rewolucji Francuskiej termin „terroryzm” zaczął przyjmować całkowicie pejoratywne znaczenie. Wspomniany już Chorośnicki [2004, ss. 1450–1453] zauważa, że w dziewiętnastowiecznej Europie i w pierwszych latach XX wieku miał on charakter rewolucyjny. Ataki miały miejsce w wielu państwach Europy, takich jak Włochy, Hiszpania czy też Francja. Osoby uważane za terrorystów posiadały jednak pewne zasady etyczne. Po drugiej wojnie światowej celem ataków terrorystycznych były osoby piastujące wysokie stanowiska państwowe lub działacze polityczni. Począwszy od lat osiem-

dziesiątych ubiegłego wieku, celem ataków stają się ludzie zupełnie niewinni i przypadkowi, np. osoby jadące środkami komunikacji miejskiej i międzymiastowej. Celem ataków terrorystycznych są także ludzie lecący samolotami lub tacy, którzy wybrali się na wycieczkę statkiem turystycznym.

Prezentując fenomen terroryzmu, zauważmy, że bywa on utożsamiany z różnymi partiami politycznymi. Mówimy zatem o terroryzmie lewicowym i prawicowym, lewackim i państwowym. Może on być także inspirowany przekonaniem religijnym lub etnicznym. Najczęściej bywa kojarzony z wypaczoną formą religijności. Rzecz nie dotyczy wyłącznie ekstremistów islamskich. Nie możemy zapominać o działalności w Irlandii Północnej bojówek utożsamianych z katolicyzmem i protestantyzmem. W Stanach Zjednoczonych istnieje ugrupowanie znane pod nazwą Przetrawanie Świata, które odwołuje się do chrześcijaństwa. Fundamentalisci istnieją także w innych religiach. Wspomnijmy o istniejącej w Japonii sekcje Aum shinri-kyō.

Mając na względzie środki, jakimi posługują się ekstremiści, mówimy o terroryzmie chemicznym, biologicznym, radiologicznym, nuklearnym, czy też cyberterroryzmie. Myśląc o jego zasięgu twierdzimy, że terroryzm może być regionalny, państwowy lub międzynarodowy. Ze względu na agresywną postawę pewnych grup, które domagają się zaakceptowania przez lokalne społeczności lub rządy państwowe propagowane przez nich idee, mówimy o terroryzmie ekologicznym, obrońców praw zwierząt czy też antyaborcyjnym. Patrząc obiektywnie na ostatnie z wymienionych postaw, dostrzegamy, że sprawa nie dotyczy idei, lecz sposobów, w jaki chce się je realizować. Mając na względzie wymierzone przez terrorystów cele, myślimy o zamachach i morderstwach przywódców państwowych, osobistościach życia gospodarczego, a także dziennikarzach, duchownych lub pracownikach zagranicznych firm. Nie zawsze idzie o ludzi, niekiedy o degradację materialnych obiektów [Chorośnicki 2004, ss. 1450–1451].

W internetowym słowniku synonimów znajdujemy aż czterdzieści siedem słów na określenie pojęcia „terroryzm”. Jest on zatem barbarią, barbarzyństwem, bestialstwem, brakiem litości, brakiem zmiłowania, drapieżnością,

dzikością, krwiożerczością, nieludzkością, okrucieństwem, okrutnością, ostrością, potwornością, sadyzmem, gwałtem, tyranią, bandytyzmem, rozbójnictwem, kidnaperstwem, ludobójstwem, szantażem. Łagodniej, jakkolwiek również pejoratywnie, brzmią takie słowa, jak „bezdusznosc”, „brak serca”, „nieuczciwość, niehumanitarność” [*Synonim terroryzm*, ss. 1–3]. Z podanej liczby synonimów wyłania się jedno spostrzeżenie. Wszystkie mają negatywną, czasami wręcz morderczą konotację.

Dla opisanie fenomenu, jakim jest współczesny terroryzm, stosuje się wiele podziałów. Być może jednym z najlepszych jest podany przez Paula Wilkinsona – brytyjskiego profesora i specjalistę w tym zakresie. Ze względu na cele działań terrorystów, wymienia on następujące rodzaje terroryzmu:

1. subrewolucyjny – podejmowane przez ludzi działania mają na celu dokonanie zmian politycznych. Chodzi o niesystemowe przemiany w polityce lub prawie. Narzędziem prowadzącym do zmian nie są działania określane jako rewolucyjne. Mamy wówczas do czynienia z aktami pojedynczych osób lub małych grup, których działania nie są możliwe do przewidzenia. Inicjatywy takie – jak czytamy w wielu opracowaniach – są podobne do działalności kryminalnej lub psychopatologicznej. Stają się rozpoznawalne dzięki samym terrorystom, którzy ogłaszają, że dokonali konkretnego zamachu;
2. rewolucyjny – akcjami kierują przywódcy, a wykonawcami są zorganizowane grupy zorganizowane w strukturach rewolucyjnych. Próby dokonania zmian w układach państwowych podejmowane są za pomocą aktów przemocy. Ich rewolucyjny charakter wynika z faktu, że grupy posiadają program działania i własną ideologię. Z powodu tego, że kierują nimi liderzy, aktywność owych grup porównywalna jest z działalnością partyzanką. Oprócz aktywności militarnej, członkowie danych jednostek są zaangażowani w działalność polityczną i dążą do stworzenia alternatywnych struktur dla tych, które są oficjalne;
3. represyjny – stosowany przez władzę, a jego celem jest tłumienie buntów, trzymanie w przysłowiowych ryzach całych grup społecznych oraz pojedynczych przeciwników, zwalczanie działań i postaw, które są oficjal-

nie uważane za niepożądane. Cechą terroryzmu represywnego są krwawe prześladowania, które nabierają masowego charakteru;

4. epifenomenalny – w działaniach jednostek i grup nie dostrzegamy żadnych logicznych celów. Podobnie jak wcześniej, tak i tym razem akty przemocy dokonywane są na szeroką skalę. Są one jednak przypadkowe, nieprzemyślane i niezaplanowane. Pojawiają się w trakcie prowadzenia krwawych walk [Kosta 2007, s. 28; *Terroryzm* 2008, s. 215].

Mając na względzie zaprezentowany podział terroryzmu, stwierdzamy, że coraz częściej mamy do czynienia z jego epifenomenalną formą.

Po drugie, jeszcze nie tak dawno, według słownika Krzysztofa Olechnickiego i Pawła Zaleckiego [1999, ss. 224–225], terroryzm był przede wszystkim formą sprawowania władzy, która opierała się na terrorze. W drugiej zaś kolejności chodziło o działalność prowadzoną przez ekstremistyczne ugrupowania. Pragnęły one „zwrócić uwagę opinii publicznej na głoszone przez siebie hasła” lub dążyły do wywarcia nacisku na rząd, pewną formalną organizację czy też na ludność cywilną w danym regionie. Chciano w ten sposób osiągnąć pewne ustępstwa lub też korzyści, zdobyć okup lub uwolnić członka grupy terrorystycznej. Dzisiaj zmieniła się kolejność. Rośnie liczba zamachów i stają się one coraz bardziej krwawe. Terroryzm nie jest formą sprawowania władzy. Instytucje państwowe ustanawiają prawa, aby bronić się przed terrorystami.

Terroryzm ujęty w definicjach

Z pierwszej części wypowiedzi wynika, że nie jest łatwo określić, czym jest terroryzm. Istnieje zatem wiele definicji terroryzmu, zarówno rozbudowanych, jak i zwięzłych. Według amerykańskiego specjalisty od prawa wojennego Petera Fleminga terroryzm jest umyślnym działaniem stanowiącym naruszenie prawa karnego, które na drodze aktów przemocy lub nawet zagrożenia takimi aktami, zmierza do „zastraszania organów państwowych lub znaczących odłamów społeczeństwa oraz do wymuszania określonego postępowania”. Marek Madej z Uniwersytetu Warszawskiego uważa, że terroryzm służy

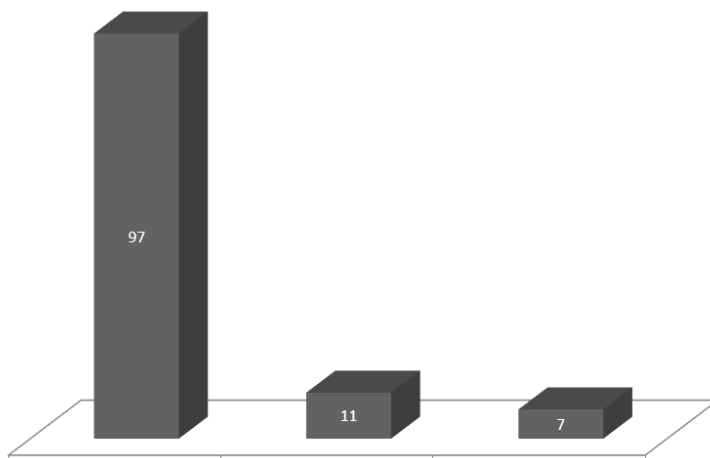
„realizacji określonego programu politycznego”. Wykorzystując przemoc lub nawet groźbę jej użycia, terroryści chcą wzbudzać strach w grupie lub w społeczeństwie. Cele nie ograniczają się zatem do osób bezpośrednio zaatakowanych. Terroryści chcą „nakłonić rządzących do spełnienia swoich żądań” lub „doprowadzić do zniszczenia dotychczasowego porządku politycznego” [za Nizioł-Celewicz 2007, ss. 531–532].

Bruce Hoffman z Uniwersytetu w Oksfordzie przekonuje zaś, że terroryzm, który odwołuje się do przemocy lub do samej groźby jej użycia, dąży do osiągnięcia określonych zmian politycznych. Jest on niczym innym, jak świadomym budzeniem i wykorzystaniem strachu. Hoffman twierdzi, że terroryści postępują w sposób tak przemyślany, aby odnieść dalekosiężne skutki psychologiczne, które nie dotyczą tylko samej ofiary. Mają one siać strach i zastraszyć znacznie szerszą „namierzoną widownię”. Nie ogranicza się ona tylko do wrogiej grupy etnicznej lub religijnej, lecz obejmuje „cały kraj, rząd lub partię polityczną czy też opinię publiczną” [Kosta 2007, s. 14].

W poszukiwaniu zwięzłej i prostej definicji terroryzmu, która byłaby przystępna, zrozumiała i łatwa do zapamiętania, warto zastanowić się nad wypowiedzią Alexa Schmida [2004, ss. 21–22] z Wydziału Przystępności ONZ. Stwierdził on, że działania terrorystyczne nie są niczym innym, jak zbrodniami i ekwiwalentami wojennymi popełnionymi w czasach pokoju. Być może to zwięzłe i jasne określenie terroryzmu nie wymaga wyjaśnienia. Niemniej Schmid przypominał, że do zbrodni popełnionych w czasach pokoju zaliczamy ataki na osoby niebiorące aktywnego udziału w działaniach zbrojnych. Podobnie jest z terrorystami zabijającymi cywilów z pełną premedytacją. Więcej, twierdzą oni, że są partyzantami walczącymi o prawa dla uciemnionych narodów. Uważając siebie za bojowników w słusznej sprawie, nie stosują się do żadnych zasad obowiązujących w czasie działań wojennych. Autor niniejszej wypowiedzi uważa, że spośród trzech podanych definicji (Madeja, Hoffmana, Schmida), ostatnia z wypowiedzi jest jak najbardziej adekwatna. W trakcie swoich zajęć zapytał on studentów, którą z definicji uważają za najbardziej przystępną i zrozumiałą w kontekście aktualnej sytuacji społecznej

i politycznej. Za definicją Szmidta (słupek 1) opowiedziało się 97 ankietowanych, za Madejem 11 (słupek 2), a Hoffmanem tylko 7 (słupek 3). Uzyskane wyniki pokazuje poniższy wykres.

Wykres 2. Przystępność definicji terroryzmu w opinii studentów

Źródło: badania własne.

Zdajemy sobie sprawę, że określenie terroryzmu powinno znaleźć się również w oficjalnych dokumentach państwowych. Z tego względu przyjrzymy się kilku definicjom, które zostały wydane przez instytucje państwowe. Rząd brytyjski był najprawdopodobniej pierwszym, który przyjął interesującą nas definicję. Już bowiem w 1974 r. dla celów legalistycznych stwierdził, że to użycie „przemocy dla celów politycznych”. Polega ono na „wykorzystaniu różnych form przemocy”, których celem jest zastraszenie społeczeństwa lub jakiegokolwiek jego części. Opracowując definicję terroryzmu, Brytyjczycy chcieli odróżnić przestępczość kryminalną od działalności terrorystycznej. W 1985 r. niemiecki Urząd Ochrony Konstytucji stwierdził, że „terroryzm to ciąg aktów przemocy dla realizacji celów politycznych, które mają być osiągnięte poprzez ataki na życie lub mienie innych osób”. W niemieckim dokumencie czytamy, że podejmowane działania dotyczą takich przestępstw, jak morderstwo,

zabójstwo, porwanie dla okupu, podpalenie, przeprowadzenie eksplozji przy użyciu materiałów wybuchowych [Schmid 2004, s. 18]. Wiadomo, że definicji terroryzmu nie opracował rząd Stanów Zjednoczonych. Nie znaczy to wcale, że nie przyjęły jej poszczególne amerykańskie instytucje. W 1980 r. Centralna Agencja Wywiadowcza stwierdziła, że terroryzm jest groźbą użycia przemocy lub jej wykorzystaniem dla osiągnięcia celów politycznych. Rzec dotyczy działania podejmowanego przez jednostki lub grupy, niezależnie od tego, czy działają one na rzecz czy też w opozycji do ustanowionej władzy państwowej. Działania te mają przerazić bądź zastraszyć więcej osób niż tylko bezpośrednio ofiary [Wojciechowski 2009, s. 57].

W polskiej Ustawie z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych nie znajdujemy interesującej nas definicji. Ustawodawca nie pozostawia nas jednak bez wyjaśnień. W artykule drugim mówi bowiem o działaniach antyterrorystycznych. Rozumie przez nie postępowanie organów administracji publicznej, które polegają „na zapobieganiu zdarzeniom o charakterze terrorystycznym”. W kolejnym punkcie tego samego, drugiego artykułu, jest mowa o działaniach kontrterrorystycznych. Dotyczą one działań prowadzonych wobec sprawców, osób przygotowujących lub pomagających w dokonaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym. W paragrafie szóstym wspomniano też o „miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym”. Jest nim przestrzeń otwarta lub zamknięta, w której doszło do zdarzenia o charakterze terrorystycznym [Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych].

Wyjaśnienia wymaga pojęcie zdarzenia o „charakterze terrorystycznym”. Prawodawca odsyła czytelnika do artykułu 115, który znajduje się w Kodeksie karnym. Cytując dosłownie kodeks, stwierdzamy, że przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony, który został popełniony w celu:

1. poważnego zastraszenia wielu osób,
2. zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności,

3. wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej, a także groźba popełnienia takiego czynu [Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny].

Wojciech Różański [2009, s. 530] zauważa, że wprowadzenie (w kwietniu 2004 r.) do naszego Kodeksu karnego powyższych przepisów związane było z przyjęciem przez Radę Unii Europejskiej Decyzji Ramowej w sprawie zwalczania terroryzmu. W dokumencie przyjętym 13 czerwca 2002 r. czytamy dosłownie, że za przestępstwo terrorystyczne uważa się taki czyn, który popełniony został w celu:

1. poważnego zastraszenia ludności,
2. bezprawnego zmuszania rządu lub organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania działania,
3. poważnej destabilizacji lub zniszczenia podstawowych politycznych, konstytucyjnych, gospodarczych lub społecznych struktur kraju lub organizacji międzynarodowej.

Podsumujmy rozważania z drugiej części naszej wypowiedzi. Zauważmy najpierw, że w sposób przystępny oddaje sedno zjawiska definicja podana przez Alexa Schmidta. Na jej korzyść przemawiają też badania, które przeprowadził autor niniejszej wypowiedzi wśród swoich studentów.

Już kilka lat temu Monika Nizioł-Celewicz [2007, s. 532] stwierdziła, że dokładna analiza wszystkich definicji terroryzmu pozwala na wyodrębnienie w nich kilku zasadniczych elementów. Mówią one o przemocy, politycznym charakterze popełnionego czynu i jego skutkach psychologicznych. Elementy te pozwalają wyeliminować z naszego języka pewne zjawiska, których nie możemy określić jako akcje terrorystyczne. Trudno byłoby do nich zaliczyć wystąpienia religijnych organizacji fundamentalistycznych. Osoby, które uznajemy za ekstremistów religijnych, nie zawsze odwołują się do przemocy. Z drugiej zaś strony musimy przyznać, że fundamentalizm religijny stanowi poważną „pożywkę” dla współczesnych terrorystów. Dla jasności należałoby także dodać, że współczesne akty przemocy o charakterze terrorystycz-

nym zasadniczo są skierowane wobec cywilów. Terrorysty atakują niewinne i przypadkowe osoby cywilne, aby osiągnąć skutki polityczne. Drugim elementem konstytutywnym terroryzmu, jak pisze wspomniana autorka, jest polityczny charakter zjawiska. Chodzi o motyw i cele, którymi kierują się terroryści. Uderzając w osoby postronne, dążą do zmian decyzji podejmowanych przez rządy. Zmiany te mogą dotyczyć nie tylko ustroju, lecz także aktualnych rządów lub prowadzonej przez nie polityki. Podkreślenie politycznego charakteru dokonanego przestępstwa pozwala z kręgu terrorystów wyeliminować zwykłych kryminalistów. Osoby dopuszczające się przestępstw kryminalnych nie dążą do zmiany rządów lub prowadzonych przez nie polityki. Kierują się chęcią zysku.

Specjaliści zajmujący się zjawiskiem terroryzmu są zgodni, że najważniejszym celem dla terrorystów jest wywołanie w społeczeństwie skutków psychologicznych. Konkretnie, rzecz dotyczy wywołania strachu i niepokoju. Z tego też powodu o swoich akcjach informują media i dążą do rozgłosu. Musimy jednak zwrócić uwagę na dwie rzeczy. Przyznanie się przez organizację o charakterze terrorystycznym do popełnienia zbrodni wcale nie musi oznaczać, że jest ona faktycznym sprawcą. Coraz częściej do zamachów przyznają się dwie, a nawet trzy organizacje. Po drugie, aktualnie niemal wszystkie media rozpoczynają swoje wiadomości od informacji o atakach terrorystycznych. Sytuacja taka powoduje, że przyzwyczajamy się do brutalnych zamachów. Terrorystom jest więc coraz trudniej osiągnąć zamierzone skutki psychologiczne. Sytuacja taka pozwala wyjaśnić, dlaczego dokonują oni krwawych i spektakularnych zamachów, które coraz częściej przypominają nam, że znajdujemy się w stanie wojny. W ten sposób, kolejny już raz, zwracamy uwagę na definicję terroryzmu podaną przez Alexa Schmidta.

Konkluzja

Myślmy najczęściej, że wraz z równoczesnymi atakami na World Trade Center w Nowym Jorku i siedzibę Pentagonu w Arlington we wrześniu 2011 r.

rozpoczęła się zupełnie nowa era w historii terroryzmu. Faktycznie – jak czytamy w oenzetowskiej rezolucji, która została przyjęta w dzień po zamachu przez Radę Bezpieczeństwa – mieliśmy do czynienia ze strasznymi zamachami [*Resolution 1368*]. Wiele państw i społeczeństw zaczęło jednoczyć się w działaniach wymierzonych w terroryzm, ponieważ zrozumiano, że walka z tym zjawiskiem wymaga międzynarodowej kooperacji. Wszyscy jesteśmy dzisiaj świadomi, że celem zamachowców było nie tylko dokonanie druzgocących zniszczeń, lecz także zabicie jak największej liczby ludzi oraz totalna destabilizacja porządku politycznego. Brunon Hołyst [2014, s. 237] zauważa jednak, że owa era rozpoczęła się znacznie wcześniej, na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. W tym bowiem czasie zamachowcy przestali mieć jakiegokolwiek ludzkie i polityczne ograniczenia. Swoje „sukcesy” zaczęli mierzyć wielkością zadanych szkód, liczbą zabitych i rannych, a także rozgłosem, jaki zyskują na świecie. Dowodem na to są zamachy dokonane w listopadzie 2015 r. w Paryżu.

W niektórych publikacjach pojawia się zarzut kierowany pod adresem Organizacji Narodów Zjednoczonych, że nie opracowała ona pojęcia terroryzmu. Krytyka taka nie jest uzasadniona. Trudno wyobrazić sobie bowiem, aby przedstawiciele ponad stu dziewięćdziesięciu państw zdołali dojść w tym względzie do porozumienia. Staje się to w pełni zrozumiałe w perspektywie niezliczonej liczby definicji, o których wspomniano w drugiej części niniejszej wypowiedzi. Ponadto, niektóre z państw są wręcz oskarżane o prowadzenie działalności terrorystycznej. W cytowanej powyżej oenzetowskiej rezolucji nr 1368 potępiono w sposób zdecydowany „straszne terrorystyczne zamachy”. Rada wyraziła „swoją najgłębszą solidarność i współczucie z ofiarami i ich rodzinami, mieszkańcami oraz rządem Stanów Zjednoczonych”. Zadeklarowano pełną gotowość do podjęcia wszelkich koniecznych kroków mających na celu zwalczanie każdej formy terroryzmu” [*Resolution 1368*].

W obliczu ogromu zniszczeń i braku jednoznacznych określeń terroryzmu w niektórych oficjalnych dokumentach, autor niniejszej wypowiedzi w sposób zdecydowany opowiada się za definicją terroryzmu podaną przez Szmid-

ta. Poza wspomnianymi w części drugiej argumentami na jej korzyść przemawia fakt, że jest ona zwięzła i krótka. Staje się zatem łatwa do zapamiętania. Gdyby została powszechnie zaakceptowana, wiele osób nie odważyłoby się twierdzić, że zwykli kryminaliści są terrorystami. Na pewno nie miałyby też wątpliwości wszystkie osoby odpowiedzialne za pokojową egzystencję społeczeństwa. Należy sądzić, że podejmowane przez nich decyzje, które byłyby oparte na oficjalnych zarządzeniach, znalazłyby uznanie i zrozumienie. Ponadto zapewne mniej ludzi byłoby skłonnych twierdzić, że pewne konieczne ograniczenia, wprowadzane we wszystkich państwach cywilizacji zachodniej, są wymierzone przeciwko zwykłym obywatelom [Sułkowski, Ignatowski, Sułkowska 2017]. Pozostajemy bowiem ciągle z pytaniem, jak przekonać nieufne społeczeństwo, że są one konieczne i wymagane dla zapewnienia pokojowej egzystencji narodów.

Bibliografia

Chorośnicki M. (2004), *Terroryzm* [w:] B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny* (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków.

Hołyst B. (2014), *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kosta A.R. (2007), *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej w XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Nizioł-Celewicz M. (2007), *Terroryzm* [w:] M. Pietraś (red. nauk.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Olechnicki K., Zalecki P. (1999), *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń.

Prezydentura Donalda Trumpa groźna dla świata jak islamski, www.polskatimes.pl/fakty/swiat/a/prezydentura.../aktualnosci/, dostęp: 18.06.2016.

Projekt ustawy o działaniach antyterrorystycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, [http://www.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/9CCA65458151278AC1257FB50049D701/\\$File/516.pdf](http://www.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/9CCA65458151278AC1257FB50049D701/$File/516.pdf), dostęp: 17.06.2016.

Resolution 1368 (2001) adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>, dostęp: 18.06.2016.

Różański W. (2009), *Terroryzm w polskim kodeksie karnym – wybrane zagadnienia* [w:] M. J. Malinowski, R. Ożarowski, W. Grabowski (red.), *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

Synonim terroryzm, <http://synonim.net/synonim/terroryzm>, dostęp: 2.06.2016.

Schmid P.A. (2004), *Problem zdefiniowania terroryzmu* [w:] M. Crenshaw, J. Pimlott (red.), *Encyklopedia terroryzmu*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.

Sułkowski Ł., Ignatowski G., Sułkowska J. (2017), *Przedsiębiorczość patriotyczna*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, tom XVIII, zeszyt 12, cz. 1, *Przedsiębiorczość w dobie wyzwań rozwojowych*, ss. 91–105.

Szyborski W. (2008), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz.

Terorrryzm (2008) [w:] *Politologia. Przewodnik encyklopedyczny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz. U. z 2016 r., poz. 904, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000904>, dostęp: 10.10.2016.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., Nr 88 poz. 553, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>, dostęp: 6.06.2016.

Wojciechowski S. (2009), *Terroryzm. Analiza pojęcia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 1, ss. 54–60.

Natalia Skrzypniak

Spółeczna Akademia Nauk

Przystosowanie osób starszych do życia a kwestia bezpieczeństwa człowieka

Adaptation of the Elderly to Life and the Issue of Human Security

Abstract: Without a sense of security, it is impossible for a person to function in family, social and professional life. Safety is also an important element in the lives of older people. The emergence of threats that affect the sense of security can contribute to reducing its level to such an extent that a person will feel anxiety, loneliness and the fact that threats can directly affect his person even when it concerns only the environment in which he finds himself. This article discusses lifestyles of the elderly and the issue of the need for security for this social group. The types of danger for the elderly are the last issue at the end of this statement.

Key words: old age, security, danger for the elderly, education

Style życia osób starszych

Styl życia to pojęcie, które oznacza zespół codziennych zachowań, które są specyficzne w odniesieniu do danej zbiorowości lub pojedynczego człowieka.

Zbiorowością w omawianym przypadku będą osoby starsze, a na styl życia składają się zachowania, motywy oraz ich rezultaty [Pikuła 2016, s. 65].

Poszczególne aktywności seniorów i wybór właściwego stylu życia odnoszą się do zachowania zdrowia i dobrego samopoczucia, jednak nie mogą skupiać się wyłącznie na zaspokajaniu podstawowych potrzeb. Istotne jest także zachowanie aktywnego trybu życia. Aktywność seniorów pełni następujące funkcje:

- adaptacyjną – dostosowawczą do nowych i zmieniających się warunków w odniesieniu do sytuacji rodzinnej oraz społecznej,
- kształcącą – przejawia się w rozwijaniu nabytych lub zdobywaniu nowych dyspozycji,
- integracyjną – jest konieczna dla przystosowania się seniorów do grupy w podobnym wieku,
- rozrywkowo-rekreacyjną – chodzi o efektywne wypełnienie czasu wolnego, które prowadzi do zmniejszenia stresu i zwiększenia chęci do życia,
- kompensacyjną – uzupełniającą w zakresie wyrównywania braków w odniesieniu np. do pracy zawodowej itp.,
- psychohigieniczną – odnosi się do prowadzenia aktywności, które poprawiają jakość życia seniorów oraz zwiększą poziom satysfakcji z życia [Błaszczuk, Rynkowska 2016, ss. 49–50].

Istnieje sześć głównych stylów życia osób seniorów i zostały one przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Style życia seniorów według O. Czerniakowskiej

Styl życia	Cechy charakterystyczne
Styl catkowicie bierny	Izolowanie się od otoczenia, Catkowitz wycofanie z życia publicznego.
Styl domocentryczny	Osoby starsze są wyłącznie skoncentrowane na środowisku domowym i rodzinnym.
Styl edukacyjny	Aktywne uczestniczenie w dostępnych dla seniorów formach edukacji.

Styl aktywny ruchowo	Podejmowanie różnych form aktywności fizycznej.
Styl pobożny	Partycypacja w różnych inicjatywach religijnych.
Styl aktywny społecznie	Działania aktywizacyjne w różnych stowarzyszeniach społecznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pikula 2016, s. 65.

Wymienione style życia osób starszych różnią się między sobą cechami charakterystycznymi. Styl życia całkowicie bierny to zamknięcie się w sobie na otoczenie i życie wyłącznie w środowisku domowym. Styl ten jest często powiązany z występowaniem przewlekłej choroby somatycznej oraz z obniżonym samopoczuciem. Z kolei styl homocentryczny dotyczy tych osób starszych, które podejmują różne aktywności w warunkach domowych i ograniczają w ten sposób kontakty towarzyskie. Styl ten może się mieć także charakter rodzinny, kiedy seniorzy uczestniczą w życiu rodziny, wykonują przydzielone im obowiązki oraz odgrywają role społeczne (np. babci i dziadka). Styl edukacyjny związany jest z zaangażowaniem w różne dostępne formy edukacji, w tym w szczególności w inicjatywy, które są organizowane przez uniwersytety trzeciego wieku. Styl aktywny ruchowo jest typowy dla tych seniorów, którzy są zainteresowani aktywnością fizyczną i skupiają swoją aktywność, np. na uprawianiu warzyw i owoców w przydomowych ogródkach. Styl pobożny dotyczy angażowania osób starszych w różne inicjatywy o charakterze religijnym. Dotyczy to aktywnego udziału w życiu parafii oraz organizacji kościelnych. Styl aktywny społecznie dotyczy uczestniczenia w różnych stowarzyszeniach społecznych, które prowadzą działalność na rzecz innych osób [Błaszczuk, Rynkowska, ss. 50–51].

Style życia seniorów według M.R. Pare`a zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Style życia osób starszych według M.R. Pare`a

Styl życia	Cechy charakterystyczne
Styl odejścia	Główną cechą jest wycofanie się osoby starszej ze społeczeństwa.

Styl rodzinny	Uczestniczenie w życiu rodziny.
Styl walczący	Aktywnie dbanie o poprawę życia osób starszych.
Styl aktywny w życiu społecznym	Wykorzystanie świadczenia pomocy ze strony osób starszych na zasadzie wolontariatu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pikuła 2016, ss. 65–66.

Po analizie danych zaprezentowanych w tabeli 2 można zauważyć, że dla stylu odejścia charakterystyczny jest brak zaangażowania seniorów w życie społeczne. W skrajnych przypadkach odejście przybiera charakter całkowitego zerwania kontaktów z otoczeniem oraz „śmierci” społecznej. Styl rodzinny dotyczy całego zaangażowania się w życie rodziny i domowników, nawet jeśli zaangażowanie miałyby ograniczyć inne aktywności seniorów. Styl walczący typowy jest dla tych seniorów, którzy swoją aktywność kierują w zaangażowanie się w walkę o prawa ludzi starszych, ze szczególnym uwzględnieniem poprawy ich sytuacji życiowej oraz lepszej jakości życia. Z kolei styl uczestniczenia w życiu społecznym to podejmowanie przede wszystkim aktywności społecznej, jak i pracy wolontarystycznej ze strony ludzi starszych [Pikuła 2016, ss. 65–66].

Oprócz wymienionych stylów życia dla osób starszych, na uwagę zasługują także style wyodrębnione według kryterium zainteresowań, sformułowane przez G. Orzechowską:

- styl domowo-rodzinny – powiązany jest z działaniami, które skupiają się głównie na prowadzeniu domu i funkcjonowaniu najbliższej rodziny,
- styl społeczny – dominuje w nim udział osób starszych w określonych grupach lub środowiskach lokalnych, np. wolontariat,
- styl kulturalny – jego wyraźne cechy można dostrzec w życiu seniorów w miastach i opiera się na oglądaniu telewizji, czytaniu prasy oraz uczestnictwie w instytucjach społeczno-kulturalnych (teatr, opera, filharmonia itp.),
- styl edukacyjny – jest realizowany przez tych seniorów, dla których ważne jest zachowanie sprawności pamięci, umysłu, poznanie najnowszych technologii informacyjnych oraz możliwość kształcenia, które będzie dostosowane do indywidualnych zainteresowań,

- styl zawodowy – dotyczy tych seniorów, dla których najważniejsze jest zaspokojenie potrzeby uznania, polepszenie samopoczucia oraz poprawienie samooceny zdrowotnej,
- styl religijny – nabiera istotnego znaczenia wraz z wiekiem i głębszym pojmowaniem duchowości,
- styl rekreacyjny – przeznaczony dla tych seniorów, którzy poszukują zastępstwa dla pracy zawodowej, a z drugiej strony pozwoli na obcowanie z naturą. Styl ten dotyczy osób zainteresowanych zwiększeniem wysiłku fizycznego [Błaszczuk, Rynkowska 2016, s. 49].

W wymienionych stylach życia występują style aktywności w życiu społecznym, jak i wycofania. Do czynników, które decydują o takim a nie innym stylu życia, zaliczyć należy fakt ciągłości i dynamiki ludzkiego życia, które często jest wypełnione licznymi zdarzeniami o charakterze fizycznym, społecznym, fizjologicznym, psychicznym oraz biologicznym. Dodać należy, że starość jest losem indywidualnym i cechuje się niepowtarzalnością przebiegu. Styl życia wynika z dotychczasowego biegu życia z wyjątkiem zdarzeń losowych, które mogą go zupełnie zmienić, np. poważna choroba. Style życia niosą ze sobą negatywne, a także pozytywne wartości dla życia. Do negatywnych czynników zalicza się izolację, wycofanie z życia publicznego, zamknięcie się w domu, tworzenie własnej rzeczywistości oraz całkowite odcięcie się od otoczenia. Do pozytywnych form przystosowania do starości zaliczyć należy przede wszystkim wolontariat, dużą aktywność w spotkaniach ze znajomymi, realizowanie własnych zainteresowań czy uczęszczanie do instytucji typu uniwersytety trzeciego wieku [Pikuła 2016, s. 66; Sułkowski 2004].

Potrzeba bezpieczeństwa osób starszych

Potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa osób starszych jest niezwykle istotna, ponieważ zalicza się do potrzeb bytowych. Jest ona uznawana za najważniejszą potrzebę w życiu człowieka. Poziom potrzeb u seniorów jest jednak inny niż w przypadku osób młodych. Najważniejsze są zatem te potrzeby, które dotyczą

bezpieczeństwa oraz zrozumienia i pomocy ze strony innych. Starość niesie za sobą zmiany ważności oraz intensywności poszczególnych potrzeb. Niektóre z nich są odczuwalne intensywniej i to z uwagi na stopień ich zaspokojenia lub zagrożenie deprawacją. Potrzeby seniorów można sklasyfikować następująco:

- potrzeba bezpieczeństwa – z wiekiem nasilają się różne niepokoje i kryzysy,
- potrzeba niezależności – może być zagrożona przez czynniki ekonomiczne i biologiczne,
- potrzeba uzależnienia – chodzi o wymaganie całodobowej opieki lub spełnienie obowiązku wobec osoby starszej,
- potrzeba przynależności – w okresie starczym nasila się poczucie osamotnienia i zmniejsza się liczba kontaktów międzyludzkich,
- potrzeba użyteczności – jest ona zagrożona przez współczesny świat, który szybko się modernizuje,
- potrzeba prestiżu – chodzi o zanikanie szacunku do osób starszych [Witczak 2016, ss. 72–73].

Należy zaznaczyć, że niezaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa może odbić się na wszystkich dziedzinach życia ludzkiego życia. Potrzeba bezpieczeństwa osoby starszej to wynik gorszego zdrowia, a także sprawności ruchowej gospodarskiej i samoobsługowej. Z kolei bezpieczeństwo psychiczne może wynikać z dwóch sfer życia: osobistego i społecznego, w tym z takiej organizacji sytuacji tych sfer życia, aby zachowały pewien ład i porządek. Istotne jest także zachowanie dotychczasowych tradycji i nawyków, a wszelkie zmiany mogą wywołać poczucie zagrożenia, a w dalszej konsekwencji – narastające niebezpieczeństwo osamotnienia [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, s. 130].

W odniesieniu do seniorów bezpieczeństwo będzie pojmowane jako zaspokojenie potrzeb istnienia, przetrwania, stabilności, pewności całości, ochrony poziomu i jakości życia oraz niezależności [Witczak 2016, s. 72].

Potrzeba bezpieczeństwa osób starszych jest związana z profilaktyką procesu starzenia się. Oznacza to prawidłowe starzenie się, które obejmuje elementy fizyczne, społeczne oraz psychiczne. Nie da się zapobiec starze-

niu się, jednak można wpłynąć na redukcję negatywnych czynników, które oddziałują na satysfakcję życiową i bezpieczeństwo seniorów. Profilaktyka oznacza wspomaganie osób starszych w odpowiednim przygotowaniu do starości i funkcjonowanie w niej przez świadome zaakceptowanie powstających zmian. Są to zatem działania, które są podejmowane w celu zapobiegania niekorzystnym zjawiskom i procesom. Starość wiąże się z poważnym ryzykiem wystąpienia przewagi strat nad zyskami z punktu widzenia indywidualnego funkcjonowania, a także społecznych kontekstów. Dlatego uzasadniona jest konieczność podejmowania działań o charakterze profilaktycznym, które będą przygotowywać do satysfakcjonującego przeżywania starości. Ważna jest zatem pomoc przy zachowaniu jak najdłużej sprawności i samodzielności i realizacji indywidualnych celów [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, s. 85].

Potrzeba bezpieczeństwa osób starszych nierozzerwalnie powiązana jest z zaspokojeniem bezpieczeństwa społecznego. To stan wolności od zagrożeń, które są związane z wystąpieniem ryzyka socjalnego. Chodzi zatem o zdarzenia, które dotyczą ograniczenia lub braku możliwości uzyskania dochodów z własnej pracy albo niedostosowania dochodu lub faktycznych potrzeb jego członków. Ryzyko socjalne może się wiązać z niespodziewanymi wydarzeniami, do których należy zaliczyć chorobę zawodową, śmierć żywiciela rodziny itp. Do tych zdarzeń zalicza się także starość, która pociąga za sobą trwałe albo przejściowe niedostatek środków utrzymania, w tym także ograniczenie dochodów. Zadaniem świadczeń społecznych jest ochrona przed skutkami ryzyka socjalnego, w tym przede wszystkim zapobieganie niedostatkowi. Działania te przyczynią się do zapewnienia poczucia bezpieczeństwa społecznego dla seniorów. Oprócz świadczeń emerytalnych seniorzy mogą liczyć także na świadczenia pieniężne, które mają charakter nieskładkowy, np. zasiłki celowe lub specjalne. Ważną kategorią pomocy finansowej są także świadczenia opiekuńcze, które dotyczą częściowego pokrycia wydatków związanych z opieką lub pielęgnacją osoby starszej. Świadczenia są wypłacane na pokrycie wydatków związanych z zapewnieniem opieki i pomocy osobie, która jest niezdolna do samodzielnej egzystencji [Błędowski 2006, ss. 267–268].

Oprócz form pieniężnych, system pomocy społecznej może zapewnić pomoc o charakterze niepieniężnym. Dla osób starszych może zostać przydzielona np. pomoc rzeczowa, pomoc specjalistyczna, interwencje kryzysowe, zapewnienie niezbędnego ubrania, posiłku i schronienia, w tym mieszkanie chronione czy organizacja pogrzebu. Możliwa jest także następująca pomoc dla seniorów:

- realizacja usług opiekuńczych w:
 - miejscu zamieszkania,
 - rodzinnych domach pomocy,
 - ośrodkach wsparcia,
- uzyskanie odpowiednich warunków bytowych, w tym w mieszkaniach chronionych,
- zapewnienie niezbędnej pomocy w zagospodarowaniu mieszkania, w tym pomoc rzeczowa dla osób usamodzielnianych,
- świadczenie specjalistycznych usług o charakterze opiekuńczym w:
 - ośrodkach wsparcia,
 - miejscu zamieszkania potrzebującego,
- organizacja pobytu i świadczenie usług w domu pomocy społecznej [Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej].

Zagrożenia dla osób starszych

Do zagrożeń osób starszych wymienić należy depresję, samotność, dyskryminację, marginalizację, problemy emocjonalne, ubóstwo i nieodpowiednią sytuację mieszkaniową, problemy adaptacyjne, przemoc, kryzysy oraz konflikty pokoleń.

Depresja wiąże się z określonymi problemami środowiskowymi, w tym także ze świadomością stopniowego pogarszania się wolności umysłowej i fizycznej. Do objawów depresji zaliczyć należy apatię, poczucie winy, pustkę lub brak celu na dalsze życie. Choroba może wiązać się także z chęcią popełnienia samobójstwa. Do rozwoju depresji mogą przyczynić się czynniki psychologiczne lub biologiczne. U osób zmagających się z samotnością, depresja może tylko się nasilić [Turkiewicz, Maligranda 2016, ss. 147–148].

Innym zagrożeniem, o którym wspomniano wcześniej przy zmianach społecznych procesu starzenia, jest samotność. Ludzie w podeszłym wieku boją się starości, a jeśli dojdzie do tego przewlekła choroba lub niepełnosprawność, poczucie samotności tylko się pogłębia. Może dokuczać im osamotnienie nawet wówczas, kiedy nie mieszkają sami. Przez młodych ludzi są często odtrącani i nierzadko czują się czymś ciężarem. Samotność przybiera wówczas formę „samotności wśród ludzi”. Starsze osoby odczuwają strach, opuszczenie oraz czują się bezradne wobec takiej sytuacji. Samotność jest wynikiem niezyczliwego zachowania wobec osób starszych oraz braku akceptacji ze strony młodszych pokoleń. Można także wymienić brak zainteresowania i zrozumienia dla sytuacji życiowej człowieka starszego, dla jego problemów. Z kolei izolacja psychiczna i społeczna doprowadza do pogłębienia się stanu osamotnienia. Należy zaznaczyć, że samotność wywiera wpływ na stan zdrowia, samopoczucie, w tym także pozycję społeczną. Ludzie dotknięci samotnością zmagają się z brakiem aktywności, kontaktów z innymi oraz żyją wspomnieniami [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, ss. 287–289].

Oprócz tego następują ograniczenie funkcji opiekuńczej rodziny wobec seniorów, utrata prestiżu osoby starszej w rodzinie, doznawanie przemocy ze strony rodziny oraz konflikty w rodzinie. Przyczyn takiego stanu należy upatrywać w:

- przeobrażeniach we współczesnych rodzinach – które dotyczą zmiany jej struktury, modelu życia rodzinnego i relacji międzypokoleniowych,
- zwiększeniu się mobilności, w tym także ruchliwości młodego pokolenia,
- zmian w strukturze zatrudnienia rodziny,
- rozwoju instytucjonalnych form opieki – domów pomocy i opieki, domów starców [Kościńska 2013, s. 30].

Kolejne zagrożenie dla osób starszych to dyskryminacja, określana jako ageizm. Dotyczy tych osób, które są gorzej traktowane przez społeczeństwo ze względu na swój wiek. Za podstawę tej formy dyskryminacji uznaje się ocenę cech zewnętrznych wśród ludzi w podeszłym wieku. Tego typu zachowanie

społeczeństwa może wynikać z lęku przed wiekiem podeszłym i konsekwencjami procesu starzenia się, który przecież jest naturalny. Starość wywołuje niechęć [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, ss. 76–77].

Z dyskryminacją osób starszych związane jest także zjawisko subkultury. Polega to na izolowaniu się od młodszego pokolenia. Jest to wyraz opozycji osób starszych w odniesieniu do reszty społeczeństwa. Marginalizacja ludzi w podeszłym wieku nabrała charakteru wielopłaszczyznowego oraz została mocno zakorzeniona w społecznej mentalności społeczeństw. Jest to wynik następujących czynników:

- ekonomicznych – dotyczy niskich świadczeń emerytalnych i rentowych,
- społeczno- kulturowych – takich jak:
 - dezintegracja różnych wspólnot,
 - niekorzystna sytuacja w służbie zdrowia oraz opiece społecznej,
 - zmniejszająca się aktywność osób starszych,
 - rozwój techniczny i informacyjny,
 - brak adaptacji do zmian [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, ss. 244–245].

Izolowanie od młodszego pokolenia skutkuje umieszczeniem osób starszych w domach opieki, w których mieszkają do końca swojego życia. Jest to tłumaczone tym, że dla ludzi starszych nie ma miejsca i czasu w społeczeństwie młodszego pokolenia. Ponadto nie mieszczą się w planach członków rodziny, a także życia towarzyskiego i zawodowego. Oddanie do domu opieki często wiąże się z pozbyciem się „ciężaru”. W społeczeństwach krajów rozwiniętych, np. w Stanach Zjednoczonych, Niemczech czy Francji rodziny oddają starzejących się członków rodziny do domów starców. Często wspomniane domy opieki przybierają formę wręcz wielkich osiedli, których mieszkańcami są wyłącznie ludzie starsi. Miejsca te przypominają pewnego rodzaju getta, a więc zostały stworzone dla tych, którzy z powodu pewnych czynników nie pasują do reszty społeczeństwa, przypominają o cierpieniu i śmierci [Kurianta-Kościelniak 2016, ss. 63–64].

Do wspomnianych czynników można zaliczyć pogarszający się stan zdrowia, wygląd, wiek czy poglądy. Pojawiająca się moda na młodość i sukces sprawiła, że osoby starsze są dyskryminowane. Wspomniane państwa finansują domy opieki, a większe środki budżetowe są przeznaczane na wyeliminowanie ludzi starszych z otoczenia niż na walkę z narkomanią, czy innymi współczesnymi patologiami społecznymi. Próbuje się ukryć starość, jakby stanowiła pewną wadę obecnego świata. Tylko wdrażanie odpowiedniej polityki społecznej i prozdrowotnej pozwoli na zachowanie witalności i siły życia dla osób w podeszłym wieku i przyczyni się do zmniejszenia poczucia osamotnienia i dyskryminacji. Ważne jest także stworzenie instytucji przeznaczonych dla tej grupy wiekowej, chcącej realizować nowe role społeczne, np. uniwersytety trzeciego wieku, których celem będzie poprawa jakości życia [Pikuła 2013, s. 50].

Seniorzy borykają się także z problemami emocjonalnymi i uzależnieniami od pomocy innych. Problemy emocjonalne dotyczą braku akceptacji cech starości, zwiększonego poziomu lęku oraz są wynikiem chorób o podłożu psychicznym. Ich przyczyn należy poszukiwać w ograniczonych możliwościach kompensacji strat w starości, ale także w zbliżającej się nieuchronnie śmierci. Z kolei problem uzależnienia od pomocy dotyczy tych ludzi starszych, którzy muszą stale korzystać z pomocy innych. Przyczyny tego zagrożenia to między innymi:

- spadek sił fizycznych i psychicznych seniorów,
- utrata ról życiowych,
- styl wcześniejszego życia,
- utrata członków rodziny i przyjaciół,
- trudna sytuacja materialna seniorów,
- predyspozycje osobowościowe [Kościńska 2013, s. 30].

Zagrożeniem dla osób starszych jest także ubóstwo oraz obniżenie statusu ekonomicznego. Często dzieje się tak, że po przejściu na świadczenie emerytalne otrzymuje się mniejsze środki finansowe niż dzięki pracy zawodowej. Z jednej strony jest to zmiana sytuacji życiowej, a z drugiej zmiana zaplecza finansowego. Niedoskonałość systemu rewaloryzacyjnego oraz postępują-

ce procesy inflacyjne obniżyły wartość przyznawanych ludziom świadczeń. Mniejsze środki finansowe wiążą się z brakiem dostępu do wykwalifikowanych lekarzy, w tym w innych miastach, ośrodków specjalistycznych, czy brakiem dostępu do nowoczesnych leków, które nie są refundowane. Zmiana sytuacji życiowej powoduje, że u osób starszych może pojawić się frustracja i lęk w związku ze zmianami w życiu. Ich sytuacja życiowa może ulec pogorszeniu na skutek zakończenia pracy zawodowej i przejścia na emeryturę. Pozycja starszych osób w społeczeństwie zmienia się po przejściu w stan spoczynku zawodowego. We współczesnych czasach często jest tak, że osoby pobierające emeryturę są także zatrudniane na własne życzenie w mniejszym wymiarze pracy i kontynuują karierę zawodową. To pozwala poczuć się potrzebnym w życiu i nie lękać samotności. Bywa jednak też tak, że decyzje odnośnie odgrywanych do tej pory ról społecznych są narzucane lub wynikają z założeń systemowych [Leszczyńska-Rejchert 2010, s. 76].

Z zagrożeniami dla osób starszych wiąże się także nieodpowiednia sytuacja mieszkaniowa. Chodzi przede wszystkim o braki we właściwym wyposażeniu mieszkania, w tym przede wszystkim w kanalizację, centralne ogrzewanie oraz o brak dostępu do windy. Przyczyny występowania tych zagrożeń są związane z zamieszkiwaniem starych zasobów mieszkaniowych, niewystarczającymi środkami finansowymi na remonty oraz brakiem odpowiedniej wiedzy na temat uzyskania pomocy w zakresie pozyskania dotacji na przeprowadzenie remontu mieszkania [Kościńska 2013, s. 29].

Z kolei problemy adaptacyjne seniorów mogą przejawiać się w izolacji od społeczeństwa, czynach przestępczych, a w skrajnych przypadkach nawet w popadaniu w uzależnienia oraz próby samobójcze. Wśród przyczyn tego zagrożenia wymienić należy:

- zmniejszenie zdolności przystosowawczej, która postępuje wraz z wiekiem i jednocześnie zwiększające się trudności w zakresie adaptacji do nowych sytuacji życiowych,
- transformacja ustrojowa,
- zakończenie pracy zawodowej i przejście na świadczenie emerytalne.

- niewłaściwy system społeczny – przyczynami są niewystarczające świadczenia emerytalne, złe warunki materialne osób starszych czy brak poradnictwa psychiatrycznego,
- śmierć współmałżonka [Kościńska 2013, s. 30].

Osoby starsze mogą w swoim życiu paść ofiarą przemocy, przestępstwa lub wandalizmu. Jak zostało wcześniej wspomniane, są ofiarami oszustw np. w kontakcie z fałszywymi przedstawicielami opieki społecznej, z pracownikami spółdzielni mieszkaniowej lub związanych z wypadkiem komunikacyjnym i pozornej konieczności udzielenia pomocy. Służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo publiczne szczególną troską objęły osoby starsze poprzez stworzenie programów i działań skierowanych tylko do tej grupy społecznej. Tworzy się w tym celu pomocne prezentacje i foldery, które zawierają charakterystykę najczęściej popełnianych oszustw z udziałem osób starszych, a także metody ochrony przed nimi. Służby publiczne we współpracy z władzami lokalnymi wdrażają programy, które dotyczą także nieumyślnego przekazania danych osobowych oszustom. Chodzi zatem o odpowiednie przechowywanie dokumentów tożsamości czy danych dotyczących kont bankowych. Świadomość zagrożenia jest w tym przypadku bardzo istotna, ponieważ może wiązać się nawet z kradzieżą tożsamości osoby starszej [Kukułka 2016, ss. 12–13].

Seniorzy zmagają się także z różnymi kryzysami, które dotyczą przejściowego stanu nierównowagi wewnętrznej. Mogą być wywołane przez krytyczne wydarzenia, w tym życiowe, które wymagają istotnych zmian i rozstrzygnięć. Kryzysy u seniorów są zazwyczaj powiązane ze specyfiką zadań rozwojowych starości i najczęściej wzbudzają silne i negatywne emocje. Zdarzenia krytyczne dla okresu starości są następujące:

- utrata bliskiej osoby,
- obniżenie statutu społecznego,
- kryzys pustego gniazda – opuszczenie domu przez dorosłe dzieci,
- samotność i osamotnienie,
- zmiana miejsca zamieszkania – wywołana przeniesieniem do domu opieki lub innej placówki opiekuńczej,

- przejście na emeryturę,
- umieralność rówieśników,
- utrata poczucia użyteczności,
- świadomość zbliżającego się końca życia [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, ss. 53–54].

Konflikt pokoleń dotyczy osób starszych i ludzi młodych. Niektórzy ludzie w starszym wieku wręcz nie ukrywają niechęci do młodych osób. Młode pokolenie jest „inne”, a to nie znaczy gorsze. Mają inne wartości, potrzeby, ale mogą dać seniorom bardzo wiele. Przede wszystkim mogą podarować radość i optymizm, które są nierozzerwalnie związane z młodością. Z kolei ludzie starsi mogą młodszemu pokoleniu przekazać z trudem zdobyte doświadczenie życiowe czy mądrość przeżytych lat. Seniorzy nie powinni unikać młodszych osób, ale poszukiwać ich towarzystwa i dążyć do psychicznego utożsamiania się z nimi. Wówczas pokoleniom łatwiej będzie się porozumieć między sobą. Z jednej strony młode pokolenie to nadzieja dla każdego narodu, lecz seniorzy są nośnikami wielu wartości kulturowych i społecznych [Zych 1999, ss. 57–59].

Reasumując, należy zaznaczyć, że starzenie się może być ujmowane jako proces lub zespół postępujących zmian. Można wyróżnić wiele stylów życia osób starszych. Są one jednak uzależnione od poziomu zdrowia i samopoczucia starszej osoby. Potrzeby seniorów są niezwykle istotne, ponieważ zaliczają się do potrzeb bytowych. Istnieje wiele zagrożeń wpływających na poczucie bezpieczeństwa osób starszych. Można je podzielić na zagrożenia psychologiczne, społeczne i ekonomiczne. Do pierwszej grupy zalicza się depresję, problemy emocjonalne, adaptacyjne. Do zagrożeń społecznych zalicza się samotność, dyskryminację, marginalizację, kryzysy, konflikty pokoleń oraz przemoc. Do zagrożeń o charakterze ekonomicznym zaliczają się ubóstwo i nieodpowiednia sytuacja mieszkaniowa.

Bibliografia

Książki:

Błaszczuk K., Rynkowska D. (2016), *Problemy społeczne i opiekuńcze seniorów i ich rodzin. Studium socjologiczne na przykładzie opinii pracowników socjalnych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

Fabiś A., Wawrzyniak J.K., Chabor A. (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wyd. Impuls, Kraków.

Fal A.M., Witczak I., Kuriata-Kościelniak E. (red.) (2016), *Opieka geriatryczna w Polsce*, Wyd. CeDeWu Sp. z o. o., Warszawa.

Kościńska E. (red.) (2013), *Wybrane formy opieki i pomocy dla seniorów*, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.

Kuriata-Kościelniak E. (2016), *Założenia współczesnych modeli opieki geriatrycznej*, [w:] A.M. Fal, I. Witczak, E. Kuriata-Kościelniak (red.), *Opieka geriatryczna w Polsce*, Wyd. CeDeWu Sp. z o. o., Warszawa.

Leszczyńska-Rejchert A. (2010), *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Pikuła N.G. (2016), *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*, Wyd. Impuls, Kraków.

Pikuła N. (2013), *Senior w przestrzeni społecznej*, wyd. Borgis Sp. z o. o., Warszawa.

Sułkowski Ł. (2004), *Organizacja a rodzina: więzi rodzinne w życiu gospodarczym*, TNOiK, „Dom Organizatora”.

Turkiewicz-Maligranda A. (2016), *Zwiększona podatność na depresję u osób starszych w związku z doświadczeniem utrat związanych z procesem starzenia się* [w:] A.M. Fal, I. Witeczak, E. Kuriata-Kościelniak (red.), *Opieka geriatryczna w Polsce*, Wyd. CeDeWu Sp. z o. o., Warszawa.

Zych A.A. (1999), *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Wyd. „Śląsk”, Katowice.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. z 2004 r. Nr 64 poz. 593, z późn. zm. z 2019 r. poz. 271.

Inne źródła:

Kukułka T. (2016), *Konferencja Nie-Bezpieczna Jesień Życia*, wydane przez Komendę Miejską Policji w Prudniku, Prudnik.

Anna Gołuch

Spółeczna Akademia Nauk

Aktywność seniorów a korzystanie z nowych mediów

Activity of Seniors and the Use of New Media

Abstract: If you want to keep up with changes in the modern world, you should be educated in the field of new technologies. The postulate also applies to the elderly. Seniors were characterized in terms of using modern technologies. An important place is reflecting on the difficulties and limitations that do not allow seniors to fully benefit from the achievements of modern technologies.

Key words: elderly, modern technologies, education

Przemiany cywilizacyjne a aktywność seniorów w świecie nowoczesnych technologii

Przemiany społeczno-gospodarcze doprowadziły do zmian w aktywności społeczno-kulturalnej osób w podeszłym wieku. Zauważa się coraz większą aktywność tych osób. Wzrost aktywności zauważalny jest także w obszarze kulturalnym. Powstają liczne stowarzyszenia, które zrzeszają seniorów w różnych wspólnych dziedzinach. Wpływ na ich aktywność zależy także od postępującej indywidualizacji. Oznacza to, że seniorzy nie są już tak zajęci obowiązkami domowymi jak dawniej; zaczynają więcej myśleć o sobie i swoich potrzebach. Z kolei aktywność jest istotna przede wszystkim z punktu widzenia porozu-

mienia się z innymi i z otaczającą go rzeczywistością. Dzięki niej dąży się do zaspokajania różnych potrzeb społecznych, kulturalnych i wynikających z odgrywania ról społecznych. Jeśli aktywność będzie zbyt mała, może to skutkować poczuciem wyizolowania, osamotnieniem oraz brakiem akceptacji w społeczeństwie [Worach-Kardas 2015, s. 168].

Obecnie seniorzy angażują się w różne rodzaje aktywności. Jest to podejmowanie działań kulturalnych w celu spędzenia czasu z rodziną i znajomymi oraz jednoczesne rozwijanie własnych pasji. Z uwagi na uwarunkowania gospodarczo-ekonomiczne i osobiste, seniorzy mogą podejmować pracę zarobkową pomimo osiągnięcia emerytury. Szukają w ten sposób dla siebie miejsca w społeczeństwie poprzez efektywne wykorzystanie zdobytej wiedzy i doświadczenia zawodowego. Niektórzy przygotowują się do zawodu rezerwowego, czyli takiego, w którym można pracować po osiągnięciu wieku emerytalnego. Starsi ludzie mogą także wykonywać prace amatorskie, które są związane z uprawą ogródków, robotkami ręcznymi czy majsterkowaniem. Prace te przynoszą dodatkowe środki finansowe, ale także satysfakcję. Można także być aktywnym społecznie i politycznie. Można się w tej działalności całkowicie spełniać, ale także mieć poczucie satysfakcji i być cenionym i uznawanym przez innych. Można realizować się poprzez działalność wewnątrz rodziny lub poprzez pomoc sąsiedzką. Czas wolny można poświęcić na czytanie książek, słuchanie radia, oglądanie telewizji lub korzystanie z nowych technologii. Można realizować się społecznie poprzez edukację na uniwersytetach trzeciego wieku, wolontariat w szpitalach, schroniskach dla samotnych i bezdomnych lub uczęszczanie do klubów seniora, w których można aktywnie i ciekawie spędzać czas wolny wśród rówieśników. Seniorzy mogą także brać czynny udział w życiu kościoła [Pikuła 2011, ss. 113–115].

Okres transformacji gospodarczych, w tym także rewolucja technologiczna, sprawia, że osoby starsze czują się w społeczeństwie coraz bardziej zagubione [Sułkowski 2004]. Są odsyłane z jednego miejsca w drugie w poszukiwaniu niezbędnych informacji. Brak możliwości utrzymania szybkiego tempa życia powoduje, że mają problemy w urzędzie, instytucji, organizacji

czy w dostępie do lekarzy. Współcześnie bardzo wiele spraw jest załatwianych elektronicznie i bez konieczności wyjścia do urzędu, firmy czy instytucji. Jeśli ktoś nie potrafi obsłużyć np. aplikacji urzędu, musi skorzystać z pomocy lub osobiście rozwiązać swoją sprawę. Wiele instytucji jednak odchodzi od tradycyjnej obsługi na rzecz mobilnych usług. Brak dostępu do Internetu, brak komputera w domu czy nieumiejętność obsługi aplikacji instytucji stanowi znaczny problem i barierę w dostępie do wielu usług. Rozwój tych technologii będzie się pogłębiał w ciągu następnych lat, a to oznacza, że tradycyjne instytucje i siedziby nie będą dostępne dla klientów [Szkolak 2011, s. 109].

Przemiany cywilizacyjne wpływają w znacznym stopniu na aktywność seniorów, ponieważ ich sytuacja życiowa znacznie się zmieniła w porównaniu z tą sprzed kilkunastu lat. Zmieniły się potrzeby osób starszych, style życia, ale także rodzaj i formy uczestnictwa w kulturze. Zmiany odnoszą się także do sposobu budowania i prezentowania wizerunku w mediach, ale także do świadomości osób starszych. Pomimo iż stereotypy odnośnie osób starszych funkcjonują nadal w społeczeństwie, to coraz częściej zauważyć można pozytywne postrzeganie tych osób. Chodzi przede wszystkim o to, że seniorzy stają się coraz bardziej liczącymi się konsumentami dla specyficznych produktów i usług. Czynniki społeczne są powiązane z coraz większą świadomością postępującego procesu „globalizacji starości” [Jakubowska 2016, s. 59].

Seniorzy jako użytkownicy nowoczesnych technologii

Świat nowych technologii powiększa się zarówno pod względem funkcjonalności, jak i liczby użytkowników. Seniorzy coraz częściej i chętniej łamią stereotypy i uczestniczą w zajęciach komputerowych. Populacja seniorów dostosowuje się do zmieniającego otoczenia i wpisuje się w nowe realia, w którym życie codzienne przeniknęło do Internetu. Starsze osoby przenikają w ten świat jednak z wielkim trudem. Z jednej strony barierą będą ograniczenia fi-

zyczne, a z drugiej bariery fizyczne, do których zaliczyć trzeba słabszy wzrok, słuch czy drżenie rąk.

W tabeli 1 przedstawiono sposoby realizacji wybranych czynności z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

Tabela 1. Sposoby realizacji wybranych czynności z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych

Czynność	Sposób realizacji
Komunikacja głosowa	Zastąpienie telefonów stacjonarnych poprzez telefony komórkowe, które stały się powszechnie dostępne i mają niewielkie koszty użytkowania.
Komunikacja interpersonalna	Komunikacja osobista i pisemna została zastąpiona przez szybką komunikację głosową, rozmowy video lub pocztę elektroniczną.
Przekazywanie informacji i wiedzy	Internet i telewizja umożliwiają stały dostęp do pożądaných informacji.
Nabywanie dóbr i usług	Zakupy bez wychodzenia z domu z dostawą w wybrane miejsce.
Zarządzanie finansami	Banki stacjonarne zostają zastąpione przez bankowość internetową i mobilną.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Niemczyk 2016, s. 2.

Już ponad 42% seniorów posiada w swoich domach komputer, a Internet jest w ponad 40% domów seniorów. Prawie 90% seniorów posiada telefony komórkowe, a prawie 10% z nich smartfony. Do najczęstszych powodów, dla których seniorzy korzystają z Internetu, należy poszukiwanie niezbędnych informacji i wiadomości. Z największych portali informacyjnych częściej korzystają osoby starsze niż młodzi ludzie. Rzadziej korzystają jednak z portali społecznościowych, bankowości i zakupów internetowych, które są domeną młodych ludzi [Jakubowska 2016, s. 3].

Zauważa się także perspektywę rozwoju człowieka sprzed ery komputerów. Pokolenie to jest nazywane BC, co stanowi akronimem od angielskich słów oznaczających „bez komputera”. Są to współcześni seniorzy, dla których epoka Internetu istnieje od niedawna, radzą sobie z użytkowaniem Internetu i podejmują w sieci różne aktywności. We współczesnych czasach są jednak

takie osoby, które nie korzystają z Internetu oraz nowinek technologicznych. Nie posiadają nawet telefonów komórkowych, a wycofywane telefony stacjonarne w zupełności im wystarczają. Osoby nieużywające Internetu mają jednak ograniczone możliwości pełnego uczestniczenia w życiu społecznym, zawodowym lub kulturalnym. Może to w konsekwencji doprowadzić do stopniowego wykluczenia społecznego, ekonomicznego oraz pogłębienia istniejących podziałów społecznych. Zjawisko, o którym mowa, to wykluczenie cyfrowe i jednym z jego czynników jest wiek (obok poziomu dochodów, położenia geograficznego oraz czynników kulturowych). Przyczyn wykluczenia należy poszukiwać w specyficznych cechach w okresie starości oraz motywach, przekonaniach i kompetencjach osób starszych.

Nabywanie nowych umiejętności, w tym związanych z nowoczesnymi technologiami, blokowane jest poprzez osłabienie procesów percepcji, uwagi, pamięci i uczenia. Dodatkową barierę stanowi natłok bodźców, ale także trudne do rozróżnienia kolory i zbyt małe litery, które utrudniają percepcję tekstu. Niska aktywność w korzystaniu z Internetu i nowości technologicznych może także wynikać z przeciwstawiania się różnym zmianom oraz mniejszych możliwości adaptacyjnych do środowiska. Problemy te są dodatkowo wzmacniane poprzez doświadczenie różnych trudności życiowych. W konsekwencji tych zdarzeń osoba w podeszłym wieku może cechować się coraz mniejszą samodzielnością i wzrastającą zależnością od innych osób. Innymi ważnymi powodami, dla których osoby starsze nie przejawiają chęci korzystania z Internetu, są brak motywacji, przekonania oraz bariery kompetencyjne. Wielu seniorów nie wie, czemu korzystanie z sieci miałyby służyć oraz w jaki sposób mogłaby ona zostać wykorzystana do zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb, poszukiwania informacji czy rozwiązywania problemów. Istnieje także przekonanie o negatywnych skutkach korzystania z sieci oraz poczucie, że treści, które są tam zawarte, mogą dotyczyć wyłącznie młodych ludzi i ich zainteresowań [Szmigielska, Bąk, Hołda 2012, ss. 142–143].

Warto zaznaczyć, że negatywna postawa wynika również z zagrożeń, które są powiązane z użytkowaniem Internetu. Korzystanie z Internetu, a nawet

z komputera może okazać się dla seniorów zbyt skomplikowane. Często mogą mieć także obawy przed trudnościami w nauce korzystania z komputera i Internetu, uszkodzeniem sprzętu, czy aplikacji itp. Osoby starsze nierzadko mają niskie poczucie własnej skuteczności, zwłaszcza wobec młodych osób, przed którymi nie chcą pokazać, że czegoś nie zrobią lub nie wiedzą. Zauważa się zatem zmniejszenie znaczenia twardych barier dostępu do sieci na rzecz tzw. miękkich barier. Oznacza to, że bariery infrastrukturalne lub finansowe nie są tak bardzo znaczące, jak brak wiedzy i uświadamiania potrzeb oraz brak odpowiednich umiejętności korzystania z sieci [Batorski 2011, s. 305].

Użytkowników Internetu powyżej 50 roku życia można podzielić na dwie grupy wiekowe, 50–64 lata oraz powyżej 64 lat. Rozróżnienie to wskazuje zmiany w aktywności seniorów wraz z wiekiem. Należy dodać, że młodsza grupowa wiekowa jest bardziej aktywna w sieci. Najbardziej popularną usługą internetową jest korzystanie z poczty elektronicznej w celu korespondencji z rodziną i znajomymi. Poza tym często osoby szukają informacji odnośnie interesujących dóbr i usług, dotychczasowej działalności zawodowej oraz nauki. Wyróżnić należy także różnice między płciami osób starszych w korzystaniu z zasobności Internetu. Biorąc pod uwagę płeć, różnice są zatem następujące:

- mężczyźni – najczęściej w sieci czytają prasę i książki, poszukują niezbędnych informacji o interesujących tematach, przeglądają oferty pracy oraz dokonują rezerwacji turystycznych,
- kobiety – możliwości Internetu wykorzystują do kontaktów z bliskimi osobami, korzystania z gier online i poczty elektronicznej [Szmigielska, Bąk, Hołda 2012, ss. 144–145].

Badania zrealizowane w 2011 roku na temat korzystania z Internetu wśród osób w różnym wieku wykazały, że istnieje zależność pomiędzy wiekiem a korzystaniem z Internetu. Zauważa się, że ponad 80% z osób do 50. roku życia deklarowało dostępność Internetu w swoich gospodarstwach domowych. Można było także dostrzec prawidłowość, że dopiero osoby mające 50 lat i więcej mają rzadszy dostęp do sieci. Wraz z wiekiem maleje zatem dostępność sieci w domu, a jeszcze szybciej maleje korzystanie z tego za-

sobu. W badaniach ujawniono, że tylko 30% osób w wieku 60 lat korzystało z Internetu, niecałe 15% w wieku 70 lat oraz około 5% w wieku 80 lat. Sytuacja seniorów korzystających z Internetu w ciągu ostatnich lat uległa jednak poprawie i można zauważyć, że zwiększa się liczba seniorów korzystających z sieci [Batorski 2011, s. 306].

Nie ma jednak zależności między częstotliwością korzystania z sieci, biorąc pod uwagę płeć użytkowników. Istnieje jedynie taka zależność, jeśli weźmie się pod uwagę wiek i zamożność, ponieważ częściej z sieci korzystają osoby zamożne oraz w wieku poniżej 65 roku życia. Poza tym osoby starsze korzystają często w sposób bierny poprzez przeglądanie stron internetowych o tematyce publicystycznej, informacyjnej oraz rozrywkowej. Potrafią także łączyć przebywanie w sieci z korzystaniem z innych mediów, np. z radia lub telewizji. Można to tłumaczyć tym, iż dla tej grupy wiekowej głównym źródłem informacji wciąż pozostają tradycyjne środki masowego przekazu. Reasumując, należy zaznaczyć, że z wraz z wiekiem maleje liczba tych użytkowników, dla których najważniejsza jest rozrywka, a rośnie liczba osób, która w ten sposób pozyskuje niezbędne informacje [Szmigielska, Bąk, Hołda 2012, s. 145].

Edukacja seniorów z zakresu nowych mediów na przykładzie gminy Gołuchów

Edukacja seniorów w zakresie korzystania z Internetu

Seniorzy powinni być zachęceni do aktywnego korzystania z Internetu, ponieważ dostarcza im on wielu korzyści i umożliwia przyłączenie się do różnych grup dyskusyjnych, bez presji czasowej, typowej dla zwykłych rozmów. Aktywność w sieci może odbywać się w komfortowym i bezpiecznym zaciszu własnego mieszkania. Tym, co może powstrzymać seniorów przed korzystaniem z Internetu, może być poczucie braku kontroli oraz odczucie niepokoju. Czynniki te mogą się jednak wiązać z faktyczną zdolnością obsługi kompu-

tera. Ważny okazuje się stopień, w jakim seniorom udaje się odnieść sukces w początkowym szkoleniu, ponieważ to czynnik decydujący o ich późniejszym korzystaniu z sieci. Brak edukacji w tym zakresie, jak i zniechęcenie już na samym początku z pewnością może zniechęcić potencjalnych użytkowników sieci. Inni mogą także zakładać, że niewiele z tego, co oferuje Internet, pozostaje w polu ich zainteresowań. Dowolny dostęp do komputera i Internetu w miejscach publicznych np. w bibliotekach i czytelniach miejskich i gminnych może z pewnością przyczynić się do korzystania z Internetu przez grupy społeczne w różnym wieku. Dodatkowe korzyści mogą przynieść te aplikacje komputerowe i strony internetowe, które zostały zaprojektowane z myślą o osobach starszych. Jeśli uwzględni się te potrzeby, można jednakowo pomóc młodym osobom, które borykają się z niepełnosprawnością i mają problemy np. ze wzrokiem. Aplikacje przeznaczone dla seniorów powinny być wyposażone w szczególne udogodnienia, np. duże czcionki, czy możliwość wydawania ustnych poleceń [Stuart-Hamilton 2000, ss. 216–218].

Bardzo dużą rolę przypisuje się współcześnie Uniwersytetom Trzeciego Wieku (UTW), które są ośrodkami dydaktycznymi dla osób w podeszłym wieku. UTW to odpowiedź na szybkie przemiany cywilizacyjne, które sprawiają, że osoby starsze czują się bezradne i zagubione. Ważne jest także włączenie osób starszych do systemu kształcenia poprzez systematyczne prowadzenie atrakcyjnych zajęć, które umożliwiają poznanie różnych zakresów wiedzy, nauki i kultury. Edukacja w tym zakresie pozwala na utrzymywanie właściwej kondycji psychicznej, kontaktów międzyludzkich oraz poznawanie nowoczesnych technologii. Wiele nauczanych treści jest realizowanych na podstawie wykorzystania nowoczesnych technologii, takich jak praca z komputerem, Internetem, czy za pomocą prezentacji i urządzeń multimedialnych. Podstawowe funkcje UTW to rekreacyjno-integracyjna oraz funkcja edukacyjna, która jest realizowana poprzez:

- mądre zagospodarowanie czasu,
- pogłębianie spojrzenia na świat i człowieka,
- zaspokajanie potrzeby poznawczej,

- integrację doświadczenia życiowego z nową wiedzą,
- planowanie i racjonalne konstruowanie własnej starości poprzez właściwą organizację czasu wolnego [Steuden 2011, ss. 93–95].

Seniorzy wymagają pomocy w przystosowaniu się do zmian, a także potrzebna jest im siła i umiejętności pozwalające na sprostanie nowym wyzwaniom. Edukacja osób starszych ma przyczynić się do kompleksowego urzeczywistnienia społeczeństwa uczącego się. Ważne jest także zachęcanie do zdobywania nowej wiedzy i umiejętności, uznawanie tych kompetencji, które są zdobywane w różny sposób, walka ze zjawiskami marginalizacji. Rola edukacji w życiu seniorów jest bardzo istotna, gdyż pozwala być aktywnym na emeryturze, ułatwia profilaktykę i rehabilitację gerontologiczną. Ponadto dzięki niej możliwe jest korzystanie z wartościowego i szlachetnego zajęcia, aktywizacja psychiczna, intelektualna i fizyczna. Instytucje i programy edukacyjne poprzez swoją działalność zaspokajają potrzeby osób starszych i umożliwiają aktywny i twórczy sposób spędzenia czasu. Dzięki temu seniorzy podejmują także własne inicjatywy, kierują się własnymi potrzebami i możliwościami i tym, co sprawia im radość [Lechka-Mioduszewska 2011, ss. 241–248].

Znajomość nowych mediów pozwoli na edukację w różnym zakresie i z wykorzystaniem różnych technologii przekazu informacji. Głównym czynnikiem, który skłania seniorów do podjęcia edukacji w zakresie nowych mediów, jest poczucie wykluczenia cyfrowego i wyizolowania od świata wirtualnego. Seniorzy w poszerzaniu kompetencji informatycznych znajdują szansę na zaistnienie w szerszym kręgu oraz na odnajdywanie, pozyskiwanie i utrzymywanie znajomości. Istotne jest także podniesienie jakości uczestnictwa w życiu społecznym i rodzinnym. Współcześnie seniorzy są świadomi, że aktywność związana z obsługą nowych mediów jest niezbędna w życiu codziennym i jeśli nie opanują tej wiedzy, będą musieli zrezygnować z różnych typów działań i kontaktów z innymi ludźmi. Z kolei seniorów czynnych zawodowo dotyczy pozyskanie kompetencji informatycznych ze względu na wykonywaną pracę. Świadomość przeżycia starości w sposób aktywny skła-

nia do poszukiwania nowych możliwości trwania we współczesnym świecie i poznawania go [Fabiś, Wawrzyniak, Chabor 2015, ss. 184–185].

Edukacja seniorów w zakresie nowych technologii w gminie Gołuchów

Gmina Gołuchów leży w województwie wielkopolskim i należy do powiatu pleszewskiego. Na największym obszarze gminy znajdują się użytki rolne, a więc gmina ma charakter typowo rolniczy [*Powierzchnia i użytkowanie terenu*, dostęp: 9.04.2019].

Działania na rzecz rozwoju „srebrnej edukacji” oraz Uniwersytetów Trzeciego wieku są prowadzone przez samorząd województwa wielkopolskiego w *Wielkopolskim Programie na Rzecz Osób Starszych do 2020 roku*. Cele szczegółowe programu dotyczą rozszerzenia oferty edukacyjnej, która tworzy warunki do integracji zarówno wewnątrz-, jak i międzypokoleniowej. Utworzono następujące cele operacyjne w zakresie edukacji nowych mediów osób starszych w województwie wielkopolskim:

- zwiększenie wykorzystania potencjału seniorów – ich wiedzy i umiejętności poprzez:
 - inicjowanie różnych form dotyczących wymiany informacji,
 - upowszechnianie idei dla tworzenia centrów edukacyjnych – stacjonarnych i mobilnych,
 - organizowanie i promowanie akcji z udziałem seniorów w środowisku lokalnym, pokazujących oraz w pełni wykorzystujących ich potencjał,
- zwiększenie dostępności programów edukacyjnych dla osób starszych – poprzez następujące działania:
 - tworzenie warunków rozwoju dla osób starszych w zakresie identyfikowania potrzeb w obszarze edukacji,
 - rozpowszechnianie wiedzy odnośnie nowoczesnych technologii,

- wspieranie systemu kształcenia ustawicznego,
- podejmowanie organizacji tych działań, które będą służyły tworzeniu oferty edukacyjnej dla seniorów,
- upowszechnienie wiedzy na temat starzenia – edukacja w zakresie nowych mediów jest realizowana poprzez wspomaganie otoczenia komfortowego życia seniorów w społeczeństwie informacyjnym i aktywnego starzenia się¹.

Gmina Gołuchów podejmuje różne inicjatywy dla kształcenia seniorów z zakresu nowych mediów.

Warto dodać, że w gminie funkcjonują także organizacje aktywizujące osoby starsze do podejmowania działalności edukacyjno-społecznej i kulturalnej. Zalicza się do nich Klub Seniora, Stowarzyszenie „Senior XXI” oraz Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów.

Klub Seniora w gminie Gołuchów to miejsca spotkań osób starszych o charakterze nieformalnym, który powstał w 2011 roku przy Bibliotece Publicznej Gminy Gołuchów. Klub składa się z emerytowanych nauczycieli zrzeszonych w ZNP. Jego głównym zadaniem jest integrowanie i wspieranie aktywności osób starszych, w tym także zapewnianie miłej atmosfery w pobliżu miejsca zamieszkania. Stowarzyszenie „Senior XXI” prowadzi działalność w celu aktywizacji osób starszych z gminy Gołuchów poprzez organizację międzypokoleniowych wycieczek krajoznawczych, wymiany seniorów z miastami partnerskimi w gminach w Niemczech. Ponadto jest współzałożycielem Uniwersytetu Trzeciego Wieku dla seniorów z gminy Gołuchów².

Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów powstał w gminie Gołuchów w 2004 roku i jest to koło, które zajmuje się aktywizacją osób starszych poprzez takie formy, jak: organizacja wycieczek krajoznawczych, rękodzieło oraz zagospodarowanie czasu wolnego w sposób konstruktywny. Dzięki współpracy

1. Porównaj: Wielkopolski Program Na Rzecz Osób Starszych do 2020 roku, Załącznik do Uchwały nr XXXIX/772/13 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 listopada 2013 roku, Wyd. przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań 2013, ss. 27–28.

2. Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z Urzędu Gminy w Gołuchowie.

z seniorami z gminy partnerskiej w Niemczech, możliwa jest wymiana doświadczeń oraz uczestniczenie w europejskich konferencjach dotyczących osób starszych i ich problemów [Koła Gminy Gołuchów, dostęp: 1.04.2019].

Przedsięwzięcia edukacyjne w gminie dla osób starszych realizowane są w różnych miejscach kulturalnych w gminie.

Gmina Gołuchów organizuje raz w roku tydzień edukacyjny dla seniorów pod hasłem „Tydzień z Internetem”. Zajęcia te są powiązane z międzynarodową kampanią pod tą samą nazwą. Zajęcia są organizowane w Bibliotece Publicznej w Gołuchowie, a tematyka wiąże się z edukacją i odkrywaniem tajników Internetu. Głównym celem zajęć jest zachęcenie jak największej liczby seniorów do korzystania z sieci. Zajęcia te były odpowiednio promowane w całej gminie tak, aby mogło z nich skorzystać jak najwięcej osób od 50. roku życia. Edukacja na zajęciach była powiązana ze zdrowiem, a uczestnicy mogli się przekonać, jak wiele informacji o zdrowiu i działaniach prozdrowotnych można odszukać w Internecie. Poznano przydatne strony dotyczące refundowanych leków czy zdrowych diet. Edukacja dla seniorów w gminie to dobra okazja do zabawy, integracji, jak i wspólnego odkrywania Internetu [*Tydzień z Internetem 2013 – „Poradnia zdrowia”*, dostęp: 1.04.2019].

W Bibliotece Publicznej Gminy Gołuchów realizowane są także, oprócz działalności ustawowej, działania kulturalno-edukacyjne. Działania te wpisują się dość znacząco w strategię rozwoju gminy Gołuchów. Biblioteka wraz z filiami funkcjonującymi na terenie gminy realizuje różne formy pracy, które są kierowane do różnych kręgów odbiorców. Największym powodzeniem cieszą się spotkania autorskie z pisarzami książek oraz liczne konkursy. We wszystkich oddziałach bibliotecznych w gminie na bieżąco są organizowane różne wystawy na temat rocznic literackich oraz okolicznościowych oraz dotyczące współczesnych problemów, takich jak np. alkoholizm, narkomania, terroryzm lub zagrożenia w Internecie. Należy także zaznaczyć, że uzupełnieniem realizacji programów dla seniorów dotyczących edukacji z nowych mediów jest możliwość korzystania z komputerów z dostępem do Internetu w godzinach pracy biblioteki w Gołuchowie. Do dyspozycji użytkowników jest

8 nowoczesnych zestawów komputerowych z dostępem do Internetu [Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 o bibliotekach, Dz. U. 1997 r. Nr 85, poz. 539, art. 4].

Inne działania edukacyjne to np. coroczne „Dni Bezpiecznego Internetu”, w które gmina włącza się aktywnie. Ich głównym celem jest przybliżenie procedur związanych z bezpiecznym korzystaniem z Internetu. Ważne jest także przypomnienie, że w sieci nikt nie jest anonimowy i drugiemu człowiekowi należy okazywać szacunek jak przy kontakcie bezpośrednim. Zajęcia są przeznaczone dla każdej grupy wiekowej i zachęcają do aktywnego uczestniczenia we współtworzeniu twórczego, ale także bezpiecznego środowiska online [*Dzień Bezpiecznego Internetu 2019 – „Działajmy Razem*, dostęp: 1.04.2019].

Działania realizowane w gminie Gołuchów dla seniorów to także organizacja:

- warsztatów pisania tekstów internetowych – we współpracy z biblioteką i Stowarzyszeniem „Senior XXI” – pomoc przy tworzeniu profesjonalnych i perswazyjnych tekstów do publikacji w sieci,
- szkolenie z umiejętności obsługi komputera – we współpracy z Forum Kobiet Powiatu Pleszewskiego – pomoc w zakresie obsługi komputera, organizacji i zarządzania danymi na komputerze, podstaw obsługi edytorów tekstu i poruszania się w świecie Internetu,
- prelekcja „Jak odnaleźć swoich przodków” – dotyczyła zasad poszukiwań genealogicznych oraz przedstawienie miejsc, w których są przechowywane dokumenty, akty metrykalne oraz sposobu wyszukiwania informacji o przodkach za pomocą stron internetowych. To ciekawa forma aktywności przeznaczona dla osób starszych, które są zainteresowane odnalezieniem swoich najbliższych,
- warsztaty komputerowe – we współpracy z Klubem Seniora – to cykl zajęć warsztatowych związanych z budową i obsługą komputera, ale także z umiejętnością surfowania w sieci i zalet komunikacji elektronicznej. Warsztaty były wspomagane literaturą z zakresu podstaw obsługi komputera i Internetu [*Aktualności Biblioteki Publicznej Gminy Gołuchów*, dostęp: 1.04.2019].

W ramach Stowarzyszenia „Senior XXI” w 2012 roku rozpoczął działalność Gminny Uniwersytet Trzeciego Wieku, pod hasłem „Cudze chwalicie, swego nie znacie”. Nadrzędnym celem działalności jest udział seniorów w życiu społecznym oraz organizowanie ciekawych form aktywności poznawczej, umysłowej i rekreacyjnej. Jest to aktywizacja dla osób powyżej 50 roku życia. Zajęcia dla słuchaczy odbywają się w czterech sekcjach zainteresowań, takich jak:

- historia regionu wielkopolskiego,
- zdrowie i rekreacja,
- praca z komputerem,
- język i kultura niemiecka [*Regulamin Gminnego Uniwersytetu Trzeciego Wieku „Seniorzy XXI” w Gołuchowie 2012*, pkt 1–5].

W przypadku zajęć edukacyjnych z komputerem, tematyka zajęć dotyczy w szczególności:

- wykorzystania Internetu do poszerzania wiedzy i wyszukiwania niezbędnych informacji,
- obsługi poczty elektronicznej,
- korzystania z różnych komunikatorów,
- bezpiecznego korzystania z Internetu i zagrożeń z nim związanych,
- korzystania z portali społecznościowych [*Program Gminnego Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Gołuchowie 2012*, ss. 2–3].

Jak można zatem zauważyć, gmina Gołuchów wspólnie ze stowarzyszeniami i klubami działającymi na rzecz seniorów, realizuje z sukcesem różne przedsięwzięcia dotyczące edukacji z zakresu nowych mediów, które cieszą się dużym powodzeniem.

Trudności w komunikacji między pokoleniami i w perspektywie korzystania z Internetu

Obecnie nie wypracowano jeszcze strategii budowania społeczeństwa, w którym seniorzy zajmują należne im miejsce. Nie bez znaczenia są także zmiany

powiązane ze środowiskiem rodzinnym. Rody wielopokoleniowe zastępuje rodzina dwupokoleniowa, która składa się z rodziców i dzieci. W oczekiwaniach ludzi starszych opieka instytucjonalna to zastąpienie życia rodzinnego. Nie da się jednak ukryć tego, że pomiędzy tymi światami występują duże sprzeczności. Dzieje się tak dlatego, że zamiast otrzymać zapewnienie bezpieczeństwa i poczucia przynależności, seniorzy trafiają często do domów opieki społecznej, stanowiących jakby „klatkę”, w której osoby starsze mają zapewnione wszystko oprócz akceptacji i miłości drugiego człowieka [Szkolak 2011, s. 109].

Jednym ze sposobów osób starszych na walkę z samotnością i osamotnieniem jest komunikacja. Stanowi ona jedną z podstawowych form aktywności człowieka, w której uczestniczy się codziennie. Porozumiewanie się jest niezbędne dla ludzkiego przetrwania, tak samo, jak potrzeba oddychania oraz odżywiania. Komunikacja umożliwia wymianę myśli oraz podążanie w tym samym kierunku. Podstawą w porozumiewaniu się z osobami starszymi jest zachowanie ich godności, indywidualności oraz zachowanie partnerstwa w rozmowie. Życie nie byłoby możliwe bez odpowiedniego porozumiewania się, ponieważ dzięki temu ludzie uczą się szanować siebie nawzajem oraz budują wzajemne zaufanie. Dzięki komunikacji istnieje możliwość:

- budowania przynależności do grupy, kręgu lub konkretnej społeczności,
- uzupełniania wiedzy odnośnie świata, ale także życia czy podejmowanych ról społecznych,
- wpływania na innych i na ich działania, co podnosi wartość człowieka,
- sprawdzenia ocen na swój temat [Szkolak 2011, ss. 109–112].

Należy dodać, że na proces komunikowania się z osobami starszymi wpływ mają stereotypy, w których treści negatywne dominują nad pozytywnymi. Stereotypy dotyczące osób starszych mają niewiele wspólnego z rzeczywistością [Krzyżanowski 2016, ss. 121–122].

W walki i przeciwdziałaniu ze stereotypami z pewnością pomocny okaże się życzliwy stosunek do seniorów, a także pozytywne postawy wobec nich.

Komunikację podejmuje się w celu zwiększenia poziomu współdziałania. Jednak jeśli nie jest wystarczająco skuteczna, stanowi jedną z najważniej-

szych przeszkód w życiu codziennym. Bariera międzypokoleniowa dotyczy przede wszystkim ograniczenia wspólnoty doświadczeń oraz zmieniającej się rzeczywistości. Z powodu tych zmian seniorzy często mają odczucie, że kiedyś było inaczej, zaś obecnie otoczenie staje się dla nich niezrozumiałe, a niekiedy nawet złowrogie. Odpowiednie wykorzystanie komunikacji pozwoli nie tylko na lepsze zrozumienie osób starszych, ale także indywidualne podejście do każdej z nich [Szkolak 2011, s. 113].

Jak zauważono powyżej, współcześnie obserwuje się międzypokoleniowe różnice w korzystaniu z Internetu, które mogą powodować wiele negatywnych zjawisk społecznych. Szybkie zwiększanie się znaczenia Internetu w różnych dziedzinach życia sprawia, że osoby pozostające bierne wobec korzystania z sieci, mogą mieć coraz bardziej utrudnione możliwości funkcjonowania w tych sferach. Można uznać, że bez umiejętności korzystania z Internetu, utrudniona będzie aktywność codziennego życia. Inne problemy są powiązane także z rosnącymi barierami w komunikowaniu, ponieważ światy, w których funkcjonują korzystające z sieci młode osoby i seniorzy, którzy nie korzystają z Internetu, w coraz większym stopniu się różnią od siebie [Batorski 2011, s. 307].

Trudności w komunikowaniu się między pokoleniami mogą wynikać z następujących przyczyn:

- problemy ze słuchem – osoby starsze bardzo często zmagają się z utratą słuchu lub częściowych niedosłuchem. W przypadku korzystania z aparatów słuchowych, słyszalne dźwięki są często zniekształcone,
- zaburzenia mowy – wpływają na obniżenie wartości osoby starszej. Utrudnia to w szczególności kontakty z innymi ludźmi. Wymienić należy:
 - dyzartrię – jest to zaburzenie polegające na nieprawidłowej wymowie pewnych dźwięków,
 - afazję – choroba jest wywołana uszkodzeniami powstałymi w mózgu w tych okolicach, które są odpowiedzialne za mowę i objawia się utratą zdolności mowy,
- problemy ze wzrokiem – typowym problemem w przypadku osób starszych jest dalekowzroczność starcza, która objawia się zmniejszoną

zdolnością do akomodacji w odniesieniu do tych przedmiotów i osób, które znajdują się blisko,

- zaburzenia poznawcze:
 - demencja – to ograniczenie możliwości umysłowych, osłabiona zdolność zapamiętywania i uczenia się, ograniczenia w rozumieniu wypowiedzianych słów,
 - zaburzenia pamięci – dotyczy obniżonych możliwości zapamiętywania aktualnych informacji przy jednoczesnym zachowaniu pamięci, która dotyczy faktów z przeszłości,
- zmiany w sferze osobowości – przejawiają się w uporze starczym i są dobrze widoczne w skłonnościach do stosowania własnych przyzwyczajzeń [Szkolak 2011, ss. 113–114].

Należy także odnieść się do języka używanego w Internecie lub języka telefonii komórkowej, który jest wykorzystywany do komunikacji użytkowników Internetu. Język ten często jest niezrozumiały dla seniorów. Jeśli osoby starsze odnajdą w sieci informacje, które są dla nich zupełnie niezrozumiałe, mogą zniechęcić się do korzystania z nowoczesnych technologii. Młodzi swoje uczucia wyrażają w sieci za pomocą emotikonów i emocji. Używanie tego typu znaków podczas pisania SMS-ów czy listów elektronicznych jest współcześnie bardzo powszechne wśród młodego pokolenia. Użytkownicy sieci nie muszą dbać o poprawność, ale także język wypowiedzi. Często dąży się do używania słów w sposób łatwiejszy, które doprowadzają do skrócenia dystansu między ludźmi [Ignatowski 2018, s. 84].

W komunikacji internetowej obowiązują specyficzne normy językowe, które uznaje się za leksykę internetową. Jej najbardziej powszechnym typem jest forma nieoficjalna. Oprócz emotikonów często wykorzystuje się także pseudonimy (tzw. nicki, nazwy użytkownika) oraz akronimy, a więc skróty, które są najczęściej wykorzystywane w języku telefonii komórkowej. Skróty lub ucięcia wyrazów są często zapożyczone z języka angielskiego i osoby, które nie są stałymi użytkownikami portali społecznościowych lub czatów, mogą mieć znaczne problemy w zrozumieniu języka internetowego. Tak naprawdę nikt poza grup ściśle wtajemniczonych użytkowników nie będzie miał możli-

wości zrozumienia tekstu pisanego powyższym sposobem. Jak można zauważyć, nowe media poprzez wykorzystanie nowego języka, warunkują powstanie nowej kultury i pokolenia nowych mediów [Więckowski 2008, ss. 365–369].

W Internecie język jest zmieniany na mniej formalny i seniorzy mogą mieć problem z jego właściwym zrozumieniem. Często bariera językowa stanowi przyczynę natychmiastowej rezygnacji z wykorzystywania danego narzędzia. Dotyczy to zarówno Internetu, jak i korzystania ze smartfonów. Urządzenie to może dziś zastąpić telefon, komputer, budzik, dyktafon, stoper itd. Jednak przede wszystkim służy do komunikacji. Jeśli jednak przekaz będzie w języku, który jest niezrozumiały dla osób starszych (np. mniej formalny z wykorzystaniem emotikon), może okazać się, że smartfony nie będą właściwie wykorzystywane. Będą jedynie służyły do połączeń telefonicznych. Język, w którym będą wykorzystane zbyt bezpośrednie zwroty, skrótowe lub zapożyczone z języka angielskiego, może okazać się niezrozumiały dla seniorów [Gacka 2017, s. 88].

Współcześnie należy uznać, że aktywność ludzi starszych ulega szybkim zmianom ze względu na zmieniającą się rzeczywistość o charakterze społeczno-gospodarczym. Innymi uwarunkowaniami są poprawa kondycji zdrowotnej seniorów, promowanie aktywnych postaw oraz potrzeba czynnego uczestniczenia w życiu społeczno-kulturalnym. Obecnie można zauważyć zwiększoną chęć realizowania pracy zawodowej i kształcenia już po przejściu na emeryturę. Jest to tłumaczone tym, iż seniorzy nie chcą się czuć wykluczeni cyfrowo, lecz podążać za zmianami. Poza tym zdają sobie sprawę z tego, że technologie rozwijają się bardzo dynamicznie i z zakresu nowych mediów muszą kształcić się wszystkie grupy społeczne. Coraz więcej instytucji i organizacji tylko poprzez udostępnienie w Internecie niezbędnych danych i informacji będzie miało kontakt z klientami, petentami czy użytkownikami. Społeczeństwo w Polsce zaliczyć należy do społeczeństwa uczącego się, a więc pozyskiwana wiedza musi postępować w różnych obszarach i dziedzinach życia, czyli w pracy, w szkole, w domu. Aby podążać za zmianami technologicznymi, należy realizować stały rozwój i poszerzać swoją wiedzę.

Dotyczy to dzieci i młodzieży w szkole, pracowników w organizacjach oraz seniorów w środowiskach domowych i rodzinnych. Współczesna komunikacja nie może istnieć bez porozumiewania się z użyciem Internetu, a edukacja w połączeniu z nowoczesnymi i aktywnymi metodami, do których zaliczają się projekty i prezentacje multimedialne.

Edukacja seniorów z zakresu nowych mediów może przyczynić się do większego wykorzystania przez nich Internetu w codziennym życiu. Z kolei takie bariery, jak specyficzny język wykorzystywany w Internecie i telefonii komórkowej, którego seniorzy nie rozumieją i nie używają, może przyczynić się do mniejszego wykorzystania przez nich Internetu podczas aktywności.

Bibliografia

Książki:

Fabiś A., Wawrzyniak J.K., Chabor A. (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wyd. Impuls, Kraków.

Pikuła N. (2011), *Etos starości w aspekcie społecznym. Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Wyd. Wam, Kraków.

Steuden S. (2011), *Psychologia starzenia się i starości*, Wyd. PWN, Warszawa.

Stuart-Hamilton I. (2000), *Psychologia starzenia się*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.

Sułkowski Ł. (2004), *Organizacja a rodzina: więzi rodzinne w życiu gospodarczym*, TNOiK, „Dom Organizatora”.

Worach-Kardas H. (2015), *Starość w cyklu życia. Społeczne i zdrowotne oblicza późniejszej dorosłości*, Wyd. „Śląsk”, Katowice.

Artykuły:

Batorski D. (2011), *Korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych. Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport*, „Contemporary Economics”, nr 3.

Gacka J. (2017), *Polscy seniorzy w sieci: wirtualna złota jesień? Korzystanie przez osoby dojrzałe z Internetu i nowych technologii*, „Konteksty Społeczne”, t. 5, nr 1.

Ignatowski G. (2018), *Wpływ smartfonów na życie osobiste i relacje społeczne*, „Pedagogika Rodziny”, nr 8(2) .

Niemczyk A. (2016), *Seniorzy wobec nowych technologii*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 303.

Szmigielska B., Bąk A., Hołda M. (2012), *Seniorzy jako użytkownicy Internetu*, „Nauka”, nr 2.

Więckowski W. (2008), *Język nowych mediów*, „Język nowych mediów”, nr 3.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 o bibliotekach, Dz. U. z 1997 r. Nr 85, poz. 539.

Wielkopolski Program Na Rzecz Osób Starszych do 2020 roku, Załącznik do Uchwały nr XXXIX/772/13 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 listopada 2013 roku, Wyd. przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań 2013.

Dokumenty:

Program Gminnego Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Gołuchowie, Seniorzy XXI (2012), Wyd. przez Zarząd Gminnego Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Gołuchowie, Gołuchów.

Regulamin Gminnego Uniwersytetu Trzeciego Wieku „Seniorzy XXI” w Gołuchowie (2012), Wyd. przez Zarząd GUTW, Gołuchów.

Anna Gołuch

Spółeczna Akademia Nauk

Internet oraz nowoczesne technologie w perspektywie osób starszych

Internet and Modern Technologies
in the Perspective of the Elderly

Abstract: Technological progress has enabled the emergence of new solutions for information and communication technology equipment. Seniors belong to the group in which modern technologies appeared quite recently. The importance of the Internet and information and communication technology in the perspective of elderly people is an important issue that must not be overlooked in modern reflection on social life.

Key words: elderly, modern technologies, education, social life

Znaczenie Internetu i technologii informacyjno-komunikacyjnej we współczesnym świecie

Znaczenie Internetu we współczesnym świecie jest ogromne. Stanowi on inspirację dla czerpania pożytecznych informacji i źródło nawiązywania wszel-

kich kontaktów z innymi ludźmi na całym świecie bez ograniczeń. W sieci można wyrażać swoje poglądy, sądy, opinie oraz brać udział w dyskusjach internetowych. Można w ten sposób spędzać swój cały wolny czas. Internet jest pomocny w rozszerzaniu horyzontów, dostarcza informacji do badań naukowych, do szkoły lub dla zaspokojenia własnych potrzeb i niewiedzy. Reasumując, można uznać, że Internet pozwala na możliwości własnego rozwoju oraz edukacji. To narzędzie zmienia także możliwości edukacyjne. Funkcja nauczyciela nie sprowadza się już wyłącznie do przekazywania wiedzy, lecz także do bycia animatorem dla pewnych działań. Nauczyciel powinien być przewodnikiem [Gajda, Juszczyk, Siemieniecki, Wenta 2003, ss. 324–326].

Internet cechuje się znaczną różnorodnością w zakresie możliwości, jakie może zaoferować odbiorcom. Potrzeby użytkowników, ale także określony zasób ich kompetencji cyfrowych przesądzają głównie o stopniu wykorzystania tych możliwości. Najpopularniejszymi celami korzystania z Internetu są cele praktyczne, komputerowe, finansowe, informacyjne, społeczne oraz kreatywne [Jaroszewska 2012, ss. 23–27].

W przestrzeni internetowej można stworzyć odpowiednie warunki do tego, żeby wymianie informacji towarzyszył bogaty przekaz informacji o znaczeniu pomocniczym. Można wymienić chociażby obraz rozmówcy, co może przyczynić się do wzrostu akceptowania tego typu formy komunikowania przez wszystkie podmioty w niej uczestniczące [Tadeusiewicz 2002, s. 170].

Komunikacja internetowa niesie ze sobą rozwój zjawiska „nieznajomych w pociągu”. Często bywa tak, że rozmowa wirtualna z nieznajomymi bywa łatwiejsza i szybko można nawiązać nowe relacje i bliskie znajomości. W przestrzeni miejskiej jest to dużo trudniejsze, ponieważ obecnie niewiele środowisk zachęca do podejścia do nieznajomej osoby i rozpoczęcia rozmowy. W wielu państwach na świecie takie zachowania mogłyby się przeistoczyć nawet w fizyczne zagrożenie ze strony drugiej osoby [Bargh, McKenna 2009, s. 37].

Technologie informacyjno-komunikacyjne mogą być z powodzeniem wykorzystywane w nauczaniu. Kształcenie umiejętności dotyczących korzystania z aplikacji komputerowych oraz zasobów i komunikacji w Internecie jest

istotnym aspektem w procesie przyswajania wiedzy i rozwoju kompetencji. Pod warunkiem jednak, że będą one dotyczyły rozwiązywania problemów z różnych dziedzin [Sułkowski 2004]. Technologie informacyjno-komunikacyjne mogą wpływać na szybkość uczenia się, a to z uwagi na łatwy i błyskawiczny dostęp do niezbędnych informacji. Multimedialność zasobów elektronicznych może także zwiększyć atrakcyjność dziedzin nauczania. Obecnie podstawowym celem dla wykorzystywania tego typu technologii jest zwiększenie efektywności procesu nauczania. Poprzez odpowiednie wizualizacje można lepiej zrozumieć opracowywane zagadnienie. Do innych celów wykorzystania tego typu technologii zalicza się:

- wzbogacenie formy przekazu,
- stworzenie szansy do przekształcenia użytkowników w społeczność uczącą się i zdolną do przyswajania wiedzy,
- inspirowanie do szukania nowych sposobów czerpania wiedzy [Jaworska 2017, ss. 4–6].

Aplikacje mobilne, w tym przede wszystkim telefony komórkowe i smartfony, stały się małymi komputerami ze stałym dostępem do Internetu. Za pomocą tych urządzeń można zrobić zdjęcie, filmy, korzystać z nawigacji satelitarnej itp. oraz z różnego rodzaju dostępnych aplikacji [Warzecha 2018, s. 122].

Współcześnie Internet opanowuje wiele dziedzin życia społecznego i gospodarczego w coraz większym stopniu. Można chociażby wymienić handel oraz usługi bankowe i finansowe [Warszewski 2001, s. 12].

Zkomunikowaniem się w Internecie są bezpośrednio powiązane portale społecznościowe i tu należy wymienić: czaty, Facebook, Snapchat oraz Instagram.

Rozmowę na czacie można określić jako „pogawędkę sieciową” pomiędzy użytkownikami, która odnosi się do dowolnej metody wymiany informacji w rzeczywistym czasie. Przesyłane informacje są natychmiast transmitowane do wszystkich uczestników konkretnej sesji czatowej [Buckley, Clark 2006, s. 228].

Istnieje kilka powodów, dla których użytkownicy Internetu wybierają tę formę do kontaktów z innymi użytkownikami i można je pogrupować następująco:

- potrzeba zmniejszenia negatywnych stanów psychicznych, takich jak niepewność, silne napięcie psychiczne, przeciążenia wywołane np. pracą, smutek lub chęć odreagowania po trudnościach związanych z minionym dniem,
- potrzeba nawiązania kontaktu z innym człowiekiem – chodzi także o poczucie intymności i zrozumienia ze strony drugiej osoby,
- zaspokojenie potrzeby miłości,
- potrzeba odnalezienia tych osób, które należą do grup mniejszości seksualnych,
- przeżycie przyjemnych stanów psychicznych, które są zbliżone do uczestniczenia w imprezie towarzyskiej, lecz bez konieczności wychodzenia z domu,
- chęć rozwijania własnych zainteresowań,
- pozyskanie od użytkowników czatu pewnego poziomu bezpieczeństwa i wsparcia, którego brakuje w życiu realnym,
- konieczność znalezienia pomysłu na dalsze codzienne życie – np. osoby starsze przechodzące na emeryturę [Pytlakowska, Gomuła 2005, s. 11].

Po analizie dotyczącej pozytywnych aspektów korzystania z Internetu należy dodać, że proces rozwoju i edukacji z wykorzystaniem sieci będzie zależał przede wszystkim od sposobów korzystania z niej. Chodzi zatem w szczególności o czas spędzony na surfowaniu w Internecie, rodzaj oglądanych stron internetowych, ale także o krytyczne spojrzenie na prezentowane treści. Tylko korzystanie w sposób racjonalny doprowadzi do wzbogacenia wiedzy, ale także zdobycia nowych doświadczeń [Maj 2004, s. 191].

Zaburzenie komunikacji interpersonalnej w perspektywie osób starszych

Internet we współczesnych czasach niesie ze sobą wiele zagrożeń, które mogą wpływać na psychikę osób starszych. Oprócz informacji niezbędnych do po-

szerzania własnej wiedzy, w sieci można znaleźć także różne negatywne treści [Kozak 2007, ss. 171–173].

Można odszukać wypowiedzi ugrupowań terrorystycznych, satanistycznych, neonazistowskie, pornograficzne, niestosowne ogłoszenia (np. dotyczące prostytucji i stręczycielstwa), a nawet instrukcje niezbędne do zbudowania bomby w warunkach domowych. Internet jest przepełniony między innymi fotografiami z wojen, morderstw, samobójstw. Oprócz tego zawiera inne treści, które mogą oburzać i przynosić szkodę psychice osób starszych [Laniado, Pietra 2006, ss. 89–91].

Osoby starsze mogą być także narażone na zjawisko uzależnienia od Internetu i mediów cyfrowych. O uzależnieniu od Internetu można mówić wówczas, kiedy występują jednocześnie trzy z sześciu następujących objawów:

- utrata własnych zainteresowań i unikanie tych przyjemności, które istniały przed uzależnieniem,
- wykonywanie czynności, mimo że istnieją dowody na ich negatywny wpływ na stosunki społeczne lub zdrowie człowieka,
- wystąpienie zespołu abstynencyjnego,
- silne pragnienie lub odczucie przymusu surfowania w sieci,
- trudności z samokontrolą, a więc powstrzymywanie się od korzystania z Internetu lub skracaniem tego czasu,
- zaistnienie takiej sytuacji, w której dla osiągnięcia pożądanego efektu konieczne staje się coraz częstsze korzystanie z Internetu [Kozak 2007, ss. 28–29].

Uzależnienie ogarnia coraz szersze grono ludzi i może dotyczyć już małych dzieci i osób starszych, a nawet niepełnosprawnych. Często jest tak, że internetoholizm stanowi pewnego rodzaju odskocznię od problemów, z jakimi borykają się osoby starsze. Można chociażby wymienić choroby przewlekłe lub samotność. Sieć może także często zastąpić kontakt z innym człowiekiem. Współcześnie Internet dostarcza bardzo wielu możliwości i nowości. Z jednej strony można zawrzeć długotrwałe przyjaźnie, lecz z drugiej napotkać wiele niebezpieczeństw, których nie można sobie do końca uświadomić. Internet

jest takim narzędziem komunikacji, które z jednej strony może budować osobowości twórcze i zachęcać do poznawania otaczającego świata, ale z drugiej może je wypaczać i niszczyć [Andrzejewska 2009, ss. 219–220].

Należy także zaznaczyć, że osoby uzależnione mogą być także narażone na inne niebezpieczeństwa powiązane z Internetem i technologią informacyjno-komunikacyjną. Zostały one omówione w tabeli 1.

Tabela 1. Inne niebezpieczeństwa związane z Internetem i technologią informacyjno-komunikacyjną

Niebezpieczeństwo	Charakterystyka
Erotomania internetowa	prowadzenie rozmów związanych wyłącznie z tematyką pornograficzną z wykorzystaniem czatów internetowych i pokoiów spotkań, ruch w sieci, który jest związany z przesyłem danych erotycznych, wynosi od 20% do nawet 80%, nadmierne oglądanie filmów i zdjęć o tematyce pornograficznej.
Socjomania internetowa	uzależnienie od internetowych kontaktów społecznych, wielogodzinne rozmowy w Internecie i jednocześnie występujące problemy w nawiązaniu kontaktów w świecie realnym.
Przeciążenie informacyjne	obciążenia powstające na skutek natłoku informacji i danych, dotyczy to osób, które wykorzystują do dyskusji wiele list dyskusyjnych w jednym czasie i rozmawiają jednocześnie z kilkoma osobami w sieci.
Uzależnienie od komputera	jest powiązane ze stałym używaniem komputera, jednocześnie nie zawsze musi istnieć związek ze stałym korzystaniem z sieci, nie jest istotny powód korzystania z komputera – ważne jest, aby większość czasu spędzać wyłącznie przed tym urządzeniem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Chmielewski, dostęp: 27.02.2019; Bobrowicz 2006, ss. 71–72.

Po analizie danych zaprezentowanych w tabeli 1 można zauważyć, że przedstawione niebezpieczeństwa są powiązane z korzystaniem z Internetu i komputera i mogą rozwijać się stopniowo. Zazwyczaj rozpoczyna się od zaspokojenia własnej ciekawości. Korzystanie z Internetu często jest podyktowane namową ze strony znajomych. Po pewnym czasie osoba starsza może rozpocząć samodzielne organizowanie sobie czasu w sieci. Poszukuje się wtedy okazji do tego, aby usiąść przed ekranem. Surfowanie w Internecie staje się

pewnego rodzaju rytuałem, który może wzbudzić dreszcze emocji oraz takich odczuć, których nie wyzwoli świat rzeczywisty [Pospiszył 2012, ss. 190–192].

Z uzależnieniem od Internetu wśród osób starszych i jego przyczynami wiąże się wiele aspektów. Często jest tak, że brak poczucia bezpieczeństwa w świecie realnym jest rekompensowany spędzaniem czasu w świecie wirtualnym. Osoby starsze czują się zatem bezpieczne w świecie, który do tej pory był dla nich nieosiągalny i nieznanym [Andrzejewska 2009, s. 224].

Inne przyczyny nadmiernego korzystania z Internetu są związane z pewnymi korzyściami i satysfakcją, które osoby starsze mogą uzyskać, w tym:

- zmniejszenie osobistej niepewności,
- utożsamianie się z problemami innych,
- ucieczka od problemów i zmartwień dotyczących dnia codziennego,
- szukanie poparcia u innych osób dla własnych wartości,
- odszukanie interesujących informacji i czerpanie wiedzy o społeczeństwie i świecie,
- posiadanie zamiennika dla kontaktów społecznych,
- wejście w świat wyobraźni,
- stworzenie pewnej struktury dla rutynowego czasu dnia,
- wypełnianie własnego czasu [Goban-Klas 2005, s. 255].

Konsekwencji nadmiernie spędzanego czasu w sieci jest wiele. Internet może przede wszystkim ograniczyć ekspansję życiową osób starszych, a w niektórych przypadkach także usunąć ze społeczeństwa. Uzależnienie od Internetu może także:

- w skrajnych przypadkach doprowadzić do śmierci osoby uzależnionej,
- ograniczyć ambicje i dążenia osób starszych,
- wywołać „znieczulający” efekt na oglądanie agresywnych treści,
- zaburzyć potrzeby o charakterze fizycznym i psychicznym,
- przyczynić się do powstania ubóstwa,
- przyczynić się do powstania głębokiej depresji [Pospiszył 1997, s. 449].

Jak można zauważyć, Internet niesie ze sobą negatywny wpływ na wszelkie relacje społeczne. Korzystanie z sieci w sposób intensywny powoduje:

- zmniejszenie zaangażowania w relacje międzyludzkie i towarzyskie,
- spadek zaangażowania w życie społeczne,
- poczucie osamotnienia [Puchała, za: Andrzejewska 2009, ss. 145–148].

Przy rozważaniach dotyczących portali społecznościowych i ich wpływu na codzienne życie należy zaznaczyć, że portal w Internecie jest wszechobecny, a zatem łatwo dostępny dla ich użytkowników. Dominujące stało się przeglądanie informacji o znajomych, które udostępniają w sieci. Często opisują wydarzenia z dnia codziennego, do których dodają zdjęcia i ciekawe historie. W ten sposób prawdziwe przyjaźnie giną, a spotkania w prawdziwym sensie tracą sens, bo przecież wszystkiego można się dowiedzieć z Internetu. Współcześnie portale społecznościowe cieszą się bardzo dużą popularnością, ponieważ pełnią bardzo wiele funkcji, do których zaliczyć prowadzenie blogów, albumów ze zdjęciami, list znajomych, grup użytkowników czy wewnętrznej poczty [Sasin 2015, ss. 82–83].

Oprócz tego możliwe jest odnowienie kontaktów z dawnymi znajomymi ze szkoły czy poprzedniej pracy. Jeśli chodzi o wady korzystania z tego typu narzędzi, to należy wymienić w szczególności możliwość uzależnienia od Facebooka czy Instagrama. Chęć przeglądania znajomych może w ten sposób stać się nie do pokonania i zupełnie nieświadomie spędza się długie godziny w sieci. Oprócz tego istnieje możliwość znęcania się i prześladowania innych poprzez umieszczanie obraźliwych komentarzy na indywidualnych kontaktach osób prywatnych. Ponieważ na takich portalach często wpisuje się osobiste dane użytkowników, potencjalnie możliwa jest kradzież danych przez osoby nieupoważnione [Garwol 2016, ss. 186–188].

Uzależnienie od Internetu to stałe przebywanie w sieci, jest zbliżone do uzależnienia od komputera. Często także mogą wystąpić te dwa typy uzależnień w jednym czasie. Inne zagrożenie, które jest związane z Internetem, dotyczy „ciągłego” przebywania w sieci. Dotyczy to stałego zalogowania online oraz nieustannego kontrolowania wszystkiego, co dzieje się w sieci.. Osoba przebywająca online może nawet w nocy sprawdzać informacje otrzymane z portali społecznościowych, serwisów społecznościowych z wykorzystaniem hostingu zdjęć, wiadomości e-mail itp. [Chmielewski, dostęp: 27.02.2019].

Wewnętrzny przymusom bycia online ulega średnio co 4–5 użytkowników Internetu. Jest to problem złożony, a użytkownikowi daje poczucie wolności i braku ograniczeń. Istotnym elementem jest poczucie bycia niezastąpionym. Ważne okazuje się także zaspokojenie potrzeby autoprezentacji poprzez utworzenie własnego profilu w Internecie i bardzo częste sprawdzanie komentarzy od użytkowników sieci [Tanaś 1999, s. 100].

Użytkownik ma potrzebę kontaktu społecznego oraz wzmocnienia, które się uzyskuje online i może to skutkować zwiększeniem potrzeby pozostawania w świecie społeczności wirtualnej. Z aspektem online w sieci wiąże się także fonoholizm, który jest określany jako uzależnienie od telefonów komórkowych, które powstało w wyniku postępu technologicznego. Od telefonu komórkowego można się szybko uzależnić, a wizja spędzenia choćby kilku godzin bez telefonu może skutkować niepokojem, a nawet wystąpieniem fobii. W skrajnych przypadkach telefon nie stanowi wyłącznie jednego z narzędzi, za których pomocą można się komunikować ze światem, lecz jest to jedyny sposób. Cechą charakterystyczną dla tego uzależnienia jest przymus, który charakteryzuje się:

- stałym korzystaniem z telefonu,
- „byciem w kontakcie” – dostępnym przez telefon,
- „byciem online” – dostępnym przez Internet w telefonie [Kozak 2013, ss. 77–79].

To samo zachowanie dotyczy osób, które korzystają z portali społecznościowych i logują się po kilkanaście razy dziennie lub w ogóle się nie wylogowują i pozostają online na stałe. Oznacza to, że są zawsze dostępni i można z nimi w każdej chwili nawiązać kontakt [Rak, Petrowicz, Pokoj-ska, za: Cisek 2016, s. 128].

Reasumując rozważania dotyczące Internetu i technologii informacyjno-komunikacyjnych, możliwe jest sformułowanie pewnych wniosków. Do powstania Internetu przyczynił się dynamiczny postęp technologiczny oraz rozwój dziedzin związanych z informatyką. Za pomocą Internetu można połączyć komputery na całym świecie, dzięki czemu możliwa jest szybka komu-

nikacja i transmisja danych. Możliwości wykorzystania Internetu są ogromne i odnoszą się do wszystkich grup wiekowych. Można w nim znaleźć zasoby edukacyjne dla uczniów i studentów oraz załatwić to, na co człowiek aktywny zawodowo nie znajduje czasu w ciągu dnia. Dla seniorów istnieje możliwość m.in. skorzystania z radia lub prasy w Internecie oraz wirtualnego zwiedzenia ciekawych miejsc na świecie. Współcześnie Internet wypiera wszelkie inne media, ponieważ można w nim znaleźć wszystko i to w jednym miejscu. Wystarczy mieć komputer z dostępem do Internetu. Internet opanował wiele dziedzin życia społecznego i gospodarczego w znacznym stopniu. Jest wykorzystywany w edukacji, przedsiębiorstwach czy opiece medycznej. Dla osób starszych barierę może stanowić nieumiejętne posługiwanie się komputerem i Internetem, jednak z pewnością zapewnia on nieograniczony zasób wiedzy i tej grupie użytkowników.

Bibliografia

Książki:

Bednarek J., Andrzejewska A. (red.) (2009), *Cyberświat: możliwości i zagrożenia*, Wyd. „Żak”, Warszawa.

Bobrowicz W. (2006), *Internet, kultura, edukacja*, Wyd. Verba, Lublin.

Buckley P., Clark D. (2006), *Internet. Podręczny przewodnik – wszystko co musisz wiedzieć*, Wyd. Oficyna Wydawnicza READ ME, Łódź.

Cisek S. (2016) (red.), *Inspiracje i innowacje: zarządzanie informacją w perspektywie bibliologii i informatologii*, Wyd. Biblioteka Jagiellońska, Kraków.

Gajda J., Juszczak S., Siemieniecki B., Wenta K. (2003), *Edukacja medialna*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.

Goban-Klas T. (2005), *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radio, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Jaworska B. (2017), *Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji biologicznej. Dobre praktyki nauczycielskie w stosowaniu TIK. Social media w edukacji biologicznej, Zestaw 5. Zeszyt 1*, Wyd. Ośrodka Rozwoju Edukacji, Warszawa.

Kozak S. (2013), *Patologia fonoholizmu: przyczyny, skutki i leczenie uzależnienia dzieci i młodzieży od telefonu komórkowego*, Wyd. Difin, Warszawa.

Kozak S. (2007), *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*, Wyd. Difin, Warszawa .

Laniado N., Pietra G. (2006), *Gry komputerowe, Internet i telewizja. Co robić, gdy nasze dzieci są nimi zafascynowane?*, Wyd. eSPe, Kraków.

Pospiszył I. (2012), *Patologie społeczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Puchała M. (2009), *Komunikatory internetowe zagrożeniem dla dzieci* [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Cyberświat: możliwości i zagrożenia...*, Wyd. „Żak”, Warszawa.

Pytlakowska K., Gomuła J. (2005), *Zaczatowani*, Wyd. Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza Sp. z o.o., Warszawa.

Rak D., Petrowicz M., Pokojska W. (2016), *Potrzeby szkoleniowe i kompetencje seniorów w zakresie korzystania z Internetu* [w:] S. Cisek (red.), *Inspiracje i innowacje: zarządzanie informacją w perspektywie bibliologii i informatologii*, Wyd. Biblioteka Jagiellońska, Kraków.

Sułkowski Ł. (2004), *Organizacja a rodzina: więzi rodzinne w życiu gospodarczym*, TNOiK, „Dom Organizatora”.

Tadeusiewicz R. (2002), *Społeczność Internetu*, Wyd. Akademicka Oficyna Wydawnicza „EXIT”, Warszawa.

Artykuły:

Jaroszevska A. (2012), *Internetowe fora dyskusyjne: nowa przestrzeń aktywności i źródło poznania polskich seniorów z perspektywy badań glottodydaktycznych*, „Acta Neophilologica”, nr 14/2.

Garwol K. (2016), *Portale społecznościowe – szanse i zagrożenia dla młodego człowieka*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr 2/16.

Tanaś M. (1999), *Cywilizacja globalna, społeczeństwo informacyjne a kształcenie*, „Kultura i edukacja”, nr 1.

Warzecha K. (2018), *Technologie informacyjno-komunikacyjne wykorzystywane przez młodzież – szanse i zagrożenia*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 350.

Anna Śmiątek

Spółeczna Akademia Nauk

Edukacja Polaków w Republice Irlandii na przykładzie Szkoły sobotniej IDEA w Athlone

Education of Poles in the Republic of Ireland
on the Example of the IDEA Saturday School in Athlone

Abstract: It is estimated that over 120,000 Poles live in Ireland. As a result, Poles are the largest national minority there. One of the institutions that help to preserve the national identity of Poles are Saturday schools. This statement discusses the basic principles of functioning of Saturday schools in Ireland. It also includes a historical analysis of such schools as well as a presentation of their current barriers and challenges related to teaching Polish migrants.

Key words: education, national identity, emigration

Polskie szkoły sobotnie za granicą – ogólna charakterystyka

Powszechne prawo do nauki na etapie podstawowym jest jedną z ogólnych uznawanych przez społeczności międzynarodową zasadą. Oznacza to, że niemal we wszystkich państwach istnieje aktualnie obowiązek szkolny, któ-

remu podlegają wszystkie dzieci oraz dzieci przedstawiciele mniejszości narodowych [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...]. Jednocześnie każde państwo określa swój własny system edukacji, jak i zakres obowiązku szkolnego. W związku z czym instytucje, które zajmują się nauczaniem języka polskiego poza granicami kraju, muszą być dostosowane do systemu edukacji, jaki obowiązuje w danym państwie [Program Rozwoju Oświaty Polskiej za Granicą i Oświaty Polonijnej na lata 2009–2011, s. 9]. Należy zaznaczyć, że polskojęzyczna edukacja za granicą to:

- społeczne szkoły „sobotnie” prowadzone przez organizacje pozarządowe,
- szkoły, filie szkół i szkolne punkty konsultacyjne (SPK) działające przy placówkach dyplomatycznych,
- szkoły, filie szkół i szkolne punkty należące do „Zespołu Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą” [Program Rozwoju Oświaty Polskiej za Granicą i Oświaty Polonijnej na lata 2009–2011, s. 9].

Wymienione powyżej szkoły prowadzą nauczanie języka polskiego i w języku polskim. Pierwsze z wymienionych szkół „sobotnich” mają najdłuższą historię spośród placówek, które organizują naukę w języku polskim poza granicami kraju. Tego rodzaju szkoły działają przy parafiach katolickich, głównie w Niemczech, Francji, Hiszpanii, Argentynie oraz na Ukrainie. Dodatkowo szkoły te skupione są wokół zagranicznych lokalnych organizacji oświatowych, jak i innych organizacji polonijnych [*Systemy edukacji w Europie...*]. Można również zaobserwować, iż obecnie społeczne szkoły „sobotnie” zakładane są przez stowarzyszenia oraz fundacje rodziców tzw. przedstawiciele nowej emigracji zarobkowej. Jednocześnie dane na temat liczby tych szkół mają głównie charakter szacunkowy, ze względu na to, iż podmioty zakładające, a następnie również i prowadzące takie placówki nie mają obowiązku rejestrowania swojej działalności w jakimkolwiek urzędzie na terenie Polski. Szacunkowo podaje się, że nauki języka polskiego w społecznych szkołach „sobotnich” pobiera około 40 000 uczniów na całym świecie [Konwencja Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych...].

Dodatkowo Ministerstwo Edukacji Narodowej dysponuje ponad 530 adresami szkół, w których to języka polskiego naucza się poza oficjalnie istniejącym i obowiązującym systemem szkolnym [*Systemy edukacji w Europie...*].

Należy również zaznaczyć, że Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli kieruje każdego roku nauczycieli do pracy w 170 różnych szkołach oraz punktach nauczania funkcjonujących na takim samym zasadach jak społeczne szkoły „sobotnie”.

Kolejnym rodzajem szkoły nauczającej w języku polskim poza granicami kraju są Zespoły Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą. Tego rodzaju placówki działają na terenie wielu krajów, a ich podstawowym celem jest zapewnienie nauczania w języku polskim dzieciom pracowników polskich placówek dyplomatycznych [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...]. Do tych szkół przyjmowane są dzieci również pracowników migrujących.

Trzeci rodzaj szkół to szkoły należące do systemów edukacji innych państw, gdzie nauczanie prowadzone jest w języku polskim. Podaje się, że obecnie w takich placówkach łącznie naukę pobiera 30 tysięcy uczniów, z kolei liczba takich placówek obecnie wynosi około 170 [*Szkoły w świecie...*, dostęp: 07.04.2018].

Obecnie na terenie Europy funkcjonują również szkoły europejskie, których celem jest przede wszystkim zapewnienie nauki języka ojczystego wszystkim dzieciom pracowników wszelkich instytucji europejskich. Tego rodzaju szkoły istnieją jedynie w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Ich łączy suma obecnie szacuje się na 14 placówek, łącznie uczy się w nich 276 uczniów narodowości polskiej [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...].

Zasady działalności szkół sobotnich i ich program nauczania

Omawiając program nauczania w szkołach sobotnich, należy zaznaczyć, iż zarówno treści jak i formy polskojęzyczne są bardzo zróżnicowane w zależności od kraju, w którym są prowadzone. Jak można zaobserwować, w społecznych szkołach sobotnich najczęściej korzysta się z lokalnych, jak i samodzielnych opracowanych programów nauczania oraz z programów tworzonych przez nauczycieli podczas uczęszczania na kursy doskonalenia zawodowego. Dodatkowo tego rodzaju szkoły korzystają z programów nauczania, jakie obowiązują w polskich szkołach na terenie kraju [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...]. Coraz częściej społeczne szkoły sobotnie do swojego programu nauczania wykorzystują polskie podręczniki oraz lokalne systemy badania znajomości języka obcego.

Następnie w jednostkach organizacyjnych, takich jak Zespoły Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą, obowiązuje przede wszystkim polska podstawa programowa. Z kolei dominującą formą kształcenia w tego rodzaju placówkach jest uzupełniający program nauczania, jaki realizowany jest w dwóch trybach, albo w trybie stacjonarny, albo w trybie korespondencyjnym. Należy zaznaczyć, że uczniowie w ramach uzupełniającego programu nauczania uczęszczają na zajęcia z języka polskiego, historii, geografii Polski i wiedzy o społeczeństwie. Oprócz tego w niektórych takich placówkach uczniowie mają możliwość uczęszczania na inne dodatkowe przedmioty. Z kolei uczniowie, którzy uczą się w trybie korespondencyjnym, w pełni realizują wyłącznie polską podstawę programową [*Systemy edukacji w Europie...*].

W szkołach, które należą do systemu edukacji innych państw, w praktyce obowiązuje ich własny program i takie właśnie rozwiązanie wprowadzone zostało w polskich szkołach funkcjonujących na terenie Danii, Litwy oraz Czech. Kolejnym rozwiązaniem jest wspólne uzgodnienie z szkołą zagranicz-

ną realizowanego planu. Wówczas częściowo wykorzystywana jest polska podstawa programowa, a częściowo podstawa programowa danego kraju. Takie rozwiązanie zostało wprowadzone w polskich szkołach funkcjonujących na terenie Francji.

Dodatkowo w szkołach europejskich podstawowa struktura kształcenia obejmuje:

- 2 lata edukacji przedszkolnej,
- 5 lat nauki w szkole podstawowej,
- 7 lat nauki w szkole średniej.

Szkoła średnia kończy się egzaminem, jakim jest Matura Europejska, która występuje w 27 państwach Unii Europejskiej i jest uznawana jak matura wydawana lokalnie. Dzięki temu absolwenci szkół europejskich mają możliwość wybierania kierunków studiów na wszystkich uczelniach europejskich bez konieczności spełniania dodatkowych warunków [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...]. Należy zaznaczyć, że w dwóch funkcjonujących szkołach europejskich, mieszczących się w Brukseli oraz Luxemburgu, istnieją tzw. sekcje polskie. Z kolei w szkołach europejskich, w których nie ma takich sekcji, organizowane jest nauczanie tylko języka ojczystego dość często w formie zajęć indywidualnych [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r...].

Zasady aktualnego funkcjonowania szkolnictwa polskiego poza granicami kraju opiera się na normach, które z kolei wynikają z przepisów prawa międzynarodowego. Do tych dokumentów obecnie zalicza się:

- Konwencja Ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku [Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209],
- Dyrektywa z dnia 25 lipca 1977 roku w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących [77/486/EWG].

Jednocześnie status prawny społecznych szkół sobotnich zależy jest od przepisów, jakie obowiązują na terenie danego kraju, w którym funkcjonuje tego rodzaju szkoła. Z kolei szkoły należące do systemów edukacji innych krajów funkcjonują w oparciu o przepisy krajowe oraz prawne, jakie obowiązują

lokalnie, jak i na podstawie aktualnych umów międzynarodowych. Szkoły, które funkcjonują przy placówkach dyplomatycznych, funkcjonują na zasadach eksterytorialności. Jednocześnie w taki sposób przez wiele lat działały polskie szkoły przy ambasadach. Stan ten zmienił się jednak w 1992 roku, kiedy to podjęto decyzję o przyjmowaniu nie tylko dzieci pracowników polskich placówek dyplomatycznych, ale i także dzieci tych obywateli Polski, którzy mieszkają na stałe za granicą. W latach 1996–1999 nauka w szkołach była częściowo odpłatna, w pozostałych latach bezpłatna. W chwili obecnej szkoły polskie, działające przy polskich placówkach dyplomatycznych i inne jednostki podlegające Zespołowi Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą, funkcjonują na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą [Dz. U. z 2004 r. Nr 194, poz.1986].

W szkołach polskich funkcjonujących poza granicami kraju prowadzone są zajęcia wyłącznie w języku ojczystym, ale umożliwiają one poznawanie języka, kultury, zwyczajów zamieszkiwanego kraju. Program nauczania w klasach I–III opiera się na ramowym planie nauczania realizującego edukację wczesnoszkolną w formie kształcenia zintegrowanego, w klasach starszych natomiast realizowana jest nauka takich przedmiotów jak: język polski, przyroda, historia i społeczeństwo, geografia, muzyka, plastyka [Kształcenie na odległość..., dostęp: 14.04.2018]. Podstawą do tworzenia programów nauczania tych przedmiotów, zarówno w klasach młodszych, jak i starszych, jest „Podstawa programowa dla uczniów polskich uczących się za granicą” opracowana przez grupę eksperów powołanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej [Proces kształcenia..., dostęp: 14.04.2018]. Podstawa ta zawiera treści dotyczące:

- kompetencji językowych (słuchanie, mówienie, czytanie i pisanie),
- kręgów tematycznych: ja i moi bliscy, dom i otoczenie, życie codzienne, zdrowie i sport, podróże i turystyka, środowisko naturalne, technika i media, wiedza o Polsce, język nauki,

- przedmiotów takich jak: historia, geografia czy przyroda.

Treści te podzielono i dostosowano do odpowiednich przedziałów wiekowych uczniów [Podstawa programowa dla uczniów uczących się za granicą, dostęp: 14.04.2018].

Nauczyciele polskich szkół sobotnich za granicą

Omawiając funkcjonowanie polskich szkół sobotnich, należy również odnieść się do pracy nauczyciela w środowiskach polskiej emigracji, którego zadania w znaczący sposób różnią się od zadań nauczyciela w Polsce. W swej pracy z uczniami poza ojczyzną, nauczyciel musi starać się wypełnić podstawowe zadanie, jakim jest realizowanie programu podtrzymywania tożsamości polskiej oraz wychowania uczniów w kulturze polskiej [Czetwertyńska, Krasuska, Mochól 2015, s. 11]. Jednocześnie nauczyciel w polskich sobotnich szkołach musi stale uwzględniać oraz w sposób prawidłowy wykorzystywać doświadczenia edukacyjne ucznia, jakie zdobywane są w szkole lokalnej. Nauczyciel najczęściej dysponuje około 100 godzinami rocznie kontaktu z uczniem. Wówczas musi on wykorzystywać różne formy pracy, a jednocześnie powinien skupiać uwagę na podejmowaniu współpracy z rodzicami [Cohen, Manion, Morrison 1999, s. 75] oraz z lokalnym środowiskiem polonijnym, dzięki temu możliwe jest nauczanie historii ojczyzny tak, aby w konsekwencji wykształcić wśród uczniów czynną postawę społeczną w środowisku Polaków oraz podczas podejmowania kontaktów z Polską [Podstawa programowa dla uczniów polskich...]. Ponadto nauczyciel musi zadbać o nauczanie uczniów szacunku do odmienności, tolerancji dla innych kultur, narodowości, tak, aby nie dochodziło do deklarowania wyższości jednej kultury nad drugą. Podaje się jednak, że lokalne programy nauczania w szkołach za granicą zawierają niewiele informacji o Polsce, dlatego też uczniowie polscy są dość często pozbawieni możliwości zdobywania prawdziwych informacji

na temat swojego kraju, a nauczyciele w sobotnich polskich szkołach przekazują je swym uczniom podczas zajęć.

Szkoła polska za granicą to wspólnota przekazująca istotny przekaz kultury oraz świadomości narodowej. W związku z czym nauczyciel polskiej sobotniej szkoły oceniany jest zarówno przez uczniów, rodziców, jak i przez całe środowisko polskiej emigracji [Cierpiałkowska, Żabińska 2010, s. 327]. Jednocześnie nauczyciel sobotniej polskiej szkoły staje się „wizytówką” dla całej lokalnej społeczności, a jego poszczególne działania w dużej mierze rzutuje na postrzeganie Polski za granicą.

Działanie polskich szkół sobotnich związane jest w znaczym stopniu z liczebnością polskiej migracji oraz z poziomem adaptacji Polaków w danym kraju. Warto odnieść się do badań strategii akulturacyjnych porównujących stosunek Polaków za granicą do polskiej kultury oraz do kultury kraju swojego aktualnego pobytu. Na podstawie tych badań wyróżniono cztery podstawowe strategie adaptacyjne: separacja, marginalizacja, integracja, asymilacja. Okazuje się, bowiem, że wyniki badań nad poziomem adaptacji Polaków w Wielkiej Brytanii ukazują, iż tamtejsza polska społeczność ma jednocześnie pozytywny stosunek do swojej kultury rodzimej i do kultury aktualnego miejsca zamieszkania. Osoby te biorą czynny udział w życiu tamtejszej społeczności lokalnej, ale jednocześnie nie rezygnują z polskiej tożsamości [Cierpiałkowska, Żabińska 2010, s. 328]. Uważa się tym samym, że zainteresowanie nauką w polskich sobotnich szkołach uzależnione jest od przynależności do danego pokolenia polonijnego.

Oczywiście, aby powyższe zadania były możliwe do spełnienia, ważna jest odpowiednio dobrana kadra nauczycielska. Nauczyciele pracujący w polskich sobotnich szkołach charakteryzują się dużym zróżnicowaniem poziomu swojego przygotowania zawodowego. Podaje się, że w tego rodzaju szkołach przedmiotów ojczyźtych, takich jak język polski oraz wiedza o Polsce, powinni przede wszystkim uczyć profesjonalni nauczyciele. Uznaje się również, że aby odpowiednio radzić sobie w warunkach polskiej szkoły sobotniej, nauczyciele powinni być przygotowani do pracy z uczniami, dla których nie zawsze język polski jest pierwszym językiem.

W 2008 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej rozpoczęło realizację projektu systemowego w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego o nazwie *Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania – zgodnych z polską podstawą programową kształcenia ogólnego i wymaganiami egzaminacyjnymi* [Cierpiałkowska, Żabińska 2010, s. 329]. Podstawowym zadaniem tego projektu było zwiększenie wsparcia nauczania języka polskiego w celu dalszego podtrzymywania tożsamości narodowej Polaków przebywających za granicą oraz pogłębienie związków z polskim dziedzictwem kulturowym. Dodatkowo podjęto działania oferujące polskim sobotnim szkołom materiały oraz wskazówki dotyczące prawidłowego konstruowania wszelkich programów tak, aby pomóc uczniom przebywającym za granicą w adaptacji do nauki w nowych warunkach pobytu na emigracji [*Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania...*, dostęp: 27.04.2018].

W ramach projektu systemowego w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego o nazwie *Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania – zgodnych z polską podstawą programową kształcenia ogólnego i wymaganiami egzaminacyjnymi*, została sporządzona charakterystyka nauczycieli polonijnych. Uzyskano ją na podstawie 202 wypełnionych kwestionariuszy ankiet, 16 wywiadów oraz 290 scenariuszy zajęć i kart programowych. Materiały wykorzystane w ramach tego projektu pochodzą od nauczycieli sobotnich szkół w takich krajach jak: Wielka Brytania, Irlandia, Belgia, Francja, Holandia, Niemcy oraz Szwecja. Nauczyciele ci pytani byli przede wszystkim o własne motywacje do podjęcia pracy w sobotnich polskich szkołach, trudności w pracy oraz o ocenę poziomu znajomości języka przez ich uczniów. Dodatkowo pytano o ich aktualne kontakty z Polską i jej kulturą.

Projekt spowodował, iż zdecydowano się na włączenie osobnego projektu o nazwie *Włącz Polskę* [*Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania...*, dostęp: 27.04.2018]. Program ten miał stanowić reakcję na potrzeby nauczycieli związane właśnie z brakiem materiałów, wiadomości, wiedzy praktycznej co do prawidłowego nauczania w klasie zróż-

nicowanej pod względem poziomu znajomości języka polskiego. W ramach tego projektu opracowano wiele zagadnień na różnym poziomie językowym. Oznacza to, że nauczyciel w sobotniej polskiej szkole, omawiając ten sam temat, może różnicować zadania dla poszczególnych swoich uczniów. Dodatkowo nauczyciel ten w taki sam sposób może dobierać zadania oraz ćwiczenia domowe. Jednocześnie na podstawie sformułowanych tabel, opisujących umiejętności dla poszczególnych poziomów językowych, nauczyciel może podejmować próbę rozpoznania umiejętności uczniów, a następnie dostosowywać do nich odpowiednie materiały.

Szkoła sobotnia IDEA w Athlone w Irlandii – jako przykład polskiej szkoły sobotniej za granicą

Polska Szkoła IDEA w Athlone powstała w 2014 roku jako społeczna inicjatywa non-profit nauczycieli oraz rodziców, po zamknięciu działalności prywatnej Polskiej Szkoły mieszczącej się w Ballinasloe. Polska Szkoła IDEA jest instytucją edukacyjno-wychowawczą, niezależną, samodzielną i niedochodową [Baza danych szkół, dostęp: 29.04.2018].

Jej statutowym celem jest nauczanie dzieci przebywających na emigracji języka polskiego, historii i geografii Polski, przekazywanie informacji na temat tradycji i zwyczajów polskich, potrzymanywanie patriotyzmu i więzi z krajem. Zadanie to szkoła realizuje poprzez wdrażanie szkolnego programu nauczania, w którym szczególny nacisk kładzie się na poszerzanie wiedzy o polskiej kulturze i społeczeństwie polskim, o środowisku geograficznym Polski, a także na wzmocnienie procesu identyfikowania się ucznia z ojczystą tradycją przy jednoczesnym zachowaniu szacunku dla odmienności kulturowych i tradycji kraju zamieszkania [Program nauczania Polskiej Szkoły IDEA w Athlone 2015, s. 1]. Szkoła realizuje swoje cele poprzez edukację w języku polskim przedmiotów przewidzianych w uzupełniającym programie nauczania zgod-

nie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą, oraz organizowanie imprez i spotkań w celu promocji tradycji i kultury polskiej [*Baza danych szkół*, dostęp: 29.04.2018].

Do celów i zadań ogólnowychowawczych szkoły należy rozwijanie w dzieciach poczucia własnej wartości, kształcenie zachowań ułatwiających im prawidłowy kontakt z nauczycielem, kolegami i rodzicami, uczenie właściwych postaw w przypadku rodzących się konfliktów, niepowodzeń, ale i sukcesów oraz rozwijanie właściwych nawyków pracy. Do celów i zadań językowych, jakie Polska Szkoła IDEA realizuje, należą przede wszystkim: rozwijanie motywacji do nauki języka polskiego, wyrabianie techniki samodzielnej pracy, na przykład samodzielnego czytania, odwzorowywania, zapisywania liter, sylab czy zdań, nauka poprawnej wymowy intonacji i rytmu języka, budowanie i rozwijanie zdań, systematyczna nauka słownictwa w sensie nazewnictwa rzeczy, ich cech, czynności i zjawisk, systematyczne ćwiczenia leksykalne na bazie opracowywanego tekstu a także gry i zabawy językowe. Natomiast cele i zadania dydaktyczne to umiejętna praca nad motywowaniem dziecka do nauki języka polskiego oraz planowa i systematyczna praca z dziećmi nad rozwojem technik czytania, pisania, mówienia i rozumienia treści [Pawlusiewicz 2017, s. 38].

Polska Szkoła IDEA w Athlone oferuje swym uczniom 30 sobotnich spotkań po 5 godzin dydaktycznych w ciągu dwóch semestrów nauki. W roku szkolnym 2017/2018 zajęcia odbywały się w godzinach 9.30–14.00, natomiast po zakończeniu zajęć lekcyjnych dzieci mogą korzystać z zajęć fakultatywnych, do których należą kółko plastyczne, kółko teatralne, kółko taneczne oraz zajęcia logopedyczne *Wesoła gimnastyka buzi i języka*. Dodatkowo szkoła organizuje kursy przygotowujące maturzystów do zdawania egzaminu Leaving Certificate – język polski jako obcy w irlandzkim systemie oświaty [*Baza danych szkół...*, dostęp: 29.04.2018].

Oprócz podstawowej działalności oświatowej, Polska Szkoła Idea promuje polską kulturę podczas irlandzkich imprez, takich chociażby, jak odbywająca

się 17 marca parada św. Patryka, podczas której uczniowie ubrani w stroje ludowe tańczą poloneza lub krakowiaka.

Szkoła zaprasza irlandzką społeczność na wszystkie uroczystości obchodzone w szkole, takie jak Święto Niepodległości, gdzie dzieci prezentują polską historię w przedstawieniach lub Święto Rodziny, podczas którego organizowane są różnorodne zawody i konkurencje sportowe.

Podsumowanie

Polskie szkoły sobotnie powstają i prowadzą swoją działalność edukacyjno-wychowawczą na całym świecie, we wszystkich krajach zamieszkałych przez społeczność polską. Ich głównymi celami są: kształtowanie tożsamości narodowej dzieci i młodzieży poprzez naukę pisania i czytania w języku polskim, zapoznanie z polską literaturą, historią i geografiami. Szkoły te również pielęgnują polską kulturę i tradycje. Swoją działalność poszerzają także o promowanie polskości w społeczności kraju zamieszkania.

Z roku na rok liczebność polskich szkół sobotnich wzrasta, albowiem wzrasta liczebność uczniów wykazujących chęć uczestniczenia w zajęciach w języku polskim.

Bibliografia

Pozycje zwarte:

Cierpiałkowska L., Żabińska S. (2010), *Uwarunkowania poziomu adaptacji polskich emigrantów w Edynburgu* [w:] H. Grzymała-Moszczyńska, A. Kwiatkowska, J. Roszak (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, NOMOS, Kraków.

Cohen L., Manion L., Morrison K. (1999), *Wprowadzenie do nauczania*, Wyd. Zysk i s-ka, Poznań.

Czterwertyńska G., Krasuska M., Mochól S. (2015), *Poradnik dla animatorów szkolnictwa polonijnego, nauczycieli i rodziców*, MEN, Warszawa.

Pawlusiewicz M. (2017), *Poradnik metodyczny dla nauczycieli Klasy I*, Wyd. Wisdom Publishers Co., Glenview.

Program nauczania polskiej szkoły IDEA w Athlone na rok szkolny 2015/2016, brak wydawnictwa, Athlone 2015.

Netografia:

<http://www.polska-szkola.pl/db/web/database/entry/7408>.

https://www.facebook.com/pg/PolskaSzkolaAthlone/about/?ref=page_internal.

Dokumenty:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz. U. z 2004 r. Nr 194, poz.1986).

Program Rozwoju Oświaty Polskiej za Granicą i Oświaty Polonijnej na lata 2009–2011, MEN, Warszawa 2009.

Konwencja Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209).

Dyrektywa w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących, Uchwała RM Nr 145/91 z dnia 5 listopada 1991.

Anna Śmiątek

Spółeczna Akademia Nauk

Pojęcie i skutki migracji zarobkowej Polaków do Irlandii

The Concept and Effects of Economic Migration
of Poles to the Republic of Ireland

Abstract: In Polish there are three concepts related to the stay of Poles abroad. the term 'emigration' means the voluntary or involuntary departure of a country. Its causes can be political, economic, religious or scientific. In turn, immigration is the inflow of strangers to a given country. The reasons for immigration can be political, religious, economic or private. Migration is a permanent or temporary change of whereabouts. Given the above definitions, the following statement focuses on the economic migration of Poles to Ireland. It presents the concept of migration, discusses its history and the current shape of the Polish community in this country.

Key words: migration, emigration, immigration, Republic of Ireland

Definicja migracji i jej rodzaje

Termin migracja wywodzi się z łacińskiego słowa „migratio”, co w tłumaczeniu oznacza przesiedlenie, ruch ludności mający przede wszystkim na celu zmianę miejsca pobytu na czas stały albo okresowy [Runge, Runge 2008, s. 200]. Co ważne, migracja w tym tłumaczeniu odnosi się zmiany miejsca zamieszkania zarówno na terenie kraju, jak i poza nim.

Jak podają autorzy: Agata Górny oraz Paweł Kaczmarczyk, określenie dokładnej definicji pojęcia, jakim jest migracja, musi być pierwszym i najważniejszym etapem w całym przeprowadzanym procesie badawczym [2003, s. 166]. Guy Standing, określając pojęcie „migracji”, uwzględnił trzy jego zdaniem najważniejsze kryteria [1984, s. 31]:

1. Przestrzeń,
2. Miejsce pobytu,
3. Czas pobytu.

Wspomniani już autorzy, A. Górny oraz P. Kaczmarczyk do tych elementów, dodają kolejne kryterium, jakim jest aktywność. Biorąc pod uwagę wymieniony pierwszy czynnik, czyli przestrzeń, zjawisko migracji postrzegane jest jako przemieszczanie się osób na pewną odległość. Dodatkowo należy uwzględnić pokonywanie określonego dystansu [Górny, Kaczmarczyk 2003, s. 167].

Jak zaznaczają A. Górny oraz P. Kaczmarczyk, wskazanie dokładnych punktów rozpoczęcia oraz zakończenia przemieszania się nie okazuje się zbyt trudne, jednakże dokładne interpretowanie kolejnego kryterium, jakim jest dystans fizyczny, nie jest już takie proste. Dość rzadko tego rodzaju kryterium jest wykorzystywane jako informacja związana z przemieszczaniem się ludności [Standing 1984, s. 33].

Zgodnie z kryterium miejsca pobytu czy też zamieszkania, można zauważyć, iż migrantem jest ta osoba, która decyduje się na zmianę swojego obecnego miejsca zamieszkania. Kryterium to zostało rozwinięte przez Everett Lee, który zjawisko migracji określił jako „trwałą lub półtrwałą zmianę miejsca zamieszkania, nie definiując przy tym żadnych ograniczeń odnoszących się do odległości czy charakteru przepływów” [Lee 1966, s. 47].

Zdaniem Wilbura Zielinsky’ego migracja odnosi się przede wszystkim do takich przepływów, podczas których dochodzi do zmiany miejsca zamieszkania, a z kolei pozostałe ruchy, w których taka zmiana miejsca pobytu nie zachodzi, powinny być definiowane jako mobilność [1971, s. 219].

Pojęcie „migracji” związane jest również z kryterium czasu, które określone jest w tym przypadku jako minimalny okres trwania mobilności lub też

przebywania osoby w innym miejscu niż jej miejsce zamieszkania [Cabańska 2011, s. 80]. Jednocześnie kryterium czasu daje możliwość dokładnego rozróżnienia migrantów od jednostek, które przemieszczają się jedynie w celach turystycznych lub też na niewielką odległość. Należy także zaznaczyć, że uwzględnienie tego kryterium w definiowaniu zjawiska migracji wynika z potrzeb statystycznych, a nie jedynie z przesłanek teoretycznych.

Jak podają artykuły takich autorów, jak A. Górny oraz P. Kaczmarczyk, w opisach poszczególnych procesów migracyjnych jako wielkość graniczną dane przepływu przyjęto okres 12 miesięcy. Wspomniani autorzy za migrację uznają przemieszczanie się jednostki, związane ze zmianą miejsca zamieszkania, zmianą miejsca wykonywania różnego rodzaju czynności [Górny, Kaczmarczyk 2003, s. 168].

W celu dokładnego omówienia migracji ważna jest interpretacja czynników, które oddziałują na podjęcie ostatecznej decyzji jednostki o mobilności. Kryterium aktywności w dużej mierze zbliżone jest do ekonomicznego podejścia do migracji, gdyż jest wówczas ono postrzegane jako ekonomiczne uwarunkowanie przemieszczania się osób [Cabańska 2013, s. 267].

Jak już wcześniej zostało wspomniane, omawianie pojęcia migracji zależy od różnych dyscyplin naukowych. W ujęciu demograficznym migracje najczęściej definiowane są jako „zmiany stałego miejsca zamieszkania i miejsca czasowego pobytu” [Holzer 1999, s. 25]. Określa się, że mobilność ludzi jest, obok zjawiska przyrostu naturalnego, jednym z istotnych czynników, które wpływają na daną sytuację demograficzną w kraju [Holzer 1999, s. 25].

Z kolei odnosząc się do ujęcia socjologicznego zjawiska, jakim jest migracja, można uznać, iż to naturalna część wybranej przez jednostkę drogi życiowej [Grabowska-Lusińska 2012, s. 20]. Bardzo często ostateczna decyzja o migracji stanowi sumę wszelkich innych czynników, które albo zachęcają do tego czynu albo powstrzymują przed nim. Do takich czynników zalicza się najczęściej: sytuację ekonomiczną oraz politykę migracyjną kraju, z którego dana osoba wyjeżdża oraz kraju przyjmującego, a także wartości i normy w nich panujące oraz odległość pomiędzy krajem pochodzenia i kra-

jem docelowym [Cabańska 2011, s. 78]. Ostateczna decyzja o migracji jest efektem wyboru, który wynika z subiektywnej oceny warunków, jakie panują w dwóch miejscach lub napięć, jakie powstają w danym społeczeństwie [Szczygielska 2013, s. 124].

Migracje w ujęciu politycznym definiowane są jako „przemieszczanie się ludności pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego, jakimi są państwa”. Wspomniana już nie raz mobilność jednostki jest dowodem na to, że państwa nie są zamknięte, a tym samym obywatele mają możliwość podejmowania decyzji o migracji międzynarodowej [Cabańska 2011, s. 80].

Ostatnia podana w tym rozdziale definicja zjawiska migracji odnosi się do ujęcia mikro oraz makroekonomicznego. W perspektywie mikroekonomicznej migracja jest postrzegana jako inwestycja zwiększająca produktywność ludzkich zasobów. W ujęciu makroekonomicznym jest traktowana jako przepływ czynnika produkcji [Cabańska 2013, s. 269].

Jednostka decydująca się na migrację najczęściej zmienia wszystkie albo też wybrane relacje społeczne, a tym samym pojawia się u niej konieczność nawiązywania nowych znajomości w nowym miejscu zamieszkania. Z kolei grupa migrująca, czyli rodzina, przyjaciele może niewiele zmienić w relacjach, jakie tworzone są wewnątrz grupy. Jest to przede wszystkim spowodowane tym, że nowe relacje tworzone są na zewnątrz grupy. Warto podać, że zarówno zmiany w usytuowaniu społecznym migrujących osób, jak i wszelkie pojawiające się konsekwencje w postaci strat oraz zysków, zależne są od charakteru takiej migracji [Golinowska 1989, s. 32].

Jedna z klasyfikacji zjawiska, jakim jest migracja, odnosi się do kryterium dobrowolności o podjęciu decyzji o zmianie swojego miejsca pobytu. Na tej podstawie wyróżnia się migrację [Orłowska 2013, s. 22]:

1. przymusową, zmiana miejsca zamieszkania wywołana działaniami, naciskami o charakterze politycznym
 - jako deportacje, zesłania, przesiedlenia, które na ogół dotyczą całych grup społecznych, zwykle o charakterze etnicznym, narodowym (przesiedleńcy, wysiedleńcy),

- jako ucieczka przed prześladowaniami, zagrożeniem utratą życia i/lub zdrowia (uchodźcy),
- pod presją, pod wpływem nacisku, na ogół na tle politycznym („paszport w jedną stronę”, emigranci polityczni),

2. dobrowolną – podejmowaną bez sytuacji zagrożenia czy przymusu zewnętrznego:

- zwykle na tle różnic, dysproporcji wynagrodzenia i zatrudnienia między krajem (miejscem) zamieszkania a krajem (miejscem) poszukiwania pracy i zarobku,
- na tle różnicy w standardach życia i nauki,
- w celu łączenia rodzin.

Inny podział migracji uwzględnia jej główne przyczyny. One są niejako „wpisane” w cele migracji, w oczekiwane przez migrujących zyski

Z kolei kryterium związane z przyczynami migracji wymienia kolejne dwa rodzaje zmiany miejsca pobytu jednostki czy też grupy społecznej. Są to migracje pozaekonomiczne. Podstawowymi źródłami tego rodzaju migracji pozostają [Duszczyk 2004, s. 18]:

- aspiracje edukacyjne,
- prześladowania religijne,
- turystyka,
- pielgrzymowanie,
- klęski żywiołowe i katastrofy.

W klasyfikacji migracji należy również wymienić migracje polityczne, które powstają przede wszystkim wskutek wojny, walk.

Powyższy podział zjawiska, jakim jest migracja, ukazuje, że jakakolwiek zmiana miejsca zamieszkania nie musi być stała. Na tej podstawie wyodrębniono kolejną klasyfikację migracji ze względu na czas jej trwania. Wymienia się [Duszczyk 2004, s. 19]:

- migrację stałą,
- migrację okresową,
- migrację sezonową.

Omawiając podział zjawiska, jakim jest migracja, należy także odnieść się do jej jawności czy też legalności. Na tej podstawie w literaturze przedmiotu wyróżniono migrację [Deszczyński 2008, s. 93]:

- legalną,
- nielegalną,

Odnosząc się do legalności migracji, należy podać, że dotyczy ona legalności pobytu osoby, danej grupy społecznej poza granicami swojego kraju. Jednocześnie legalność ta nie zawsze odpowiada deklarowanym celom wyjazdu.

Kolejny podział migracji podaje, iż występują migracje wewnętrzne oraz zewnętrzne. Migracje wewnętrzne określane są jako zmiana miejsca stałego czy też czasowego pobytu osoby, która polega na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy [Małachowski 2009, s. 98]. Celem takiego przemieszczenia jest osiedlenie się osoby, grupy społecznej tymczasowo albo na stałe. Oprócz tego, zgodnie z definicją Głównego Urzędu Statystycznego, migracja wewnętrzna to przemeldowanie z pobytu czasowego na pobyt stały w danej miejscowości, jeżeli poprzednie miejsce pobytu stałego znajdowało się w innej gminie [GUS 2010, s. 1]. Z kolei migracja zewnętrzna, zwana również zagraniczną, oznacza przemieszenie się ludności związane ze zmianą aktualnego kraju zamieszkania.

Migracja zarobkowa Polaków

Migracja, zwłaszcza zarobkowa, jest zjawiskiem, które odnosi się przede wszystkim do krajów uboższych słabo rozwiniętych. Szacuje się, że Polska już od czasów zaborów stała się właśnie takim krajem. W wieku XIX tego rodzaju wyjazdy odnosiły się przede wszystkim do migracji zarobkowej do Stanów Zjednoczonych. Z kolei w okresie międzywojennym Polacy zaczęli wyjeżdżać do Niemiec, Belgii czy też Francji. Należy zaznaczyć, że po II wojnie światowej ówczesna sytuacja polityczna oraz tzw. żelazna kurtyna w znaczący sposób oddzieliła kraje podległe Moskwie od możliwości opuszczenia państwa. Wówczas również i Polacy mieli zakaz opuszczania granicy swojego kraju [Migra-

cje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy 2004, s. 21].

Zdaniem Dariusza Stola, na podstawie danych archiwalnych odnoszących się do lat 40–50 można było zaobserwować, iż w Polsce nastąpiło tzw. Wielkie Zamknięcie, gdyż nałożono bezprecedensowe restrykcje na wszelkie wyjazdy zagraniczne. Skutkiem tego było wprowadzenie niemal całkowitego zamknięcia granic dla ruchu osobowego na kilka lat [Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy 2004, s. 21]. Jednocześnie w latach 50. z tego względu „rozmiary mobilności zagranicznej w tym okresie były bliskie zeru. W nowożytnej historii Polski liczby te nigdy nie były tak niskie”. Z drugiej strony wszelkie wyjazdy, jakie wówczas się zdarzały, były raczej próbami ucieczki z kraju z przyczyn politycznych, a jednocześnie nosiły wręcz znamiona uchodźstwa. Z tego właśnie względu dla znacznej większości polskich migrantów wiązały się one nawet z utratą obywatelstwa polskiego oraz ze znacznymi utrudnieniami dla późniejszych prób powrotów do ojczyzny [Stola 2001, s. 65].

W kolejnych latach w Polsce pojawiła się możliwość wyjazdów turystycznych. Należy jednak zaznaczyć, że znaczna większość takich wyjazdów związana była z zarabianiem, nie zwiedzaniem. Jednocześnie sprowadzało się to do dość specyficznej formy handlu takimi przedmiotami, jak: papierosy, leki [Stola 2001, s. 66]. Z drugiej strony w wymiarze jednostkowym tego rodzaju handel był niewielki, ale jego masowość sprawiała, że całkowita wielość przepływu przybierała wówczas w Polsce dość pokaźne rozmiary [Stola 2001, s. 67]. Oprócz wyjazdów turystyczno-zarobkowych, ekonomiczny charakter miały także wyjazdy organizowane przez różnorodne przedsiębiorstwa przemysłowe. Miały one na celu ułatwienie uzyskania lepszych niż w Polsce zarobków.

Dzisiejszy stan migracji zarobkowej zaczął kształtować się po 1989 roku. Wówczas swój początek miała transformacja, związana przede wszystkim ze zmianami politycznymi, ekonomicznymi, gospodarczymi oraz społecznymi. Po 1989 roku w Polsce został zniesiony obowiązek uzyskiwania wiz dla osób wyjeżdżających z kraju, przede wszystkim w celach turystycznych.

Dodatkowo wówczas zlikwidowano tzw. dwoistość wydawanych paszportów. Do tej pory wydawano inne paszporty dla osób wyjeżdżających do krajów wschodnich, a inne dla decydujących się na wyjazd do zachodnich sąsiadów. Na mocy wprowadzanych zmian wydawane paszporty uzyskały ważność na wszystkie kraje świata [Oleksyn 1992, s. 6].

Warto zaznaczyć, że możliwość wyjazdów, jaka w Polsce pojawiła się w latach 90., doprowadziła do zaistnienia omawianej migracji zarobkowej. W początkowej fazie tego rodzaju migracja miała charakter nielegalny [Oleksyn 1992, s. 6]. Jednocześnie przyczyny ówczesnych wyjazdów zarobkowych były bardzo złożone. Odnosiły się one przede wszystkim do różnic ekonomicznych, jakie występowały pomiędzy Polską a krajami docelowymi. W początkowej fazie tworzenia się migracji zarobkowej w Polsce dominowała również praca „na czarno” oraz praca sezonowa. Szacuje się, że na przełomie 1990–2006 roku Polskę opuściło 378 tysięcy rodaków. Należy jednocześnie zaznaczyć, iż dane te nie odnoszą się do realnej skali ówczesnej mobilności; nacznie bardziej wiarygodne dane pochodzą ze spisów powszechnych.

Oczywiście należy zaznaczyć, że sytuacja ta uległa zmianie po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, a tym samym po otwarciu przez niektóre kraje rynku pracy dla Polaków. Wówczas Polacy mogli zacząć korzystać z przywileju, jakim było pełne uczestniczenie we wspólnym rynku pracy. Po 1 maja 2004 roku doszło do wzrostu skali mobilności Polaków [Sułkowski 2004]. Najlepszym tego przykładem była Wielka Brytania. Dane International Passenger Survey (badanie ruchu turystycznego) sugerują, że w 2006 roku Wielką Brytanię odwiedziło prawie 5 razy więcej osób niż w 2003 roku (niemal 1,5 mln wizyt). Z kolei dane Workers Registration Scheme (system rejestracji pracowników) wskazują, że od maja 2004 do czerwca 2007 roku w systemie zarejestrowało się ponad 450 tys. pracowników z Polski [*Praca Polaków w krajach Unii Europejskiej 2006*, s. 1]. Podobne zjawisko masowej migracji zanotowano również i w Irlandii. Jednocześnie w pierwszej kolejności polscy migranci decydowali się na wyjazd do Wielkiej Brytanii. Dlatego też w niniejszej pracy ważne jest prześledzenie, jaka grupa obywateli Polski decydowała się na wyjazd migracyjny właśnie do Irlandii.

Omawiana migracja zarobkowa przez Guya Standinga definiowana jest za pomocą dwóch podstawowych aspektów. Pierwszym z nich jest aspekt ekonomiczny, a drugi aspekt społeczny.

Zgodnie z tym założeniem zmiana otoczenia ekonomicznego jest rezultatem przemieszczania się osoby pomiędzy poszczególnymi obszarami, które charakteryzują się różnymi modelami zachowań ekonomicznych oraz różnymi poziomami rozwoju gospodarczego. W tym znaczeniu wyróżnić można migracje wieś – miasto, czy też kraj rozwijający się – kraj już rozwinięty [Cabańska 2011, s. 75].

Z kolei zmiana otoczenia z perspektywy społecznej wiąże się z wejściem osoby w nowe otoczenie, a tym samym z nawiązywaniem nowych relacji interpersonalnych. Aspekt ten stał się podstawą do sformułowania definicji zjawiska migracji, jaka została zaproponowana przez Szmuela Eisenstadta. Autor ten migracje określił jako „fizyczne przejście jednostki lub grupy z jednego społeczeństwa do innego. Przejście to wymaga zwykle porzucenia pewnego otoczenia społecznego i wejścia w inne, o odmiennym charakterze” [Cabańska 2001, s. 78].

Należy zaznaczyć, że zjawisko migracji, omawiane w kontekście społecznym, jest w większym stopniu postrzegane w kategoriach rozdzielania niż w przypadku migracji w ujęciu ekonomicznym.

Migracje ekonomiczne odnoszą się do dwóch grup emigrantów. Pierwsza to grupa tzw. migrantów przeżycia, dla tych osób najważniejszym celem jest uzyskanie jakichkolwiek środków finansowych, aby móc zaspokoić swoje podstawowe potrzeby [Cabańska 2001, s. 78]. Z kolei druga grupa osób to migranci mobilni. Osoby te zmierzają do znaczącej poprawy swojego standardu życia, dążą także do zgromadzenia potrzebnych funduszy na swój dalszy rozwój.

Wejście Polski do Unii Europejskiej jedynie w niewielkim stopniu doprowadziło do zmiany motywacji migracyjnych wyjazdów Polaków. Należy bowiem zaznaczyć, że wyjazdy migracyjne były oraz nadal są popularnym zjawiskiem w Polsce. Czynnikiem podstawowym, warunkującym taki rodzaj migracji, jest zróżnicowanie dochodów oraz warunków życia pomiędzy Polską

a krajami docelowymi. Jednocześnie dynamiczny rozwój migracji do Wielkiej Brytanii, jak i Irlandii, sprawił, iż nadal są to kraje najczęściej wybierane przez osoby decydujące się na opuszczenie Polski. Należy również zaznaczyć, że w przeciwieństwie do Niemiec, gdzie głównie kierowane przez wiele lat były osoby z relatywnie niższym poziomem wykształcenia, do Wielkiej Brytanii oraz Irlandii w początkowej fazie kierowały się także osoby o poziomie wykształcenia i kompetencjach o wiele wyższych niż przy poprzednich falach migracji [*Praca Polaków w krajach Unii Europejskiej 2006*, s. 1]. Oczywiście należy zaznaczyć, że nie jest to schemat zawsze powielany. Obecnie bowiem coraz więcej osób wykształconych, posiadających konkretne specjalizacje, decyduje się na wyjazd migracyjny właśnie do naszych zachodnich sąsiadów.

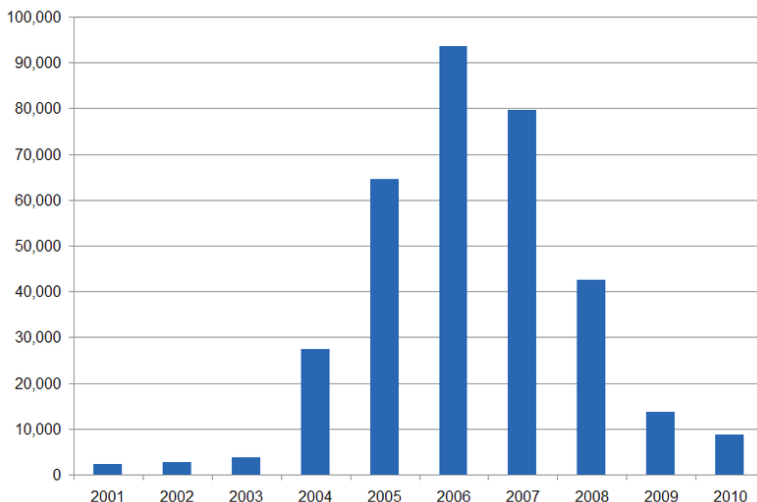
Migracja zarobkowa Polaków do Irlandii

Pierwsze ważne zmiany w kwestii migracji zarobkowej Polaków do Irlandii były zauważone na przełomie XX i XXI wieku, kiedy to doszło do zapotrzebowania na siłę roboczą, gdyż wówczas w Irlandii doszło do rozwoju gospodarczego oraz ekonomicznego. Co ważne, po II wojnie światowej Polacy mogli skorzystać z około 1000 stypendiów uniwersyteckich, które wówczas były ufundowane przez irlandzki rząd. Następnie w latach 80. można było zaobserwować migrację solidarnościową oraz migrację polskich kobiet, które wówczas decydowały się na ślub z obywatelami Irlandii. Jednocześnie żadna z tych pojawiających się fal nie była znacząca pod względem liczby polskich migrantów. Dopiero, jak już wcześniej zostało wspomniane, przełom XIX–XX wieku doprowadził do tego, iż wielu Polaków decydowało się na wyjazdy migracyjne właśnie do Irlandii przede wszystkim w celu zarobkowym [*Grabowska-Lusińska 2007*, s. 140]. Kolejne zmiany pojawiały się w 2000 roku, choć nadal wówczas odsetek polskich migrantów w Irlandii był marginalny.

Wraz z rozszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 roku, z jednoczesnym otwarciem irlandzkiego rynku pracy dla obywateli nowych państw członkow-

skich, można było zaobserwować, iż Irlandia szybko stała się celem wyjazdów migracyjnych dla tysięcy polskich migrantów.

Wykres 1. Liczba Polaków ubiegających się o numer PPS w latach 2001–2010

Źródło: Wybranowski 2011, s. 250.

Zakłada się, że znaczna większość migrantów pochodząca z Polski zainteresowana jest podjęciem w Irlandii legalnego zatrudnienia. W związku z czym, liczba przyznanych numerów PPS w sposób rzetelny ukazują dynamikę oraz liczbę takich osób.

Na tej podstawie szacuje się, że pomiędzy majem 2004 roku a styczniem 2011 roku z Polski do Irlandii wyjechało około 330 tysięcy osób. Największy napływ polskiej ludności miał miejsce pomiędzy majem 2004 roku a grudniem 2007 roku. Co ważne, nasilenie przepływu miało miejsce przede wszystkim w miesiącach letnich, co z pewnością związane było z zjawiskiem migracji sezonowej i dotyczyło studentów oraz osób pracujących np. na budowach zewnętrznych. W 2008 roku doszło do spowolnienia w rozwoju irlandzkiej gospodarki, co spowodowało, iż kraj ten stał się mniej atrakcyjny dla polskich migrantów zarobkowych [Grabowska-Lusińska 2007, s. 35].

Szacuje się, że od 1995 roku Irlandia przyjmowała około 100 tysięcy pracowników – migrantów tzw. krótkoterminowych w skali roku. W konsekwencji doprowadziło to do zmniejszenia skali nierównowagi, jaka zauważalna była na irlandzkim rynku pracy na początku XXI wieku [Łowicka, s. 89].

Aby możliwe było podjęcie legalnego zatrudnienia w Irlandii, konieczna jest obowiązkowa rejestracja tzw. Osobistego Numeru Usług Publicznych, z języka angielskiego *Personal Public Service Number*, w skrócie PPS [Łowicka, s. 89]. Dane pochodzące z tego rejestru są wykorzystywane do prowadzenia statystyk oraz analiz dynamiki zjawiska migracji polskich obywateli do Irlandii. Jednocześnie zwraca się uwagę na to, że uzyskiwane w ten właśnie sposób dane nie są zawsze równoznaczne z aktualną liczbą migrantów. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż nie wszystkie przyjeżdżające do Irlandii osoby chcą się rejestrować. Również nie wszystkie osoby już zarejestrowane uzyskały pracę, a tym samym zdecydowały się na opuszczenie Irlandii. Ministerstwo Przedsiębiorczości, Handlu oraz Zatrudnienia podaje, że w Irlandii taki odsetek polskich obywateli waha się od 15 do 20% [Emigracja zarobkowa Polaków..., dostęp: 02.02.2018]. Dane z 2015 roku ukazują, że w Irlandii przebywa aktualnie 111 tysięcy polskich migrantów.

Wśród czynników decydujących o przyjeździe właśnie do Irlandii Polacy najczęściej wymieniają wcześniej przybyłych znajomych, którzy w pewnym stopniu „przygotowali” dla nich miejsce pracy oraz zamieszkania. Dość często pojawiają się również opinie, iż wyjazd migracyjny do Irlandii stanowił przypadek, a jeszcze mniejszy odsetek zapytanych przypisał istotną rolę środkom masowego przekazu, takim jak Internet [Grabowska-Lusińska 2007, s. 30]. Polscy obywatele, decydujący się na wyjazd migracyjny do Irlandii, w pierwszej kolejności poszukują rzetelnych informacji na temat ofert pracy, jak i aktualnej sytuacji w kwestii zatrudnienia. Dodatkowo często wyszukiwane są wiadomości związane z warunkami życia, opłatami, wynajmem mieszkania czy też innego lokum. Okazuje się jednak, że nie zawsze zebrane informacje jeszcze w Polsce są prawdziwe oraz zgodne ze zmieniającą się stale sytuacją na irlandzkim rynku pracy.

Ważną kwestią jest również motyw osób decydujących się na zmianę swojego miejsca zamieszkania. Najczęściej, tak samo jak w przypadku wielu innych migracji, podstawowym motywem są potrzeby materialne. Należy jednak zaznaczyć, że wraz z rozszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 roku Irlandia stała się dość niespodziewanym celem wyjazdów masowej liczby polskich migrantów.

Polska społeczność w Irlandii

Szacuje się, że obecnie w Irlandii mieszka ponad 120 tysięcy Polaków. Powoduje to, iż Polacy są tam najliczniejszą mniejszością narodową. Obecnie, mimo mało sprzyjających warunków ekonomicznych oraz gospodarczych, Irlandia nadal jest dla wielu Polaków miejscem docelowym migracji.

Polska społeczność w Irlandii wszelkie wiadomości związane ze swoim nowym miejscem zamieszkania czerpie z takich portali, jak: Gazeta.ie, Nadajemy.ie, Wyspa.ie, Polsihexpress.ie oraz Polonia.eu. Na tych serwisach znajdują się wszelkie informacje na temat prawa pracy, podatków, zasiłków oraz dostępnych w Irlandii form turystyki i rekreacji [*Polska społeczność w Irlandii*], dostęp: 06.02.2018¹. Dodatkowo dostępne są w języku polskim rzetelne przewodniki po aktualnych irlandzkich realiach. Oprócz tego transmitowane są polskie audycje radiowe przez Polaków. Warto także zaznaczyć, że na terenie Irlandii od wielu lat organizowane są różnorodne polskie przedsięwzięcia kulturalne. Od 2008 roku na terenie Irlandii została uruchomiona pierwsza internetowa telewizja o nazwie ITVE.pl. Społeczność polska mieszkająca w Irlandii ma możliwość stałego uczestniczenia w różnorodnych wydarzeniach kulturalnych oraz społecznych, które na przestrzeni wielu lat organizowane były przez takich działaczy jak: Anna Paś (Forum Polonia, Polski Express), Emilia Marchelewska (Forum Polonia, Cairde) i Barnaba Dorda (Forum Polonia, SIPTU).

Na terenie Irlandii działa wiele organizacji oraz stowarzyszeń, które przyczyniają się do stałego zacieśniania integracji irlandzko-polskiej. Ich założeniem jest także dbanie o rozwój kulturalny poprzez promocję lokalnych

oraz rodzimych talentów. Podaje się, że w Dublinie funkcjonuje wiele takich właśnie ośrodków, wśród których można wymienić: Towarzystwo Irlandzko Polskie – TIP (Irish Polish Society IPS), Polski Ośrodek Społeczno Kulturalny POSK, Forum Polonia, Art Waves, Polska Społeczność w Irlandii (the Polish Community in Ireland), Mad Art Studio, D-Light Studios jak i Centre for Creative Practices, prowadzone przez zdobywczynię nagrody Social Entrepreneurs 2006, Monikę Sapielak, która kieruje także Art Polonią. D-Light Studios założyła znana fotograf mody Agata Stoińska.

Do najdłużej funkcjonującego stowarzyszenia polskiej społeczności na terenie Irlandii zalicza się Stowarzyszenie Polsko-Irlandzkie (The Irish Polish Society). Zostało ono założone w 1979 roku. Warto dodać, że wówczas w Irlandii nie istniała jakakolwiek polska instytucja czy też placówka dyplomatyczna. Dopiero po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, Stowarzyszenie Polsko-Irlandzkie zaczęło organizować pomoc dla Polski, która trwała od 1981 do 1983 roku. Wówczas zdecydowano się na założenie funduszu o nazwie „Adit to Poland”, którego celem było wspieranie rodaków w kraju. Poprzez współpracę z władzami oraz społecznością irlandzką uzyskano aż 20 kontenerów z lekami, materiałem sanitarnym, środkami pierwszej pomocy, żywnością i odzieżą. Początkowo spotkania tego Stowarzyszenia odbywały się sporadycznie, a liczba ich członków liczyła zaledwie kilka osób. Zmiany zaszły w 1986 roku, kiedy zakupiono, a następnie wyremontowano budynek gregoriański przy Fitzwilliam Place w Dublinie. Wówczas możliwe było zagospodarowanie znacznie większej powierzchni, co jednocześnie związane było z uczestniczeniem w spotkaniach coraz większej liczby osób. Statutowym celem organizacji jest rozwijanie zainteresowania historią, dziedzictwem kulturowym, sztuką, tradycją i życiem społeczno-gospodarczym Polski, a także rozwój wszelkiego rodzaju współpracy między narodami [Hayanes, Deveaux, Breen 2009, ss. 6–7]. Przez wiele lat swojej działalności Stowarzyszenie Polsko-Irlandzkie przeprowadzało wiele spotkań, wystaw, dyskusji.

W 2008 w Irlandii zostało przeprowadzone badanie dotyczące migrantów. Udział w nim brały tylko osoby irlandzkiej narodowości. Jak się wów-

czas okazało, Polaków w Irlandii odbierano pozytywnie, co przede wszystkim spowodowano było etyką pracy polskiego pracownika na emigracji [Hayanes, Devereux, Breen 2009, ss. 6–7].

W Irlandii został powołany Ośrodek Poradnictwa Socjalnego w Cork. Podstawowym jego celem jest zapewnienie pomocy polskim migrantom. Ponadto w Cork działa pub o nazwie Fred Zeppelins Bar, w którym regularnie w każdy poniedziałek odbywają się „polskie wieczory muzyczne” [Łuczak 2007, s. 98]. Dodatkowo od 2006 roku funkcjonuje Centrum to powstało w ramach działania Stowarzyszenia o nazwie My Cork i ma na celu zapewnienie pomocy polskiej społeczności zamieszkałej w hrabstwie Cork. Pomoc ta odnosi się przede wszystkim do trudnych sytuacji życiowych polskiej migracji, a dokładnie: do bezrobocia, uzależnień, problemów rodzinnych. Należy również zaznaczyć, że organizacja ta podejmuje różnorodne działania mające na celu wspieranie polskich migrantów, którzy nie znają języka angielskiego, tak aby mogli korzystać z dostępnych placówek usługowych. Centrum Wsparcia i Profilaktyki Together-Razem dla społeczności Polskiej dodatkowo współpracuje z organizacjami rządowymi oraz pozarządowymi. Usługi prowadzone w ramach działalności Centrum są bezpłatne. Co ważne, takie działania podejmowane są również w innych miastach irlandzkich, takich choćby jak: Dublin, Cavan, Limerick, Waterford [Łuczak 2007, s. 98].

Na przestrzeni lat obecność polskiej społeczności w Irlandii stała się coraz bardziej zauważalna. W kościołach coraz częściej zaczęły odbywać się msze w języku polskim, powstawać sklepy wyłącznie z polską żywnością, ale przede wszystkim na terenie całej Irlandii utworzyły się polskie szkoły sobotnie. Prowadzone są takie przedmioty, jak: geografia oraz historia Polski, język polski, wiedza o społeczeństwie. Zajęcia odbywają się przede wszystkim w weekendy w budynkach irlandzkich szkół. Głównym celem i zadaniem tych szkół jest nauka i rozwijanie języka polskiego, nauka o kulturze i tradycjach Polski oraz utrzymanie tożsamości i przynależności narodowej.

Można uznać, iż obecnie Polacy stanowią w Irlandii jedną z najliczniejszych mniejszości. Można zaobserwować ich znaczącą obecność w nowym

środowisku życia. Przejawia się to w podejmowaniu prób uformowania korzystnego i pozytywnego wizerunku polskiej mniejszości. Dziś w tym kraju pojawiają się polskie sklepy, kościoły z liturgią w języku polskim czy też polskie szkoły weekendowe. Dodatkowo na terenie Irlandii funkcjonują polskie audycje radiowe, polskie stacje telewizyjne. Wszystko to umożliwia kształtowanie się na terenie Irlandii tzw. małej polskiej społeczności, która jednocześnie ma coraz większe znaczenie w irlandzkim wymiarze politycznym, kulturowym, społecznym oraz ekonomicznym.

Podsumowanie

Można stwierdzić, iż w Polsce zjawisko migracji nie jest zjawiskiem nowym. Jednakże w ostatnich latach migracje sięn asiliły. Wielu Polaków decyduje się na wyjazd poza granicę kraju właśnie w celu poprawienia swojej aktualnej finansowej. Obok Wielkiej Brytanii, od momentu Wejścia Polski do Unii Europejskiej, Irlandia to państwo często wybierane przez Polaków do rozpoczęcia swojej migracji. Wynika to przede wszystkim z tego, iż Irlandia umożliwia legalne zatrudnienie przy jednoczesnym uzyskiwaniu znacznie większego wynagrodzenia niż jest to aktualne w Polsce. Z drugiej strony należy zaznaczyć, iż wielu Polaków decyduje się na migrację do Irlandii z racji tego, iż mieszka tam już ktoś bliski.

Biorąc pod uwagę te liczne wyjazdy migracyjne do Irlandii, można zaobserwować, iż na terenie tego kraju Polacy tworzą jedną z najliczniejszych tożsamości narodowych, co z kolei przekłada się na kształtowanie oraz rozwijanie się polskiej społeczności. Jak zostało ukazane powyżej, Polacy na terenie tego państwa mają możliwość czytania polskiej prasy, słuchania radia oraz oglądania programów telewizyjnych w języku ojczystym. Dodatkowo funkcjonują tam różnorodne organizacje, które zarówno pomagają migrantom, jak i przyczyniają się do dalszego pozytywnego kształtowania się wizerunku polskiej społeczności właśnie na terenie Irlandii.

Bibliografia

Pozycje zwarte:

Cabańska J. (2011), *Przegląd ekonomicznych teorii migracji ludności* [w:] M. Kuczera (red.), *Nowe trendy w naukach humanistycznych i społeczno-ekonomicznych*, Wyd. Creativetime, Kraków.

Cabańska J. (2013), *Swoboda przepływu osób w Unii Europejskiej na przykładzie Polski*, [w:] E. Gołębska (red.), *Gospodarka globalna. Technologia. Społeczeństwo*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Poznań.

Deszczyński P. (2008), *Migracje zewnętrzne a bezpieczeństwo gospodarcze państw* [w:] L. Kacprzak, J. Knopek, *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Piła.

Duszczyk M. (2004), *Zasady przemieszczania się obywateli polskich po 1 maja 2004 roku* [w:] E. Nowicka (red.), *Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy*, UKIE, Warszawa.

Golinowska S. (1989), *Ekonomiczne aspekty procesów migracyjnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa

Górny A., Kaczmarczyk P. (2003), *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Instytut Studiów Społecznych UE, Warszawa.

Grabowska-Lusińska A. (2007), *Analiza irlandzkiego rynku pracy w kontekście procesów migracyjnych po 1 maja 2004 r. ze szczególnym uwzględnieniem napływu Polaków*, Wyd. PWN, Warszawa.

Grabowska-Lusińska I. (2012), *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.

Haynes A., Devereux E., Breen M.J. (2009), *In The Know? Media, Migration and Public Beliefs in the Republic of Ireland 2009*, Wyd. Translocation, Londyn.

Holzer J. (1999), *Demografia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Lee E. (1966), *A Theory of Migration*, Wyd. University of Pennsylvania, Pennsylvania.

Łowicka M., *Portret polskiego emigranta. Struktura i wielkość emigracji z Polski przed i po rozszerzeniu Unii Europejskiej na Wschód*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Łuczak R. (2007), *Migracje i ich skutki kulturowe* [w:] M. Czerny (red.), *Globalistyka. Procesy globalne i ich lokalne konsekwencje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Małachowski W. (2009), *Wpływ członkostwa Polski w Unii Europejskiej na rozwój gospodarczo-społeczny* [w:] W. Małachowski (red.), *Polska-Niemcy po rozszerzeniu Unii Europejskiej. Bilans i perspektywy*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.

Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy (2004), Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa.

Oleksyn T. (1992), *Skłonność Polaków do emigracji zarobkowej*, Wyd. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

Orłowska R. (2013), *Uwarunkowania i skutki rozwoju migracji ekonomicznych w Unii Europejskiej w świetle wybranych teorii migracji międzynarodowych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.

Praca Polaków w krajach Unii Europejskiej. Raport listopad 2006, CBOS, Warszawa 2006.

Program nauczania polskiej szkoły IDEA w Athlone na rok szkolny 2015/2016, brak wydawnictwa, Athlone 2015.

Runge A., Runge J. (2008), *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*, Videograf Edukacja, Katowice.

Standing G. (1984), *Conceptualising Territorial Mobility* [w:] E. Richard, A.S. Oberai, G. Standing, (red.), *Migration Surveys in Low Income Countries: Guidelines for Survey and Questionnaire Design*, Physical Description, London.

Stoła D. (2001), *Międzynarodowa mobilność zarobkowa w PRL* [w:] E. Jadźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Sułkowski Ł. (2004), *Organizacja a rodzina: więzi rodzinne w życiu gospodarczym*, TNOiK, „Dom Organizatora”.

Szczygielska I. (2013), *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodziny*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Zelinsky W. (1971), *The Hypothesis of the Mobility Transition*, *Geographical Review*.

Netografia

<https://polonia.edu.pl/tozsamosc-narodowa-a-maly-polak-za-granica/>.

www.mojawyspa.co.uk/artykuly/15276/polish-city-club.

http://archiwum.efs.men.gov.pl/images/Poprawione/2/opracowanie%20i%20pi-lotazowe%20wdrozenie_www.pdf.

<http://irishpolishsociety.ie/pl/historia/polska-spolecznosc-w-irlandii>.

http://www.eurydice.org.pl/systemy_educacji_w_Europie.

<http://www.orpeg.pl/index.php/ksztalcenie-na-odleglosc/>.

<http://www.orpeg.pl/index.php/szkolynaswiecie>.

<http://www.polskamacierz.org/proces-nauczania/podstawa-programowa/>.

http://www.polskamacierz.org/wp-content/uploads/2012/11/Podstawa_programowa_INTERNET.pdf.

http://www.tnsglobal.pl/abin/r/7739/EB_to_zsamosc.doc.

https://www.researchgate.net/publication/249649758_Emigracja_zarobkowa_Polakow_do_Irlandii_Raport_z_badan.

<http://www.polska-szkola.pl/db/web/database/entry/7408>.

https://www.facebook.com/pg/PolskaSzkolaAthlone/about/?ref=page_internal.

Dokumenty:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 września 2004 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz. U. z 2004 r. Nr 194, poz.1986).

Program Rozwoju Oświaty Polskiej za Granicą i Oświaty Polonijnej na lata 2009–2011, MEN, Warszawa 2009.

Konwencja Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209).

GUS (2010), *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2010*, Warszawa.

Dyrektywa w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących, Uchwała RM Nr 145/91 z dnia 5 listopada 1991.

Danuta Legucka [danuta.legucka@poczta.fm]

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Społeczne koszty rozwoju cywilizacyjnego na przestrzeni dziejów a współcześnie. Wyzwania XXI wieku

Social Costs of the Civilization Development
throughout History and Today. Challenges
of the Twenty-first Century

Abstract: The main issue raised in the article is the social cost of the civilization development throughout history – at turning points in the history of humanity, and today – in connection with the challenges of the twenty-first century, which are associated with globalization, terrorism, armed conflicts, environmental problems, unjust division of goods or unemployment.

The changes in the development of civilization are the main factor that generates not only the progress, but some social costs as well. Over the past 200 years civilization seems almost to be overwhelmed by the myth of progress, which, however, begins to threaten it. This phenomenon is increasing, however, it is nothing new. Throughout history, progress has had both positive sides and many traps. The high development of civilization does not prevent negative phenomena. The author, therefore, will focus on key changes in lifestyle associated with progress and social consequences that it generates.

Key words: social costs of the development, challenges of the twenty-first century, progress, civilization, key changes

Wprowadzenie

Głównym problemem rozważań artykułu są społeczne koszty rozwoju cywilizacyjnego na przestrzeni dziejów – w kluczowych momentach zmian, punktach zwrotnych w historii ludzkości oraz współcześnie – w związku z wyzwaniem XXI wieku, jakie wiążą się z globalizacją, terroryzmem, konfliktami zbrojnymi, problemami ochrony środowiska, niesprawiedliwym podziałem dóbr czy bezrobociem.

Można powiedzieć, że współczesne społeczeństwo znajduje się na rozdrożu. Wysoki rozwój cywilizacyjny nie zapobiega negatywnym zjawiskom, takim jak kryzysy gospodarcze, patologie społeczne, terroryzm, bezrobocie, lokalne konflikty zbrojne i inne. Autor skupi się zatem na kluczowych zmianach cywilizacyjnych związanych z postępem i społecznymi skutkach, jakie on generuje.

Koszty rozwoju cywilizacyjnego na przestrzeni dziejów

Inspiracją do powstania niniejszego artykułu był filmowy esej „Pułapki rozwoju”, oparty na książce R. Wrighta pt. „Krótka historia rozwoju” [Wright 2011]. Jak stwierdza Wright, cywilizacja od 200 lat wydaje się owładnięta mitem postępu, który zaczyna zagrażać jej samej. Na przestrzeni dziejów ludzkości można jednak zauważyć, że postęp obok pozytywnych stron, kryje w sobie wiele pułapek.

Za pierwszy skok w rozwoju cywilizacji wielu autorów uznaje pojawienie się i upowszechnienie rolnictwa. Fundamentalne znaczenie w dziejach cywilizacji miały przemiany społeczne i gospodarcze, jakie dokonały się na terenach Bliskiego Wschodu (głównie w dorzeczach Nilu, Tygrysu, Eufratu) w okresie neolitu. Za kolebkę najwcześniejszego rolnictwa uznaje się Azję Południowo-Wschodnią. Kultura rolnicza w jej początkach na tym obszarze była związana

z rybołówstwem. Najwcześniejsze i najbardziej dosłownie domowe zwierzęta pochodziły z tego obszaru i był to główny na świecie ośrodek techniki sadzenia oraz ulepszania roślin poprzez rozmnażanie wegetatywne. Zakłada się, że człowiek nauczył się sadzić rośliny wcześniej niż uprawiać je przez zasiew.

Jeszcze w neolicie ludzie żyjący w dorzeczach Nilu, Tygrysu, Eufratu opanowali sztukę rolnictwa, czyli umiejętność indukowania żywności w postaci białka roślinnego (zbóż). Proces ten trwał dość długo, bo około 8000–4000 lat p.n.e. Nosi on nazwę *neolitycznej rewolucji rolniczej*. Przejście do modelu rolniczego stanowiło na owe czasy istotny postęp, gdyż poprzedni model życia – zbieracko-łowiecki cechował się niewydolnością. Zmiana stylu życia ludzkości była uwarunkowana licznymi czynnikami: powolnym, ale stałym wzrostem liczby ludności (popyt na żywność), zmianą klimatu po ustaniu na terenie Europy epoki lodowcowej i wyginięciem w związku z tym niektórych gatunków zwierząt czy obserwacją dziko rosnących roślin zbożowych [Szpak 2007, s. 37].

Opanowanie rolnictwa stanowi milowy krok w rozwoju ludzkości i punkt zwrotny w procesie wzrostu liczby ludności na Ziemi, która gromadziła się na terenach urodzajnych (najbardziej urodzajne były doliny rzek). Zamieniono zatem wędrowny tryb życia (związany z poszukiwaniem pożywienia) na tryb życia osiadłego. Pojawił się społeczny podział pracy na rolników i hodowców, którzy oswoili zwierzęta użytkowe (bydło, kozy). Z biegiem czasu człowiek zaczął wykorzystywać siłę pociągową zwierząt. Model rolniczy przyczynił się do wzrostu roli mężczyzny (patriarchat). Wcześniej w okresie modelu łowiecko-zbierackiego dominował matriarchat. Jednym z ważniejszych czynników, decydujących o skali zmian, jakie się wówczas dokonały, był rozpad wspólnoty pierwotnej, polegającej na wspólnej pracy i równym dzieleniu jej rezultatów między członków wspólnoty [Britannica Online Encyclopedia].

Właśnie w tym okresie kryje się pierwsza z „pułapek rozwoju”. Rozwój rolnictwa spo wodował zawłaszczenie ziemi, która wcześniej stanowiła dobro wolne. Słabe plony w danym roku lub wystąpienie klęski żywiołowej, która je zniszczyła (np. powódź), prowadziły do głodu. Głód odbiera władzę nad umy-

słem, przestają działać zahamowania moralne i normy społeczne. Człowiek jest gotowy zabić, aby przeżyć. W związku z tym pojawiają się wojny. Statystyczny neolityczny rolnik żył o 13 lat krócej niż jego dziad z epoki zbieracko-łowieckiej okresu paleolitu (tabela poniżej). Wojny to nie jedyny powód skrócenia średniej długości życia w neolicie [Britannica Online Encyclopedia]. Ciężka praca na roli i permanentne niedożywienie powodują osłabienie i ryzyko chorób. Oswajanie zwierząt i bliskość życia z nimi (w tamtych czasach zwierzęta były bardzo cenne, z tego względu zamieszkiwały one wraz z ludźmi wspólne siedziby) prowadzą do chorób, takich jak gruźlica, czerwonka i inne [Sauer 1960, s. 32].

Tabela 1. Średnia długości życia po urodzeniu a etapy rozwoju cywilizacji

Okres rozwoju cywilizacji	Średnia długości życia po urodzeniu (lata)
Paleolit	33
Neolit	20
Epoka brązu i wieku żelaza	35 +
Antycznej Grecji	28
Epoka prekolumbijska Ameryka Północna	25–30
Średniowieczne islamskiego kalifatu	35 +
Programista	30
Wczesne nowoczesnych Wielkiej Brytanii	30–45
Bieżąca średnia światowa	67.2

Źródło: Britannica Online Encyclopedia, <http://info.britannica.com/>.

Reasumując, przejście od stylu życia zbieracko-łowieckiego z jednej strony stanowi postęp – zaspokojenie zwiększającego się popytu na żywność poprzez zasiewy i hodowlę zwierząt, pewne uniezależnienie się od zmienności warunków pogodowych (możliwość magazynowania plonów i mięsa), z drugiej jednak jest obarczone znacznymi kosztami społecznymi: wojnami, chorobami, pojawieniem się biedy, która wcześniej, ze względu na praktyczne nieistnienie prawa własności, była zjawiskiem nieznanym.

W latach urodzajnych rolnictwo dawało nadwyżki produkcji, co naruszyło dawną równość członków wspólnoty i tworzyło tym samym nierówność majątkową. Pojawili się przywódcy o dużym autorytecie (wodzowie w wyprawach zbrojnych, starsi rodu, mędracy) i pierwociny organizacji państwowych [Rondo, Larry 2010, s. 28].

Przejście do życia osiadłego spowodowało tworzenie osiedli (miast-państw). Najbardziej znane i najlepiej zbadane to Jerycho, istniejące już ok. 9000 lat p.n.e., a także miasta-państwa na terenie Mezopotamii (Hi, Uruk, Lagasz z IV tysiąclecia p.n.e.) [Szpak 2007, s. 39].

Powstanie miast to kolejny krok w rozwoju cywilizacji. Epoka brązu to początki nowoczesnej cywilizacji i ekonomii. Pozytywną stroną był niewątpliwie rozwój handlu (w późniejszych czasach przemysłu). Pojawiły się też szlaki handlowe i nowa kategoria człowieka – kupiec-przedsiębiorca. Dzięki wymianie handlowej można w pewnym stopniu dążyć do podziału dóbr i w sprzyjających warunkach ograniczenia głodu. Miasta docelowo mają też dawać schronienie przed napastnikami [Rondo, Larry 2010, ss. 28–32].

Ten krok w rozwoju jednak również nie jest pozbawiony negatywnych skutków społecznych. Dochodzi do eskalacji szkodliwych zjawisk, które występowały już wcześniej – chorób, biedy i wojen. Miasta sąsiadliskiem zarazków i każda potencjalna infekcja może stać się epicentrum pandemii groźnej choroby.

Rozwój szlaków handlowych ułatwił przemieszczanie się wojsk najeźdźców. Bogactwa, jakimi dysponowały miasta, zachęcały plemiona sąsiedzkie do ataków i eskalacji konfliktów zbrojnych. Epoka brązu to także czas rozwoju sztuki wojennej i armii. Pojawiały się coraz doskonalsze i bardziej wydajne urządzenia do zabijania. Coraz bardziej krwawe wojny przynoszące coraz więcej ofiar powodowały, że zmniejszał się zasób siły roboczej, było mniej rąk do pracy na roli. To z kolei powodowało lokalne klęski głodu i kolejne wojny [Zabłocka 1982, ss. 231–232].

W ten sposób dochodzi do powstania niewolnictwa. Cały świat starożytny jest na nim oparty. W okresie ok. 3000 lat p.n.e. do V w. n.e. system niewolniczy stworzył kategorię ludności pozbawioną wolności osobistej, zwaną niewolnikami. Niewolnicy istnieli we wszystkich społeczeństwach

starożytnych, przy czym w procesach produkcyjnych odgrywali różne role i dzielili się na różne kategorie.

Niewolnictwo było niewątpliwie najbardziej negatywnym skutkiem społecznym rozwoju cywilizacji starożytnej. Paradoks stanowiło to, że ludzie, dążąc do wzbogacenia się chcieli posiadać niewolników, tymczasem niewolnym zdawało sobie sprawę, że niewolnikami mogą stać się oni sami (w wyniku pojmania do niewoli w czasie wojny lub za długi).

Kryzys cywilizacji starożytnej, rozwój chrześcijaństwa i upadek Cesarstwa Rzymskiego zaowocowały zmianą stosunków społeczno-gospodarczych i ukształtowaniem się epoki średniowiecza, a wraz nim feudalizmu. W okresie tzw. wędrówek ludów (V–VII w.) na gruzach Cesarstwa Zachodniorzymskiego tworzyły się państwa barbarzyńskie – głównie germańskie. Przejęły one rzymskie tradycje i chrystianizowały się [Skodlarski 2012, s. 13]. Zarysowały się też głębokie różnice pomiędzy kulturalnie i gospodarczo rozwiniętą wschodnią częścią byłego imperium rzymskiego (Bizancjum) a germańskimi królestwami zachodniej części Cesarstwa. Różnice te pogłębiały się, co doprowadziło do podziału chrześcijaństwa na dwa kręgi cywilizacyjne. Do końca I tysiąclecia przewaga cywilizacyjna należała do kręgu wschodniego – bizantyjskiego.

Od VII w. z chrześcijaństwem zaczęła rywalizować cywilizacja nowej religii monoteistycznej – islamu, reprezentowanego przez Arabów. Taki układ sił powodował liczne wojny nie tylko o przyczynach ekonomicznych, ale także religijnych [Rondo, Larry 2010, s. 86].

Upadek Cesarstwa Rzymskiego spowodował głęboki regres cywilizacyjny Europy zachodniej, co wynikało z zamętów o charakterze politycznym, terytorialnych przemieszczeń całych ludów i wojnami między nimi. Można powiedzieć, że średniowiecze przyniosło regres gospodarczy i kulturowy. Kultura rzymska została wyparta przez obyczaje barbarzyńców, zanikała znajomość łaciny, którą z czasem władali już tylko duchowni.

W dziedzinie gospodarczej doszło do poważnego „tąpnięcia”. Upadek miast z epoki rzymskiej doprowadził do zaniku ich funkcji ekonomicznych tj. rzemiosła i handlu [Szpak 2007, s. 48].

Okazało się, że gospodarka nie może istnieć bez silnego państwa i w takich warunkach musi dojść do regresu gospodarczego. Stworzyć takie państwo udało się dopiero Karolowi Wielkiemu. Zreformował on system pieniężny: podstawową jednostką monetarną był srebrny funt karoliński (libra). Karolińska reforma monetarna stała się wzorcem dla licznych krajów średnio-wiecznej Europy. „Popierano handel, również dalekosiężny – z Bizancjum. Zaktywizował się handel na Renie, pośrednictwem handlowym zajmowali się Sasi, Fryzowie i kupcy żydowscy. Zachodnia Europa znalazła się pod wpływem gospodarki i kultury arabskiej rozwijającej się na Półwyspie Pirenejskim. Rozwój rolnictwa i otwarcie gospodarki przyspieszyły procesy osadnicze (zagospodarowanie terenów leśnych poprzez karczowanie) oraz wprowadzenie nowej uprzęży dla koni i podków, co pozwoliło zwiększyć ich siłę pociągową, a tym samym wydajność pracy. Upowszechniał się nowy system uprawy – tzw. dwupółwka (połowa użytkowanego areału była obsiewana, druga zaś leżała ugorem), co sprzyjało racjonalniejszej gospodarce rolnej i podtrzymywało urodzajność gleby” [Szpak 2007, s. 48].

Można powiedzieć, że feudalizm rozwinął się z niewolnictwa, adaptując ówczesne warunki społeczne do sytuacji gospodarczej i kulturowej. Jako ustrój społeczno-polityczny opierał się on na prawnej zależności jednostek, ujętej w hierarchię oraz na systemie lennym [Skodlarski 2012, s. 13]. Jako ustrój społeczno-gospodarczy polegał na istnieniu podzielonej własności ziemi (własność zwierzchnia i użytkowa) i poddaństwa chłopów, czego skutkiem były różnorodne obciążenia chłopów (renta feudalna) [Rondo, Larry 2010, s. 86].

Stosunki feudalne w Europie przetrwały na jej zachodzie praktycznie do schyłku XVIII wieku (rewolucja francuska), a w Europie środkowowschodniej nawet do drugiej połowy XIX wieku (*Wiosna ludów* i później).

Feudalizm wiązał się z szeregiem negatywnych skutków społecznych, które zebrały krwawe żniwo. Istotą systemu feudalnego był prawny przymus i represyjność. System ten ujęty w formułę poddaństwa zmuszał chłopów do wykonywania pracy na rzecz pana oraz świadczenia innych powinności w postaci danin i robocizn. Miało to pozaekonomiczny charakter, gdyż nie

wynikało z konieczności zarobkowania. Układ ten nie miał również natury umownej między dwoma stronami. Był on drastycznym ograniczeniem wolności. Powodowało to w wielu krajach powtarzające się krwawe powstania chłopskie, które wybuchały w okresach nasilonego wyzysku feudalnego.

Stagnacja gospodarcza, ustrój feudalny i ekonomiczny oraz religijny dyktat Kościoła Katolickiego powodowały zahamowanie rozwoju handlu, kryzys w rolnictwie (uprawy intensywne) i liczne klęski głodu [Skodlarski 2012, s. 22].

Z kolei w XIV i XV wieku, kiedy nasiliła się wymiana handlowa z innymi krajami, w związku z nowymi odkryciami geograficznymi zaczęły się pojawiać epidemie. „Czarna śmierć” przywleczona na statkach z Bliskiego Wschodu w 1347 r. zdziesiątkowała Europę zachodnią. Liczba ludności Europy zmniejszyła się z 73 mln w 1300 r. do 45 mln w 1400 r. Przyczyną tego spadku zaludnienia były też klęski głodu [Szpak 2007, s. 50].

Kryzys XIV wieku odbił się również na miastach europejskich. Spadek dochodów feudalów ograniczył popyt na artykuły luksusowe i wyroby rzemieślnicze. Miejskie rzemiosło musiało zatem ograniczyć produkcję, zmniejszyła się liczba mistrzów, droga czeladników do wyzwolenia stała się utrudniona (stąd ich bunty).

Poważny kryzys feudalizmu doprowadził do rozwoju kapitalizmu.

Pozytywnymi skutkami jego rozwoju były m.in.: postęp techniczny w rolnictwie i metodach produkcji, poprawa dobrobytu i jakości życia dużych grup społeczeństwa na skutek działania mechanizmów wolnego rynku, większa dostępność dóbr, zmniejszenie się poziomu biedy i głodu, wzrost znaczenia wolności jednostki w decydowaniu o swoim życiu.

Nie można jednak nie uwzględnić kosztów rozwoju gospodarczego w tej epoce: kryzysy gospodarcze, społeczne i ekonomiczne skutki wojen, nowoczesne niewolnictwo, dysproporcje w rozwoju regionów i masowe migracje.

Na okres XVII w. (1620–1720r.) przypadł spadek tempa rozwoju gospodarczego. W ekonomice europejskiej dało się odczuć skutki wojen (przede wszystkim wojny trzydziestoletniej), obniżyło się zaludnienie, spadła produkcja rolna.

Okres stagnacji w tamtym czasie przeżywał handel międzynarodowy: główne strefy handlowe – śródziemnomorska i bałtycka – straciły na znacze-

niu. Handel kolonialny również miał trudne warunki rozwoju, a zyski z niego były skromne. Przyczyniło się to do spadku poziomu życia ludności.

Najsilniej kryzys XVII wieku odczuła Europa Środkowo-Wschodnia (wschodnie Niemcy, Rosja, Polska, Czechy, Bałkany). Spadła tu wydajność przymusowej pracy pańszczyźnianej chłopów i zakończyła się dobra koniunktura dla eksportu płodów rolnych. Kryzys w rolnictwie spowodował pogorszenie się sytuacji ludności miejskiej (ze względu na brak siły nabywczej brak popytu na wyroby rzemieślnicze). Sytuacji gospodarczej nie pomagała też sytuacja polityczna. Oparty na monopolu władzy szlacheckiej ustrój polityczny również przechodził kryzys.

Konsekwencją wydarzeń XVII stulecia były rozwiązania rewolucyjne, jak w Niderlandach i w Anglii lub narastający opór chłopstwa (powstania, zbiegostwo) – w Europie Wschodniej. Dążenie europejskich państw nowożytnych do zbudowania potęgi ekonomicznej znalazło podbudowę w myśli ekonomicznej merkantylizmu, a następnie innych kierunków ekonomii, w ramach których szukano optymalnych dróg rozwoju gospodarczego przy minimalnych kosztach społecznych [Skodlarski 2012, s. 54].

Prawdziwy przełom stanowiła rewolucja przemysłowa. Rozwój przemysłu spowodował poważne zmiany ludnościowe; wzrost liczby ludności przyczynił się bardzo wysokiej emigracji. Nasiliły się procesy urbanizacyjne: odsetek ludności rolniczej spadł gwałtownie. Dawne średniowieczne miasta przekształciły się w „zgniłe miasteczka”, natomiast dynamicznie wzrastały nowe miasta przemysłowe. Powstały nowe ośrodki przemysłowe – skupiska ludności robotniczej z typowym krajobrazem przemysłowym [Rondo, Larry 2010, s. 176].

Jak podaje Szpak, „zmiany organizacji produkcji i powstanie systemu fabrycznego wpłynęły na powstanie nowej klasy społecznej – proletariatu fabrycznego. Byli to ludzie nie posiadający majątku, sprzedający zatem swoją siłę roboczą (nazwa nawiązywała do starorzymskich „proletarii” – ludności bez majątku, mającej jedynie potomstwo – proles). Na drugim biegunie nowego ładu społecznego znaleźli się właściciele środków produkcji – kapitału (kapitaliści). Proletariat rekrutował się z pracowników manufaktur, wyrzu-

conych z ziemi chłopów oraz ze zrujnowanych rzemieślników, którzy przegrali rywalizację z przemysłem fabrycznym. Rozwijający się przemysł wchłaniał duże ilości siły roboczej, ale jej podaż była jeszcze wyższa; powodowało to plagę bezrobocia i nędzne warunki bytowania robotników. Utrata dochodów przez zrujnowanych rzemieślników (przędzarzy, tkaczy, farbiarzy i innych) obracała gniew przeciwko maszynom i fabrykom. Rozwijał się ruch „burzycieli maszyn” (luddyzm), który przybrał tak wielkie rozmiary, że w 1812 r. ustanowiono karę śmierci za rozmyślne niszczenie maszyn” [Szpak 2007, s. 105].

Rozwój ekonomiczny i związane z nim koszty społeczne doprowadziły we Francji do Wielkiej Rewolucji. W XVIII w. procesy gospodarcze wzmocniły siłę burżuazji, jednak utrzymujące się stosunki feudalne stanowiły zahamowały dalszy postęp społeczno-gospodarczy. Wielość świadczeń chłopskich na wsi spowodował brak popytu na środki przemysłowe, co nie sprzyjało odpływowi ze wsi najmniej siły roboczej (odwrotnie niż w Anglii). Przemysł i handel, krępowane przez zwyczaje i feudalne prawodawstwo, nie mogły się rozwijać. Burżuazja odczuwała niedosyt praw politycznych. Ideologia wieku oświecenia (postulaty walki z absolutyzmem i systemem przywilejów stanowych), permanentny kryzys finansowy państwa (ucisk podatkowy) i frustracja po przegranej wojnie z Anglią doprowadziły do rewolucji (1789–1799) [Szpak 2007, s. 105].

Rewolucja francuska miała krwawy i gwałtowny przebieg, a skala przemian społecznych wprowadzona przez nią była olbrzymia.

Głoszony w okresie oświecenia liberalizm polityczny znalazł odzwierciedlenie w postaci teorii liberalizmu gospodarczego. Wywodził się on z filozoficznego podłoża „praw natury”, które powinny działać również w gospodarce. Rozwijająca się gospodarka kapitalistyczna uzyskiwała w ten sposób podbudowę teoretyczną, która nosiła nazwę ekonomii społecznej [Szpak 2007, s. 105].

Wielkie wynalazki i udoskonalenia techniczne okresu przewrotu przemysłowego były w ciągu XIX w. stale ulepszone. Postęp dotyczył też przemysłu włókienniczego i innych gałęzi wytwórczości. Jednakże koszty społeczne owego postępu były olbrzymie. W początkowym okresie rozwoju kapitalizmu

warunki pracy i życia robotników były nieznośne. Zasada wolnej konkurencji powodowała traktowanie pracowników najemnych według woli właściciela fabryki, często nieludzko, byleby tylko maksymalizować zysk. Wobec istniejącego bezrobocia płace osiągały poziom zapewniający jedynie minimum egzystencji. Maszyny musiały być wykorzystywane maksymalnie, z tego względu dzień pracy trwał 12–14 godzin, niekiedy nawet 16 godzin. Regulaminy pracy były ostre, nie można było sobie pozwolić na przerwy w pracy. Fabrykanci, dążąc do obniżenia kosztów produkcji, powszechnie korzystali z pracy dzieci i kobiet, nawet w najcięższych warunkach pracy, m.in. w kopalniach [Rondo, Larry 2010, ss. 199–204]. W fabrykach włókienniczych pracowały dzieci w wieku od 5 lat, a w kopalniach od 7 lat [Szpak 2007, s. 139]. W fabrykach częste były wypadki przy pracy, jednocześnie nie było odpowiednich instrumentów zabezpieczenia społecznego.

Ta dramatyczna sytuacja zrodziła postulaty prawnej ochrony pracujących. Mimo pewnych regulacji, wszystkich problemów nie udało się rozwiązać. Robotnicy zrzeszali się w związki zawodowe. Socjaliści utopijni propagowali programy reform socjalnych, które odwoływały się do filantropii kapitalistów. Organizowano pomoc dla pracowników w postaci spółdzielni produkcyjnych, sklepów, kas zapomogowych, instytucji kredytowych.

Ideom socjalistycznym nowy kształt nadali Karol Marks i Fryderyk Engels, którzy sformułowali zasady walki z ustrojem kapitalistycznym i budowy ustroju socjalistycznego, opartego na uspołecznieniu środków produkcji oraz rządach proletariatu [Steipanova 1977, *passim*].

Kolejny krwawy przewrót w Europie był tylko kwestią czasu. Wraz z rozwojem industrializacji potężniała klasa robotnicza, która podejmowała działalność polityczną. I wojna światowa i związane z nią śmierć, bieda i głód doprowadziły w efekcie do wybuchu rewolucji październikowej w 1917 roku i zmiany stosunków społecznych w Europie na najbliższe 70 lat.

Rewolucja, która miała doprowadzić do dobrobytu społecznego całego społeczeństwa, okazała się jednak przeciwieństwem swoich założeń. Jej efektem stały się masowe mordy, totalitaryzm, skrajna bieda i miliony ofiar

śmierci z głodu. Socjalizm, który miał stanowić panaceum na mankamenty kapitalizmu, okazał się jednak ustrojem zupełnie nieprzystającym do rzeczywistości. Tylko wzajemna wymiana towarowa między krajami bloku socjalistycznego, oparta na zasadach barteru, umożliwiała przetrwanie tego ustroju przez tyle dekad. Koniec końców upadł sam z siebie, gdyż dłużej po prostu nie mógł istnieć z powodów ekonomicznych. Gospodarka nie może abstrahować od układu odniesienia, w którym działa.

W społeczeństwach krajów posocjalistycznych panował na początku pogład, że upadek socjalizmu rozwiąże wszelkie problemy. Okres transformacji ustrojowej również przyniósł dotkliwe skutki społeczne w postaci masowego bezrobocia, marginalizacji społecznej, braku poczucia stabilizacji, masowych migracji zarobkowych oraz wielu innych negatywnych zjawisk.

Wyzwania XXI wieku

Na koniec warto zastanowić się, jak zakończy się współczesna epoka. Z jednej strony, żyjemy w czasach, kiedy poziom rozwoju osiągnął tak wysoki poziom jak nigdy dotąd. Działają mechanizmy zabezpieczania społecznego, przez wielu uważane za niedoskonałe, ale jednak w porównaniu z wcześniejszymi epokami, nie można ich nie doceniać. Poziom dochodów ludności jest nieporównywalnie wyższy, podobnie dostęp do różnych dóbr konsumpcyjnych. Skracający się cykl życia produktów powoduje, że dobra luksusowe bardzo szybko stają się dobrami ogólnodostępnymi. Ciągłe dąży się do poprawy istniejącej sytuacji, pojawiają się coraz to nowe propozycje rozwiązań w ekonomii dobrobytu, nawet koncepcja *welfare state* wydaje się już nieco przestarzała. Wciąż szukamy nowych lepszych rozwiązań, wyrównania poziomu rozwoju regionów na w Europie i na świecie. Wciąż jednak słychać głosy krytyczne, że może być lepiej – ponieważ pojawił się kryzys.

Jak pokazuje historia rozwoju gospodarczego ludzkości, każda epoka kończy się załamaniem, warto zatem zastanowić się, co doprowadzi do upadku naszej

epoki. Ekonomiści w większości zajmują się skutkami kryzysów i globalizacji.

Współczesne zagrożenia, stawiające obecne społeczeństwo na rozdrożu, to:

- przyspieszone procesy globalizacyjne,
- kryzysy ekonomiczne na skalę światową,
- globalny kryzys migracyjny,
- zagrożenia ze strony państw islamskich,
- terroryzm i proliferacja broni masowego rażenia.

Przyspieszone procesy globalizacyjne

Procesy globalizacyjne są datowane różnie; generalnie geneza globalizacji lokowana jest w epoce odkryć geograficznych Europejczyków od XV wieku. Rozwój tego procesu dzieli na trzy etapy [Sztompka 2005, ss. 99–100]:

- od 1492 r. (wyprawa Kolumba) do XIX wieku, czyli epoka wymiany handlowej między Nowym Światem a Starym Światem;
- początek XIX wieku do końca XX wieku – czas koncernów międzynarodowych, które napędzały ten proces;
- od 2000 roku – to najnowszy etap globalizacji, w którym kluczową rolę odgrywa cyberprzestrzeń.

Friedman mówi o trzech kolejnych globalizacjach, z których każda poprzednia warunkuje następną. Są nimi:

- kolonizacja,
- produkcja i handel na skalę międzykontynentalną,
- rozwój cyberprzestrzeni komunikacyjnej [Friedman 2001, s 32].

Nauka szerzej zainteresowała się globalizacją dopiero od lat 80. XX wieku. Globalizacja przez część naukowców jest postrzegana sceptycznie, jako zjawisko powodujące wzrost nowych, nieprzewidywalnych form ryzyka oraz wzrost nierówności społecznych w skali globu czy też w skali poszczególnych społeczeństw. Skutki tych procesów nie są jeszcze do końca rozpoznane, mogą prowadzić zarówno do większej homogenizacji kultury, jak i do zwiększenia różnorodności kulturowej [Sztompka 2005, ss. 99–100]. Z globalizacją są bezpośrednio związane też inne zagrożenia, przede wszystkim to, że z powodu jej

nasilenia w XXI wieku wszelkie problemy, czy to gospodarcze, demograficzne (w tym migracyjne), ekologiczne czy surowcowe, zyskują skalę światową.

Na kwestie te zwraca uwagę T. Friedman w publikacji *Lexus i drzewo oliwne*. Podstawowym przesłaniem tego autora jest stwierdzenie, że globalizacja nie jest jedynie przejściowym trendem, lecz nowym światowym systemem, jaki ukształtował się po zimnej wojnie. O ile zatem zimna wojna była systemem „przyjaciół” i „wrogów”, to globalizacja zamienia wszystkich w „konkurentów” uczestniczących w światowej grze o sukces ekonomiczny. Podstawowa obawa w poprzedniej epoce dotyczyła możliwości fizycznego unicestwienia (na przykład w wyniku celowego lub świadomego użycia broni masowego rażenia), w epoce globalizacji kluczowego znaczenia nabiera z kolei lęk przed wrogiem, którego się „nie widzi, nie słyszy i nie czuje”, gdyż współczesne obawy ludzi wywoływane są przez anonimowe siły, które w krótkim czasie mogą zmienić na świecie niemal wszystko [Friedman 2001, s 32].

Kryzysy ekonomiczne na skalę światową

Globalizacja ekonomiczna to „postępujący proces integrowania się krajowych i regionalnych rynków w jeden globalny rynek towarów, usług i kapitału. Proces ten prowadzi do rosnącego przenikania i scalania się rynków oraz umiędzynarodowienia produkcji, dystrybucji, marketingu i przyjęcia przez firmy globalnych strategii działania” [Liberska 2002, s. 17]. Globalizacja ta powoduje, że pojawiające się cyklicznie w gospodarce kryzysy zyskują bardzo szybko skalę światową. Wynika z globalizacji rynków jako takich (np. rynku kapitałowego, surowców, paliw itp.) oraz globalnych powiązań kapitałowych wielkich koncernów, umiędzynarodowienia się rynków finansowych (w tym rynku pieniężnego), na których kredyty zaciągają nie tylko podmioty gospodarcze, ale też państwa. Kryzys w jednym miejscu na świecie powoduje wpływ na rynki w innych państwach.

Globalny kryzys migracyjny

Kryzys migracyjny, z jakim mamy obecnie do czynienia, również ma swe korzenie w przyspieszonej globalizacji. Wynika on z kilku przyczyn:

- znacznego zróżnicowania warunków socjalno-bytowych i poziomów dochodów ludności między bogatą Europą i Ameryką a ubogą Azją i Afryką. Szczególnie uderzające jest narastanie tych nierówności podczas ostatnich dekad, zwłaszcza w latach 80. i 90. XX wieku, kiedy to nastąpiła tzw. czwarta rewolucja techniczna, powodująca, że zmiany te nabrały wielkiego impetu. Występują tu przy tym trzy wymiary nierówności:
- nierówność dochodowa w kraju, która narosła w wielu państwach i prawie wszędzie ma związek z otwieraniem się na zewnątrz;
- nierówność pomiędzy przeciętnymi dochodami poszczególnych krajów – polega ona na tym, że jeśli w jednym kraju PKB rośnie szybciej niż w innych, ściągają do niego migranci zarobkowi z krajów o wolniejszym wzroście PKB;
- zróżnicowania pomiędzy dochodami wszystkich mieszkańców globu, które jest ogromne i ciągle rośnie. Widać je szczególnie pomiędzy ubogimi krajami afrykańskimi, azjatyckimi a Europą czy Ameryką Północną.

Potwierdzeniem tezy o dysproporcjach dochodowych jako przyczynie migracji masowych jest to, że w czasie najgorszej fazy kryzysu zadłużeniowego w strefie euro liczba imigrantów wyraźnie spadła w porównaniu z poprzednimi latami, a po ustabilizowaniu się go – wyraźnie wzrosła. Dodatkowo celem migrantów są kraje najbogatsze, jak Niemcy czy Szwecja [Niedziński 2015].

- sytuacji politycznej w niektórych regionach – na Ukrainie, a przede wszystkim na Bliskim Wschodzie, która spowodowała masową falę uchodźców. Choć liczba migrantów rosła od kilku lat, za początek kryzysu uznaje się rok 2015, w którym w państwach Unii złożono rekordową liczbę 1,2 miliona wniosków o azyl. Według danych UNHCR, wśród migrantów, którzy dotarli do Europy w 2015 roku, znajdowali

się przede wszystkim Syryjczycy (49 procent), Afgańczycy (21 procent) i Irakijczycy (8 procent). Wnioski o azyl złożone zostały przede wszystkim w Niemczech (476 tysięcy wniosków), w Szwecji, w Austrii i na Węgrzech. [Niedziński 2016].

- nieprzemysłana polityka migracyjna Unii Europejskiej – „w 1999 roku państwa Unii Europejskiej zobowiązały się do stworzenia wspólnego systemu azylowego. Unia Europejska przyjęła Konwencję Dublińską (1990), a następnie jej nowelizacje (2003 i 2014), które określają, które z państw jest odpowiedzialne za prowadzenie postępowania o status uchodźcy. Ratyfikowana została także dyrektywa określająca minimalne standardy recepcji osób ubiegających się o azyl, które muszą zostać zapewnione w państwach Unii – chodzi na przykład o dostęp do zasobów lokalowych, służby zdrowia i edukacji. W Unii Europejskiej funkcjonuje także Eurodac, to znaczy wspólny system informatyczny, który zawiera bazę danych umożliwiającą zapobieganie przypadkom składania wniosków o status uchodźcy w kilku państwach, co z kolei pozwala na odsyłanie osób dopuszczających się takich praktyk do państw pierwszego kontaktu” [Niedziński 2016].

Mimo powyższych prób stworzenia wspólnego systemu azylowego, nie udało się sprostać napływowi migrantów, a pomiędzy państwami Unii nadal istnieją wyraźne różnice w kwestii ochrony uchodźców i warunków ich przyjmowania, co wynika najczęściej z sytuacji ekonomicznej poszczególnych krajów, ich położenia geograficznego i związanej z tym liczby migrantów.

Zagrożenia ze strony krajów islamskich

Współczesny świat stanął u progu nowego, śmiertelnego zagrożenia o podłożu religijnym. Celem radykalnych islamistów jest utworzenie światowego kalifatu. Najgorszym scenariuszem, jaki można prognozować obecnie, jest połączenie sił islamistów w krajach północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, a następnie

wywołanie dżihadu w Europie Zachodniej i USA. Jak zauważa M. Strzyński, dawni dyktatorzy, jak Kaddafi, czy Mubarak, chociaż mieli na sumieniu liczne zbrodnie, to jednak stanowili pewną tamę dla radykałów. Obecnie przyznają to dziś nawet ci, którzy jeszcze kilka lat temu głośno żądali udzielenia pomocy rebeliantom. Chaos, jaki zapanował w Libii czy Egipcie, stał się pożywką dla islamistów. Jednocześnie w Syrii, ogarniętej krwawym kryzysem, prezydent utrzymał władzę, podjął walkę z ekstremistami i staje się potencjalnym sojusznikiem Zachodu w walce z Państwem Islamskim [Strzyński 2014].

Terroryzm i proliferacja broni niekonwencjonalnej

Terroryzm istnieje właściwie od zawsze, jednak dopiero po serii głośnych zamachów terrorystycznych ostatnich lat zwiększyła się ogólna świadomość oraz wiedza ludzi w tym temacie. Najgłośniejsze ataki terrorystyczne przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2. Najgłośniejsze ataki terrorystyczne

Data	Atak
25 lipca 1995 roku	Algierscy islamiści zdetonowali bombę w wagonie kolejki RER na stacji Saint-Michel w Paryżu, w wyniku czego śmierć poniosło osiem osób, a 119 zostało rannych. W serii zamachów we Francji w lecie tego roku w sumie zostało rannych ponad 200 osób.
15 sierpnia 1998 roku	W północnoirlandzkim Omagh eksplodował samochód pułapka; zginęło 29 osób, a ponad 200 zostało rannych. Do ataku przyznała się Real IRA; był to jeden z najkrwawszych zamachów w historii konfliktu północnoirlandzkiego.
11 września 2001 roku	Cztery samoloty uprowadzone przez 19 bojowników Al-Kaidy i użyte w zamachach samobójczych zniszczyły m.in. dwie wieże nowojorskiego World Trade Center, uszkodziły Pentagon. Niemal 3000 zabitych w Nowym Jorku, Waszyngtonie i Pensylwanii.

11 października 2002 roku	19-letni student chemii Petri Erkki Tapio Gerdt przeprowadził zamach bombowy w centrum handlowym pod Helsinkami; zginęło siedem osób, w tym zamachowiec, a ponad 80 zostało rannych.
11 marca 2004 roku	W porannych godzinach szczytu dziesięć bomb eksplodowało w czterech pociągach podmiejskich w Madrycie i na jego przedmieściach. Umieszczone w plecakach ładunki wybuchowe zostały zdalnie zdetonowane przez islamskich terrorystów. Zginęło 191 osób, w tym czworo Polaków, a prawie 1800 osób zostało rannych. Po roku do zamachów przyznała się Al-Kaida. Był to najkrwawszy akt terroru w Europie od zamachu na samolot nad Lockerbie w Szkocji w 1988 r., w którym zginęło 259 osób będących na pokładzie i 11 na ziemi.
7 lipca 2005 roku	W Londynie 56 osób poniosło śmierć, a około 700 zostało rannych w wyniku zamachów bombowych na trzy pociągi metra i autobus, do których przyznała się Al-Kaida. 21 lipca tego samego roku udaremniono kolejną falę zamachów na trzy stacje metra i autobus w Londynie.
22 lipca 2011 roku	Norweski ekstremista prawicowy Anders Breivik dokonał zamachu bombowego w dzielnicy rządowej Oslo, w którym zginęło osiem osób, oraz masakry na wyspie Utoya, gdzie śmierć poniosło 69 ludzi, w większości młodych.
19 marca 2012 roku	Radykalny islamista Mohamed Merah, 23-letni Francuz pochodzenia algierskiego, zastrzelił przed szkołą żydowską w Tuluzie troje dzieci i dorosłego, a jedną osobę ciężko ranił. Przedtem w Tuluzie i pobliskim Montauban zamordował trzech żołnierzy. Kilka dni po zamachu na szkołę zginął w obławie policyjnej.
15 kwietnia 2013 roku	Dwaj bracia mający czeczeńskie korzenie, Tamerlan i Dżochar Carnajewowie, podłożyli dwie bomby na mecie maratonu w Bostonie. Zginęły trzy osoby, a ponad 200 zostało rannych. Starszy Tamerlan zginął podczas pościgu policyjnego, a 19-letni Dżochar został ciężko ranny.
7-9 stycznia 2015 roku	Zamachy dżihadystów w Paryżu, w wyniku których zginęło 17 osób. 7 stycznia w zamachu na redakcję „Charlie Hebdo” bracia Said i Cherif Kouachi zastrzelili 12 osób, w tym głównych rysowników pisma. Dzień później powiązany z napastnikami Amedy Coulibaly zabił w Paryżu policjantkę, a 9 stycznia wziął zakładników w sklepie z żywnością kosztowną, zabijając cztery osoby.

Źródło: Największe zamachy terrorystyczne w Europie i w USA...

Jak widać z powyższego zestawienia, liczba ataków nasila się z roku na rok, wzrasta też liczba ofiar, co powoduje, że w zasadzie nikt nie może czuć się bezpieczny. Większość ataków jest organizowana przez islamskich ekstremistów.

Szczególnie niebezpieczna w tej sytuacji jest proliferacja broni niekonwencjonalnej, która stanowi jednocześnie jeden z problemów globalnych. Broń niekonwencjonalna utożsamiana bywa z bronią masowego zniszczenia (We-

apons of Mass Destruction, WMD). Są to współcześnie nowoczesne typy broni, które charakteryzuje bardzo duża siła niszczycielska. Skutków działania tego typu broni nie można ograniczyć jedynie do obiektów infrastruktury, ale też przynosi ona śmiertelne skutki dla wszelkich organizmów żywych. Kwestii tej nadal nie udało się trwale rozwiązać, mimo licznych działań ze strony państw oraz organizacji rządowych. W dobie wzrastającego zagrożenia terroryzmem międzynarodowym oraz rozwijania broni jądrowej przez takie państwa, jak Islamska Republika Iranu lub Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, problem ten zajmuje znaczące miejsce w agendach problemowych najważniejszych organizacji rządowych, z ONZ na czele.

Podsumowanie

Na kontynencie europejskim pokładano ogromne nadzieje w integracji, która miała spowodować w niedalekiej przyszłości znaczący postęp oraz rozwiązać wiele problemów. Tak się jednak nie stało. Sytuacja światowa nie napawa optymizmem. Nie wydaje się także, aby pozostawione samopas siły globalizacji były zdolne do samoograniczeń. Stanowią one tak naprawdę poważne koszty rozwoju dla współczesnego społeczeństwa i są zaprzeczeniem zasady zrównoważonego rozwoju. Skutki globalizacji, takie jak aktualne dysproporcje gospodarcze, demograficzne i społeczne stanowią swego rodzaju pułapkę rozwoju. Można tu przedstawić kilka scenariuszy: rewolta wygłodzonej rzeszy nędzarzy z państw objętych wojną, erozja wizji społeczeństwa otwartego, ekspansja islamu, powodująca powrót do społeczności zamkniętych, biedniejszych, a jednocześnie bardziej zaściankowych. Czy Europa i świat przewyciężą te problemy, pokaże czas.

Bibliografia

Friedman L. (2001), *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, Poznań.

Liberska B. (red.) (2002), *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.

Life expectancy, Britannica Online Encyclopedia, <http://info.britannica.com/>, dostęp: 17.11.2016.

Największe zamachy terrorystyczne w Europie i w USA, http://www.rm24.pl/fakty/news-najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-europie-i-w-usa,nId,1922132#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox.

Niedziński B. (2015), *Kryzys migracyjny: dlaczego uchodźcy nagle zaczęli szturmować granice Europy?*, „Gazeta Prawna”, 5 września.

Niedziński B. (2016), *Kryzys migracyjny – jak to wygląda?*, „Gazeta Prawna”, 26 lutego.

Rondo C., Larry N. (2010), *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa.

Sauer C.O. (1960), *Rolnictwo. Jego początki i rozprzestrzenianie się*, PWN, Warszawa.

Skodlarski J. (2012), *Historia gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Steipanowa J. (1977), *Karol Marks. Szkic biograficzny*, Progress, Moskwa.

Strzymiński M., (2014) *Wojujący islam – zagrożenie dla Europy i świata. Kaddafi, czy Mubarak stanowili tamę dla radykałów*, „W Polityce”, 24 sierpnia, <http://wpolityce.pl/swiat/210589-wojujacy-islam-zagrozenie-dla-europy-i-swiat-kaddafi-czy-mubarak-stanowili-tame-dla-radykalow>, dostęp: 19.11.2016.

Szpak J. (2007), *Historia gospodarcza powszechna*, PWE, Warszawa.

Sztompka P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*. Znak, Kraków.

Wright R. (2011), *A Short History of Progress*, Carroll & Graf Publishers, New York.

Zabłocka J. (1982), *Historia Bliskiego Wschodu w starożytności (od początku osadnictwa do podboju perskiego)*, Wrocław.

